E-KİTAP ARŞİVİ

Dijital Bilgi Kaynağınız

www.e-kitaparsivi.com

Bu E-Kitap www.e-kitaparsivi.com sitesi için hazırlanmıştır. Web sitemizde bir çok başka esere ulaşabilirsiniz.

75 YILIN İÇİNDEN

-22 Yazardan Seçmeler-

HAZIRLAYAN:
AHMET OKTAY

Yayına Hazırlayan: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Baskı: Şefik Matbaası
Ekim 1998

75 YILIN İÇİNDEN

-22 Yazardan Seçmeler-

HAZIRLAYAN:
AHMET OKTAY

Cumhuriyet GAZETESININ
OKURLARıNA ARMAĞANıDıR.

75 YILIN İÇİNDEN

-22 Yazardan Seçmeler-

HAZIRLAYAN:
AHMET OKTAY

İÇİNDEKİLER

Sunuş • 7 ,
Ağaoğlu, Adalet / Saf Okura Safiyâne Kitaplar • 9
Anday, Melih Cevdet / Cumhuriyet Yıllan ve Kültür »13
Anday, Melih Cevdet / Şiirde Geçmiş »17
Ataç, Nurullah / Şiirimiz Üzerine • 22
Ataç, Nurullah / Devrim • 27
Atay, Falih Rıfkı / Demokrasi ve Liberalizm • 31
Baltacıoğlu, Ismayıl Hakkı / Türk Rejimi • 36
Batur, Enis / Alternatif: Aydın • 38
Bèlge, Murat / Doğu-Batı • 43
Belge, Murat / Geçmişle İlişkimiz • 45
Beyath, Yahya Kemal / 23 Nisan »48
ErbiL Leyla / Geçmişe Nasıl Bakmak? • 50
Eyuboğlu, Sabahattin / Yaşayan Mazi • 53
Günyol, Vedat / Softalık • 60
Hisar, Abdülhak Şinasi / Ankara'nın Güzellikleri • 65
İlhan, **Attila** / Atatürkçülük Nasıl Bir Batıcılıktır? «71
İleri, Selim / *Ateşten Gömlek:* İlk Kurtuluş Savaşı Romanı • 77
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri / İnkılâp Edebiyatı • 82
Mardin, Şerif / Atatürk, Bürokrasi ve "Rasyonellik" • 86
Safa, Peyami / İnkılâp, Hayat ve İdeal • 96

Safa, Peyami / Sefalet ve Sefahet • 98
Tahir, Kemal / Anadolu Savaşı «100
Tanpmar, Ahmet Hamdi / Asıl Kaynak • 105
Tunç, Mustafa Sekip / Halk Mefhumundan Ne Anlıyoruz? •
Ülken, Hilmi Ziya / Modernleşme Çabaları »113
Yücel, Hasan-Âli / Cumhuriyet ve Hürriyet »117

Sunuş

Cumhuriyetin getirdiği ve götürdüğü konusundaki tartişmalar, hemen hemen rejimin kendisiyle yaşıttır. Açık yürekliliklle söylemek gerekir: Ahmet Hamdi Tanpmar'ın "medeniyet değiştirmesi" olarak nitelediği olgu özellikle kültürel alanda *kısa devreye* yol açmış, geçmişin algılanış biçimlerinde, küçük ya da büyük birçok *travma* yaşanmıştır. Yahya Kemal, kendisini suçlayan Ziya Gökalp'e verdiği yanıtta, benimsenmesi gereken doğrultuya bir gönderme yapmıştı: "Ne harabî ne harabatiyim / Kökü mazide olan âtiyim". Ne yazık ki, bu uyarıcı yanıt yeterince fark edilememiş, olgular ve sorunlar, eleştirel bağlamda irdelenememiş ve ideolojik çekişmelerin kısır döngüsüne yerleşilmiştir.

Bu *derlemede* yer alan yazılardan bir bölümü, yayımlandıkları yıllarda kültür ve yazın ortamında yankı uyandırmalarına rağmen halen unutulmuş bulunan metinlerden oluşuyor. Buraya alınmalarının nedeni de bu *unutulmuşlukları.* Nietzsche, geçmişin şimdinin ve geleceğin "mezar kaziçısı" olmasına izin verilmemesi gerektiğini çok yıllar önce vurgulamıştı. Ama, şimdiyi ve geleceği kurtarmak isteyen, son çözümlemede geçmişi okumak, geçmişi anlamak zorunda. Buradan bakıldığında, Abdülhak Şinâsi Hisar'm sözleriyle "ihtiyarlayıp, bunamayı bilmeyen mazi" den hâlâ öğreneceklerimiz olduğu söylenmelidir.

Derlemede/günümüz yazarlarının metinleri de yer alıyor. Hem geçmişe hem güne bakıyorlar. Hiç kuşkusuz siyaset bilimci ve toplum bilimci kimliğiyle değil, edebiyatçı kimliğiyle ba-

kıyorlar. Ama yazılarında, hem onların hem de kültür kuramcılarının ilgisini çekebilecek, peşlerine düşülmeyi kışkırtacak izler bıraktıkları söylenebilir. Doğrudan rejim sorunlarını dillendirmiyorlar belki. Ama Selim İleri, yazısında Halide Edip'in Yakup Kadri'ye yazdığı mektupta şu satırların altını çizerken, romancının öngörüsünün keskinliğini de vurgulamış olur: "O uzak âtide Türk gençliğinin sırtındaki Ateşten Gömlek ne kadar bizimkilerden başka olacaktır".

Bu küçük derlemedeki yazılar, bir *bağlam* düşünülerek bir araya getirilmediler. Böylesi bir amaç, çok daha dizgesel ve oylumlu bir çalışmayı ve yazarların sayısının da en azından *dört kat* arttırılmasını gerektirirdi. Daha çok *yazınsal tat* vereceği umulan/sanılan metinler seçildi. Siyasal ve kültürel tarihle doğrudan ilgilenme olanağı bulamayan okurları, 75 yılın içinde hızlı bir geziye çıkarmanın daha ilginç olacağı düşünüldü. Okur, bu gezi sırasında gözlerini alan bir iki yapıya, bir iki ağaç dalma, bir iki çeşmeye ve asıl önemlisi, bir iki *suret'e* rastlarsa, derleme de amacına ulaşmış olur.

1884 doğumlu Yahya Kemal'den 1952 doğumlu Enis Batur'a, derlemede yer alan yazarların Cumhuriyet'in 75 yılına çok değişik zamanlarda, çok değişik alanlardan yönelttikleri *ba*faş'larm bir mozaik değil de bir *puzzle* oluşturduğu söylenebilir. Oyunu bitirecek parçayı okur koyacaktır.

Söylemek gerekir: Daha farklı, daha bilimsel ve daha kuşatıcı bir derleme yapılabilirdi. Ne var ki, bu derlemede amaçlanan, okurda, hayli sınırlı tutulmuş yazın ve kültür insanları aracılığıyla geçmişe ve şimdiye karşı bir ilgi uyandırmak. Bu alçakgönüllü amaç, derlemeye yöneltilebilecek eleştirilerin özrü sayılsın.

Ahmet Oktay

Adalet Ağaoğlu

Saf Okura Sofiyane Kitaplar

Önemli olayları, büyük sorunları ciddiyetlerinde bir çocuksulukla ele alan kitaplar... Sayfalarında yansıttıkları ülküden hiç kuşku duymamış kitaplar... İnceleme konusunu doğrayıp doğrayıp çiğ çiğ yutan kitaplar... Bunlardan çoğu, amaçladıklarının tam karşıtı noktaları aydınlatmakta ne kadar başarılıdırlar! Bu kitaplar *Atatürk'ün Uşağı İdim, Kore Kahramanları: Marikko Matsubara, İstanbul'da Tiyatro* gibi adlar taşırlar. Yazarları girdisiz, çıktısızdır; içtenliğin bu kadarından kuşku duyurtacak kerte içtendirler.

Böyle kitapları nerede görsem toplarım. Onları her zaman derin bir sevecenlikle okurum, her zaman da bir ibret dersi çıkarırım onlardan. Bana şunu öğretmişlerdir: Hiç amaçlamadıkları halde, bazan çok kapsamlı bir romanın, bazan çok titiz bir incelemenin, bazan en tarafsız anıların gösteremeyeceği birey ve toplum gerçeklerini gösterirler bize. Sezgilerimizi bilerler; beynimize keşif jimnastiği yaptırırlar. Aslında saf okura şafiyâne olarak yazılmışlardır. Yine de, pek çok saf okurun kafasına şeytanlık tohumlan ekerler. Bize her satırın altını kazıtırlar; her olguyu tersyüz edip, bir de öyle bakmaya iterler bizi. O zaman seçersiniz: Bazısı, en insancıl edebiyat ürünlerinin yansıtamadığı oranda insancıllıklarla donanmıştır. Bazısı da, nice gülmece ve kara-gülmecenin okur üstünde sağlayamadığı etkiyi sağlamaktadır. Ancak, yanılmamak gerekir. Dürbünü mutlak bir de tersten tutmalı. Yoksa siz de salt, safiyâne kitapların saf okuru olur çıkarsınız.

Atatürk'ün Uşağı İdim. Bu kitap, Atatürk'e on iki yıl hizmetkârlık etmiş Sayın Cemal Granda tarafından yazılmıştır. Daha

doğrusu Sayın Turhan Gürkan, onun notlarını, anlattıklarını toplayarak kitabı yayıma hazırlamıştır. Cemal Granda, tam yirmi yıl önce bir gazetede parça parça yayımlandıktan sonra kitaplaşan bu anılarının önsözünde bakın ne diyor:

"Yemyeşil Yalova sırtlarında emekli ikramiyesiyle yaptırdığım minicik bahçeli evimde ömrümü tamamlarken, Büyük Atatürk'e ilişkin on iki yıllık hizmet yıllarım da bir sinema şeridi gibi gözlerimin önünden geçiyor. Bu eşsiz insanı yakından tanıdığım, ona geceli gündüzlü hizmet ettiğim için de kendimi dünyanın en şanslı insanı sayıyorum. Bir daha dünyaya gelmiş olsaydım eğer, yine Atatürk'ün hizmetkârı olarak kalmayı ve yaşamayı isterdim."

Atatürk istediği kadar hizmetkârları efendi görmeyi dilemiş olsun, tek başına üstyapısal düzenlemelerin, insanın önce kendisine sahip çıkmasına yetmediğini hangi inceleme kitabı şu son tümcedeki açıklıkla ortaya koyabilir? Çok yüce bir kişi için de olsa, uşaklığın öncesiz sonrasız gönüllü bir seçim haline gelişi beni irkiltiyor.

Sayın Granda önsözünü şöyle bitirmekte:

"Çok zorluk içinde yazdığımı hatırladıkça üzülüyorum. Normal kafayla ve zamanında yazabilseydim, çok daha iyi sonuç alınabilirdi bu kitaptan. Hayatta çok hırpalandım. Bu da zekâyı etkiliyor."

Sayın Gürkan ise kitaba ayrıca yazdığı önsözünde şöyle diyor:

"Bu kitabın içinde Atatürk'ü 'insanüstü bir varlık'mış gibi değil de, yalın, açık bir dille, yüreklilikle 'bizim gibi bir insan' olarak anlatan Cemal Granda'nın anılarını bulacaksınız."

Yok, bu anıların böyle yorumlanmasını isteyen Turhan Gürkan. Çünkü, "bir daha dünyaya gelse yine Atatürk'ün hizmetkârı olarak gelmek isteyen" Sayın Granda, ne olursa olsun Atatürk'ü 'insanüstü bir varlık' olarak görmektedir. Olaylar, olgular buna elvermezse, Kur'an'ı öpüp alnına koyar gibi, telâşlı düzeltmeler yapıyor anılarında. Anılarının bir yerinde, "O, kimseyi küçük görmek, kimseyi incitmek istemezdi," diye başlıyor, sonra da Atatürk'ün hizmetkârlarından birini hiç haketmediği bir sırada adamakıllı payladığını anlatıyor. Olamaz mı?

İnsanlık haliyse, işte insanlık hali. Ama bu küçük olayı bize aktaran Sayın Granda, hemen iki nokta üst üste koyup yargısını veriyor: "İşte böyle, kimseyi incitmeyen bir kişiydi O." Atatürk'ün bir süre için ve herhalde zorunlu olarak Dolmabahçe Sarayı'na yerleşme meselesinin anlatılışı da çok güzeldir bu kitapta. Anıların yazarı, sarayları lâğvetmiş bir büyük insanın, o sarayda iki gün için de olsa neden oturduğuna kendince ve içine sindire sindire bir açıklama getirip yorgun yüreğini teselli edecektir.

Marikko Matsubara: Kore'den, Japonya'dan Anılar. Bu anılar, emekli bir subay, Sayın Şinasi Sükan tarafından yazılmıştır. O da kitabın önsözünde şöyle diyor:

' "(...) İşte Türk Ulusu, o zamanki dünya koşulları içinde kendi varlığını korumak üzere Kore Savaşına katılmıştır. (...) O halde Kore'ye katılış, tecavüze uğramış mağdur bir millete yardım gibi insancıl bir amaca dayanmakla beraber, Türk Ulusunun ulusal bağımsızlık ve egemenliğini garanti altına almak amacını güdüyordu. O halde bu hareket hakkında olumsuz düşünüşleri, maksatlı bir politika görüşü kabul edebiliriz."

Anılar 1974'te basılmıştır. O halde biz de bu satırları yakın geçmişle bugünkü dünya ve ülkemiz koşulları açısından büyük bir rahatlıkla yeniden değerlendirebiliriz. Bu çoktan yapıldı; Kore'ye katılışın ekonomik ve siyasal bağımlılığımızın bir sonucu olduğu herhalde anlaşıldı. Ortadaki daha somut kayıpları görebilmek içinse ne şeytanete, ne melanete, ne de 'maksatlı bir politikaya' gerek var: Sayın Sükan, nerdeyse bir yıl esir kamplarında bulunmuş; pek çok arkadaşı o savaşta gözlerinin önünde can vermiş; onların parçalanmış gövdelerinin tank ve top ateşleriyle her yana savrulduğunu görmüş. Arkadan Elko Tepesi savaşı; bir tugay Türk askerinden geriye kalan 'bir avuç asker' ve onlar tarafından alınmış Elko Tepesi'nin 14. Amerikan Piyade Alayı Bölüğü'ne devri teslimi. Sonra, savaş hattının gerisine sırtta taşman yaralılar. Bu yaralılar arasında anılar yazarının kendisi de vardır. Kore'ye katılışın ABD'ne büyük ve uzun süreli yararlar sağladığı biliniyor. Ama, Sayın Sükan'a da bir ödül var:

"Şinasi Sükan, Elko savaşlarında yaptığı hizmetler dolayı-

sıyla Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından, bir fevkalâde kahramanlık madalyası olan Distinguished Service Cross madalyası ile taltif edildi. Kendisi, Tokyo'da hastanede tedavide iken 30 Ağustos 1953 tarihinde Bnb. rütbesine terfi etti. 1953'te Türkiye'ye döndü. Ağustos 1954 yılında harp malûlü olarak emekliye ayrıldı. Milli Savunma Bakanlığı, yaptığı hizmetler ve fedakârlıklar dolayısıyla kendisine 2500 TL. nakti mükâfat verdi. Emekli Sandığı Özlük Dosyası'nda ise Tuğ. K.'mn Milli Savunma Bakanlığınca tasdik edilmiş yazısı vardır. Bu yazıda şöyle denilmektedir: İstihkâm Bölük Komutanı Kıdemli Yüzbaşı (Emekli Bnb.) Şinasi Sükan, Kore'de Elko Tepesi savaşlarında Cephenin mukadderatına tesir edecek üstün faaliyetler ve kahramanlıklar göstermiştir." Kitabın bu en son satırları altında şu not: "Sözü geçen madalyalara ait öykü belgeleri ve paralar mahfuzdur."

Bu film de böyle bitiyor. Peckinpah'm *Şeref Madalyası*'ndan daha etkileyici değil mi?

Oldu olacak, şimdi artık, saflıklarla dolu kitaplardaki gerçek hayat hikâyelerinin tırtıklayıcılarından biri olduğumu da açıklayayım. En çok da bu tür kitapların dili çeker beni, hemen uzanırım. Elimde değil. Hayat dürtüyor.

(Geçerken'den, 1979)

Melih Cevdet Anday

Cumhuriyet Yılları ve Kültür

Türkiye tarihinde Cumhuriyet döneminin yerini, bütün anlamı ve kapsamı içinde ortaya koymanın belki de günü gelmemiştir daha; bunu gerçekleştirebilmek için önce geçmişi iyi kavramak gerekir, bu ise sağlam, çağdaş, bilimsel bir toplum görüşünün varlığına bağlıdır. Gününü ve geleceğini açık seçik belirlememiş bir toplumun daha da ileri giderek, geçmişi yoktur diyebiliriz. Çünkü geçmiş, yoruma bağlı, yaratılan bir şeydir ve bugün düşün yaşamımızdaki çatışmanın, bu anlamda, geçmişe ve geleceğe dönük iki yüzü bulunması, gerçekte özdeş bir çabanın iki yansımasından başka bir şey değildir. Tarih "ölüyü sorguya çekme" biçiminde tanımlanabilir, bu ise bizim ondan ne yanıt istiyorsak onu alacağımızı gösterir; imdi geçmişten beklenecek o belli yanıt için ilk koşul, geleceğin kurulmasına gerekli temeldir. Türkiye tarihinde Cumhuriyet döneminin başlıca karakteri olarak, işte bu geçmişle hesaplaşmak ve geleceğe ışık tutmak eylemi gösterebilir. Bu bakımdan Cumhuriyet kendini anlamlandırma ve oturtma süreci içindedir daha. Aydınlar buna kendi güçlerince katkıda bulunmak durumundadırlar.

Gerçi başka toplumların bundan daha kışa süreler içinde, çok büyük başarılara erdikleri çok haklı olarak ve sık sık ileri sürülmektedir; ancak bunun bizde uluslaşma, sosyalleşme, çağdaşlaşma çabalarının bir arada yürütülmek zorunluluğu ile açıklanması yanlış olmaz sanırım. Bunu ayrıntılı olarak aşağıda dalın iyi görmenin olanağını bulacağız. Başka bir deyişle, burjuva reformları dönemi ile, halkın özgür isteminin kendine tarih yaratma dönemi bizde iç içe bulunmak durumunda olmuştur. Bu yüzden ortaya çıkan çatışmalar dışında, uluslaşma, sosyalleşme

ve çağdaşlaşma süreci şu genel aşamaları göstermiştir:

Ulus kendine ilk kez ad bulmuştur, bu bakımdan ilk olarak kendi devletini kurmuş olmaktadır. Bunun en özlü görünüşünü dil devriminde aramak yanlış olmaz. Türk Dil Kurumu'nun ortaya koyduğu Derleme ve Tarama sözlüklerinin anlamını bu açıdan değerlendirmelidir; halkın yazısız dili ile, tarihsel zorunluluklar yüzünden halklaşamamış bir kültürün unutulan sözcükleri biraraya getirilerek, kendini yaratan ulusal dil bulunmuştur. Bu yönde yaratmalar, ulusu bir ad olmaktan çıkarıp bir kültür bütünü durumuna getirmektedir. Dil devrimi, buna karşı olanların söyledikleri ve sandıkları gibi, geçmişle ilişkinin koparılması değil, tam tersine artık sürekli ve tutarlı bir dil ve kültür gelişimi kurmanın, böylece de geçmişi yaratmanın başlangıcıdır. Bir Halit Ziya Uşaklıgil'in iki kez Türkçeleştirilmiş olması, onun dilinin halk dilinden iki kez uzak doğduğunu gösterir.

Türk folkloru ve halk sanatları ilk olarak Cumhuriyet döneminde değer kazanmış ve bilimsel araştırmalarla, yaratıcı esinlenmelere yol açmıştır. Türk folklorcuları dünyanın dikkatini kendi üzerlerine ve dolayısıyla Türk halkına çekmişlerdir. Tarih boyunca kendi başına bırakılmış ya da, doğru olarak, halkı ile başbaşa bırakılmış olan âşık-ozan, ilk kez *bu* dönemde saygılı yerini almıştır. Dahası, köylümüzün sesi olan halk şiiri, ulusumuzun malıdır artık. Bir zamanlar Namık Kemal'in "Şu derviş Yunus'muş" diyerek Sahaflar Çarşısı'nda elinden yere attığı şiirler demeti, bugün yazınımızın baş tacıdır. Çağdaş ozanlarımız, Pir Sultan Abdal'ın, Karacaoğlan'm vb. dilinden esinlenmektedirler. Şurasına parmak basmadan geçmeyelim ki, Divan şiiri ilk kez modern bakışla bu dönemde değerlendirilmiş, böylece eskiden bir sözcük oyunu sayılan bu şiirdeki ulusal ses yakalanabilmiştir. /

Türk tiyatrosu, Anadolu'daki seyirlik oyunlar, Karagöz, Ortaoyunu ilk bu dönemde bilimsel olarak incelenmiş ve yalnızca bizim aydınlarımız için değil, bütün dünya için ilginç yönleriyle ortaya konabilmiştir. Bu yüzden değil midir, çağdaş tiyatromuz konusunda, "kendimize bir temel bulunduğu" savının ortaya çıkması? Doğrudur, değildir, kimi uyar, kimi uymaz,

ama böyle bir tartışmanın açılması olanağı, sanatta bütün yönleriyle halkın yaratışlarını arayıp bulma çabasından doğmadır.

Türk halk resminin araştırılması, Türk minyatürünün incelenmesi, resim sanaü alanında kimi yönelişleri esinlemiştir. Bunun gibi halk müziğinin değerlendirilmesi, uygarlık müziğimizde olsun, halk türkülerinin çağdaş biçemde (üslûpta) okunması yolu ile olsun, yeni yaratışlara kapı açılmıştır. Halk ile bütünleşmeyi doğuran bu sanatsal yönelişleri, eğitim ve tarih çalışmaları alanındaki yeni buluşlarla bir arada ele alınca, Cumhuriyet döneminin bir "ulus yaratma", bu açıdan bir "kendini arama ve bulma" süreci olduğu açıkça ortaya çıkar. Nitekim özgün Köy Enstitüleri uygulaması, bilisiz bırakılmış bir halkın nasıl ulus katma geçirilebileceğinin eşsiz kanıtlarından biridir. Türk köylüsü okulunu kendi yaparak okutmuştur çocuğunu ve 0 çocuk Türk yazınında ve kültüründe kendini göstermiştir.

Kendini arama ve bulma süreci, bu dönem içinde, dünyaya açılma ve çağdaşlaşma süreci ile koşut gitmiştir. Dünya klasiklerinin dilimize çevrilmesi, Tanzimat Batı taklitçiliğinden dünyanın çağdaş çizgisi hedefine geçilmesi, düşünlerde, sanatlarda tüm dünyanın hizalanması tutumu bunun ürünüdür.

Böylece Cumhuriyet döneminde yalnızca "ulus" kavramı oluşmakla kalmamış, onun zorunlu ve ayrılmaz parçası olarak "yurt" kavramı da sınırlarını ve tarihsel boyutlarını yakalamıştır. Bütün ırkçı direnişlere karşın Türk ulusunun yeri ve bu yerin tarihi saptanmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun özgün araştırmaları, kazıları ile, Anadolu'nun geçmişine katkılarda bulunulmuş ve bu toprağı benimseme akımının sonucu olarak da düşün ve sanat alanında yaratıcılara geniş çalışma alanları açılmıştır.

Gerçi bir "kültür değişimi" adı verilebilecek nitelikte olan bu olayları, burjuva karakterli bulmak, göstermek isteyenler yok değildir; fakat Avrupa burjuvazisinin anamal biriktirme ve imletme yöntemini, yaratıcılığından soyutlanmış, yozlaşmış ve »,ok kısa bir süre içine sıkıştırılmış olarak uygulamak isteyen Türk burjuvazisinin, bütün bu kültür ve sanat yenileşmelerine **1** arşı olması, sözgelişi dünyaca ünlü Profesör Pertev Naili Boral.ıv'a "Türk Folklor Kongresi"nde yer, türkülerimizin özgün

okuyucusu Ruhi Su'ya pasaport vermemesi, dilin yenileşmesini engellemeye kalkması, Anadolu tarihini benimsemeyi korkunç bulması, Köy Enstitülerini kapatması, yabancı başyapıtların çevrilmesine karşı durması... gibi olaylar, Cumhuriyet dönemindeki kültür devrimlerinin burjuvaziye mal edilemeyeceğini gösterir. Oysa bugün sosyalist döneme geçmiş olan ulusların çoğunda, ulusal kültür devrimleri daha önceden yapılmış bulunuyordu.

Bugün toplumumuz, kendi yarattığı kültür içinde, geleceğinin sosyal yapısını kurma tasarıları ardındadır. Bir bakıma Cumhuriyet'in ülküsü ancak o tasarılar gerçekleştiğinde tümlenecektir. İşte yazımın başında Cumhuriyef in yargılanmasının erken olduğunu bu yüzden söyledim. Zamanı çok uzun bulanlar olabilir, ancak ne yapalım ki, toplumların yaşı, insanların yaşına benzemez.

(Seçmeler'den, 1976)

Melih Cevdet Anday

Şiirde Geçmiş

Doğrusu aranırsa, Yahya Kemal de, Nâzım Hikmet de iyi bir şiir eleştirmesinden geçmemişlerdir, bu ozanların şiirimizde yaptıkları gereğince anlaşılmamıştır; sadece birer bayrak gibi sağcıların solcuların ellerinde dalgalanmalara bırakılmışlardır ikisi de. Ozanları siyasal, toplumsal görüşlerinden soyutlayarak (tecrit ederek) ele almak gerektiğini söylemek istediğim sanılmasın; ancak bu tür görüşler bir şiirde ne denli yer tutarsa tutsun, ozanın düşünceyi duyumsal olarak algılayışı, yaşantısının ne Ölçüde sanat biçimlerini etkilediği (ki bunun içine o ozanın salt şiire özgü yeğlemeleri de girer), heyecanı dile getiren konum ve yapı özellikleri, yazm denilen uğraşa özgü ölçütleri gerektirir. Siz bana, bir ozanın düşüncelerini, inançlarını söyleyin, onun üstüne bir kanı edinmiş olmam. Mutlaka okumam, onun şiirlerini bilmem, beğenime vurmam gerekir. Özel yaşamını bile belki sonradan merak ederim. Sözgelişi, Wallace Stevens'in iyi bir aile babası ve çalışkan bir sigorta ortaklığı müdürü olduğunu öğrenince ona olan hayranlığım ne arttı, ne azaldı.

Giderek çağımız, sadece "metinde olan"dan sonuca varmaya yönelik dilbilimsel eleştiri çeşitleri de tanımıştır. Dahası, doğru-yanlış yargısı ile hiç bir ilintisi bulunmayan bir zanaat, büyü, arınma alanıdır da şiir. Nitekim Ernst Fisher de Sofokles'i anlatırken, onun, çağma bağlı olarak eskide kalan yanı ile, sürüp gelen canlı yanı arasındaki ayrımı bu görüşe dayanarak belirtir. Bir şiirden hoşlanıp hoşlanmama konusu, demek ki okurun ondan duygulanışı ise, dolaysız bir algılama eylemidir, tlüşünsel süreçleri gereksemeden varlığını sürdürür.

Divan şiiri ile Yahya Kemal arasındaki ilinti, nedense çok

yaygın söylentilerden biridir. Ben hiç bir zaman bir benzerlik bulamamışımdır. Nedense deyişim de bundan, böylesi bir söylentiye katılmanın güçlüğünü belirtmek için duyduğum istekten olmalı. Gerçekten de Yahya Kemal'in Divan ozanları ile bir çizgiye sokulması pek üstünkörü bir görüştür. Ama bu ozanımızı eski, geri, gelenekçi (keşke bütün ozanlarımız geçmiş yazınımızdan kendilerine ustalar bulabilselerdi!) sayma anlayışının bir nedeni de bu değil midir? Yahya Kemal, Divan ozanlarının ağzına öykünerek şiirler yazmıştır, çünkü Divan pzanlarındaki Türkçe "ses", bütün Tanzimat boyunca yitmişti, ama iş bununla da bitmiyor, Osmanlı dönemini bir esin kaynağı olarak da kullandı o. Ne demektir ozanın geçmiş bir dönemden, tarihten, tarihsel zamandan esinlenmesi? Bir inceleme yazısı olmayan bu yazımda işte yer elverdiğince bu konu üzerinde durmak istiyorum. Araya sokuşturuvereyim, ben de geçmişe uzandım kimi şiirlerimde, Troya, Likya masallarından, Hitit tarihinden esinlenmeyi denedim. Ama niyetim hiç de o dönemleri geri getirmek değildi. Neyse...

Sayın Cevat Çapan'ın, Yorgo Seferis'in şiirini ve denemelerini içeren *Üç Kırmızı Güvercin* adlı bir çevirisi vardır. Bu bilimcimizin *Değişen Tiyatro* gibi özgün yapıtlarında değil yalnız, çevirilerinde de büyük başarılara erdiğini kaç kez yazmışımdır. *Üç Kırmızı Güvercin'i* de arada bir açıp okurum. O kitapta Seferis'in "Kavafis ile Eliot - Bir Karşılaştırma" adlı ilginç bir denemesi var ki, ilk okuduğumdan beri bana hep Yahya Kemal'in Türk şiiri içindeki durumunu düşündürmüştür. Neden diyeceksiniz? Anlatayım!

1961'de Nobel armağanı kazanan ve 1972'de ölen Yunanlı ozan Seferis, kendisinden önce ölmüş başka bir Yunanlı ozan olan Kavafis'i, dünyaca ünlü İngiliz ozanı T. S. Eliot ile karşılaştırdığı o denemesinde, her iki ozanın "geçmiş" üzerinde duruş ve onu değerlendiriş biçimlerine ilişkin ilginç görüşler atar ortaya; Eliot, I. Elizabeth ve II. James çağı oyun yazarlarının, metafiziksel ozanların ve John Donne'un, Dante'nin etkilerine şiirini açık tutmuştur, Hint felsefesi ile de ilgilendiğini biliyoruz. Bunları nerdeyse övünerek yazdı, "Bu çizgiden yola çıkan benden başka ozan yoktur" dedi. Geçmişe bakışını şöyle açıklıyordu: "Tarih duygusu, geçmişin geçmişliğindeh başka şimdiliği-

nin kazanılmasını gerektirir; yazara zaman içindeki yerini, çağdaşlığını en kesin biçimde duyurur."

"Ben tarihsel bir ozanım" diyen Kavafis de kendisine Hellenistik çağı esin kaynağı olarak seçmişti, bu elbette o çağa dönüş dileğini içermiyordu. Tarihçilerin "Ölüyü sorguya çekmek" diye tanımladıkları geçmiş, bir ozan için bir yaşantı hazinesi, kendi duygusal bireyi için bir nesnel dayanak olmasın mı? Eliot "Çorak Ülke"nin dördüncü bölümündeki,

Fenikeli Flebas, on beş gün önce ölen
Unuttu martıların sesini, denizin yükselişini,
Kârını, zararını.
Dipten bir akıntı fısıl fısıl
Ayırdı etini kemiğinden. Alçalıp yükselerek
Girdaba kapılmadan.
İster Hıristiyan olsun, ister Yahudi
Siz ey dümende durup rüzgârı kollayanlar,
düşünün .
Eskiden sizin kadar yakışıklı ve boylu olan
Flebas'ı.

parçası ile "geçmiş"ten söz ediyor diye "eski" sayılabilir mi hiç? Eliot "yeni"yi bulmak için uzanmıştı eskiye. Kavafis'in,

Sakın güvenme, sınırlı, güvenli, sıkıcı
Hayatında böyle göz kamaştırıcı,
tüyler ürpertici şeyler olmayışına.
Belki de tam şu anda giriyordu Thodos
Komşularından birinin önceden belirlenmiş
evine
elinde - görünmeyen, gövdesi,
böyle korkunç bir kelleye.

şiiri, unutulan geçmişin değil, korku veren günün öyküsü değil midir? J. P. Sartre, Paris Alman işgali altındayken oynattığı *Sinekler* adlı oyunu ile Orestes söylencesini (efsanesini) yeniden ele alıyordu. Geçmişe her dönüş, geriye dönüş değil, kimi de

günümüze yöneliş çabasıdır. Çünkü karmaşıktır günümüz, yorumlanmamış, ayıklanmamışım Mistik bir ozan olarak da tanınan ünlü İngiliz ressamı William Blake, melek resimleri yaptığı halde kilisece afaroz edilmişti, çünkü "din"i "estetik"e çevirdiğini çakmışlardı papazlar. "Geçmiş" gibi "konu" da bir sanatçıyı "eski" ve "geri" kılmaz.

Yahya Kemal'de Osmanlı dönemi, Divan şiiri, eski İstanbul sanıyorum ki, işte öylesine bir estetik sürecinden geçmedir. Burada onun şiirindeki "geçmiş" motifini incelemeye kalkacak değilim, fakat bunun bir inceleme konusu olabileceğini sanıyorum.

Sandım ki güzelliğin cihanda
Bir saltanatın güzelliğiydi

dizeleri, elbette Osmanlı saltanatmı anımsatıyor, ama bu benzetişe belki de "sevgili"den gidilmiştir.

Günler kısaldı; Kanlıca'mn ihtiyarları
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharı

Yada,

Kandilli'de eski bahçelerde
Akşam kapanınca perde perde
Bir hatıra zevki var kederde.

gibi parçalarda şiir, "eski"nin "yaşanan" an oluvermesinden doğmaktadır sanki.

Büyük Itrî'ye eskiler derler
Bizim öz musikimizin piri,
O kadar halkı sevk edip yer yer
O şafak vaktinin cihangiri,
Nice bayramların sabah erken
Göğü top sesleriyle gürlerken
Söylemiş saltanatlı Tekbir'i

İşte gene "saltanat" çıktı karşımıza; ama bu şiir ne Osmanlı propagandâsıdır, ne de din. (Dinsiz olduğunu söylemişti, 1071 'de başlattığı tarihimizin geri getirilemeyeceğini de.) Itrî şiirinde sadece "söyleyiş"teki "düz konuşma" inadıdır ortaya çıkan. Cevat Çapan'ın kitabında okudum: Remy de Gourmont, Flaubert için, "O bütün duyarlığını eserlerine dökmüştür, kitapları dışında bizim için pek bir önemi yoktur onun" demiş. Çoğu sanatçı için doğru çıkar bu söz. İmdi, yapıtları bir yana bırakıp, için için hoşlansak da bir yana bırakıp yaratıcıları söylediklerine, yaptıklarına göre değerlendirmeye kalkmak, evet, bir araştırma yolu biçimidir; ama yapıtın açıklamasını tümden orada aramak bizi yanıltabilir. Yahya Kemal, "yeni", "ulusal" ve "gelenekçi" bir şiirin ardmdaydı. Ne denli başardı bunu, bırakalım şimdi. Fakat hemen bütün antolojilerde en çok ona yer ayrılışı nedendir?

Onda beni şaşırtan, zaman zaman düşkünlük gösterdiği "Ey müfettih-ül ebvâb..." benzeri şiirleridir. Yoksa yukarıya aldıklarımı ve onlar gibi olan daha birçoklarını, sanıyorum ki, seven çok, fakat ondan söz açılınca "eskimiş" deyiveriyorlar. Sağcıların Nâzım Hikmet için "Peki ama ideolojisi?" demeleri gibi. Sana ne? Sen okuduğun şiire bak. Korkmadan sevelim sevdiğimiz şiirleri.

Ama Osmanlıcı solcularımız yarın Yahya Kemal'i ilerici saymaya kalkarlarsa ben yokum.

(Seçmeler[1]den, 1975)

Nurullah Ataç

Şiirimiz Üzerine

Şiirimizi, eski şiirimizi kendimiz de okumalı, çocuklarımıza da okutmalıyız. Dilimizi gerçekten öğrenmenin, tadına erip onunla güzel şekiller kurmak gücünü edinmenin başka yolu yoktur. Edebiyat-ı Cedide'den beri, belki de tâ Tanzimat'tan beri Türk yazarlarının çoğu Türk dilini beğenmez, ille değişsin de Firenkçeye benzesin isterler; en özenerek yazdıklarında bile başka bir dilden çevrilmiş sandıracak bir hava, KaracaoğlanTa birlikte:

Dilleri var, bizim dile benzemez

dedirtecek bir yabancılık kokusu duyulur. Şaşılmaz öyle olmasına: Avrupa'dan gelen kitapları okumak için divanlarımızı kapattık. Avrupa'dan gelen kitapları okumasak olmazdı: onlar bize kafamız için gerekli bir azık getiriyorlardı. Ama divanları kapatmak zorunda değildik: onlar da bize dilimizi öğretirlerdi. Onları kapatmış olmak yüzünden Edebiyat-ı Cedideciler, Avrupa'dan aldıklarını da iyice söyleyemediler, düşüncelerinin, duygularının geleceğe kalmasını sağlayamadılar. Bu yüzden onların yazıları bize en eskiden bile daha eski gözüküyor: Fuzuli'nin, Baki'nin, Nedim'in kasidelerinde, gazellerinde öyle bir tazelik, öyle bir yenilik vardır ki Tevfik Fikret'in şiirlerinde de, Halit Ziya Uşaklıgil'in nesrinde de bulamazsınız. Fuzuli, Baki, Nedim o tazeliği, o yeniliği Türk dilini sevmiş, saymış olmalarına borçludurlar. Biz de onların şiirlerini okuyup, çocuklarımıza okutup, o sevgiyi, o saygıyı edinmeliyiz.

Divan şiiri *millî* değilmiş de halk şiiri, saz şairlerimizin koş-

maları *millî* imiş; onun için divanları kapatıp yalnız cönkleri okumalı, ağızlarda dolaşan türküleri toplayıp öğrenmeli imişiz... Bu tatsız şaka biraz uzun sürdü. Halk şiirimizin güzelliklerini bilmez, anlamaz değilim; Köroğlu'nun, Karacaoğlan'ın diye anılan birkaç koşma, semai vardır ki en güzel gazellerimizin yanma konabilir. Ama onlar azdır. Divan şairlerimizin yazdıkları da bizim baba mirasımızdır, onları hor görmeye de, yabancı saymaya da hakkımız yoktur.

Saz şairlerimizin şiirlerini okumalıyız, ama Divan şiirini de bırakamayız. Bize dilimizi asıl onlar öğretecek, tadına asıl onlar erdirecektir. Fuzuli'nin gazellerini okurken, Baki'nin gazellerini okurken o Arapça, Farsça sözlerin altında Türkçenin tatlı sesini duymuyor musunuz? Suçu onlarda değil, kendinizde arayın. Karacaoğlan'a bayılırım, ama Nedim'i, Galip'i okurken de kelimeleri her zaman anlamasam dahi, gene benim dilim olduğunu seziyorum, gene kendi dilimi duyduğum için yüreğim çarpıyor. Divan şairlerimizin Arapçadan, Farsçadan aldıkları sözler, onların dillerini Türkçe olmaktan çıkarmamıştır. O sözler birer yabancıdır; ama salınıp gezdikleri bahçenin toprağı buram buram Türkçe kokar, Türk kokar.

Şiirimizi, eski şiirimizi okumalıyız. Ama zordur eski şiirimizi okumak. Bu zorluk Arapça, Farsça kelimelerden gelmez. Arapça, Farsça kelimeleri öğrenmek bir iş midir? Şiiri seven bir Türk genci, sözlükleri açıp çalışırsa, birkaç ay içinde o kelimelere alışıverir. Halk şiirimizde de Arapça, Farsça kelimeler vardır, daha az oldukları için o şiirleri daha çabuk anlayabilir. Ama bizim eski halk şiirimizin okunması da zordur.

Eski şiirimizi okumak zordur, çünkü büğün ben yaşta olanların da iyice anlayamadığımız birtakım *cinaslar, telmihler, müraatlar* ile doludur. Biz büğün şiiri doğrudan doğruya anlamak istiyoruz, şiirin sesini dinliyoruz, o ses bize mânâyı sezdirsin diyoruz. Kelimeleri parçalamak, aralarındaki gizli bağları, benzerlikleri aramak aklımıza gelmiyor. *"Maceramız bizim ey dil dahi çok su götürür"* mısrası bizde bir duygu uyandırıyor; ama bu mısrada *macera* kelimesini *ma* ile *cer'e* ayırmak, sonra o iki parçayı *su götürmek* deyimi ile karşılaştırmak bize bir tuhaf geliyor. O kadar ki böyle bir işi gülünç, çirkin buluyoruz. Galip'in: *"Ge-*

ne zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü - Dayanır mı şişedir bu reh-i sengsâre düştü" beytini seviyoruz; ama zevrak kelimesinin *kayıktan* başka bir de *şişe* demek olduğunu öğrenince, Galip'in öyle bir *cinas* için yazdığını düşününce, doğrusu, ürperiveriyoruz. Böyle şeyler bizim şiir anlayışımıza hiç uymuyor. Bazan o kadar gücümüze gidiyor ki elimizdeki divanı atı veriyoruz...

Bunları düşünmeyelim: Baki'nin: *"Berbâd kıldı taht-ı Süleymanı rüzgâr"* mısraını seviyoruz ya, mânâsını, doğrudan doğruya mânâsını anlıyoruz ya, artık *bâd* ile *rüzgâr* cinasını araştırmayalım, görmeyelim. Düşünmemek, araştırıp görmemek olmuyor işte: Galip'in, Baki'nin asıl o cinaslar için yazdıklarını biliyoruz; bir mısraı, bir beyti zevkle okurken içimizde: "Acaba bunun içinde de benim anlamadığım bir oyun var mı? Ben bunu güzel buluyorum, ama şairin asıl istediği benim çirkin, gülünç bulacağım bir cinas değil mi?" diyoruz, bu düşünce keyfimizi kaçırıyor.

Eski şairlerimizin, Divan şairlerimizinkilerde olduğu gibi saz şairlerimizin şiirlerinde de bulunan bu oyunları hoş görmeliyiz, onlara sinirlenmeden bakmayı öğrenmeliyiz. O oyunları sevip biz de onlarla uğraşalım demiyorum; bizim şiir anlayışımıza öyle şeyler girmez. Ama kendimiz sevmediğimiz için başkalarında da kötü görmeye kalkmayalım. Ne yapalım? eski âlem öyledir. Yunancayı, Lâtinceyi bilmem, ama söylüyorlar: Yunan şairlerinin, Lâtin şairlerinin şiirleri de o gibi söz oyunları ile doluymuş. Böyle şeyleri hoş görmekten iki kazancımız olur: biri, herkesi kendimizle ölçmek huyundan kurtuluruz, bizim için kötü olan bir şeyin başka biri için iyi olabileceğini anlarız, düşüncelerimize, huyumuza daha bir yumuşaklık gelir. Az kazanç mı bu? Edebiyat sevgisi insanı işte böylece daha bir insanlaştırır. İkinci kazancımız da kelimelerin mânâlarından ayrı bir varlıkları olduğunu, onları gelişigüzel, birini ötekinin yerine kullanmak doğru olmayacağını öğrenmemizdir. Kelimelerle güzel şekiller kurmak gücünün edinilmesi bunu bilmekle başlar.

Eski şiirimizi, Divan şairlerimizi de, saz şairlerimizi de okumanın başka bir zorluğu vardır. Okursunuz, okursunuz, okuduğunuz aklınızda kalmaz. Çünkü o şiirlerin birer konusu yoktur. Binlerce tenteneye bakın; içinden birkaç tanesini pek

beğenirsiniz: "Aman ne güzel şey! Bu çizgilerin biribirlerine girip sarılışı ne kadar hoş!" dersiniz. Bir ressam değilseniz, siz de tentene örmesini bilmiyorsanız, aradan çok geçmez o çizgileri unutuverirsiniz, başka bir görüşünüzde hatırlamazsınız. Çünkü tentenenin bir konusu yoktur... Bizim şiirimiz de öyledir.

Geçen gün şiir defterimi karıştırıyordum; Sami'nin bir beytini buldum: *"Bir dahi nûş-i mey-i nezzâreye takat mi var - Öyle mestim bâde-i reng-i hicabından senin".* O beyti pek beğenmişim ki defterime yazmışım; Sami divanını da daha yeni okudum, üç yıl oldu olmadı. O beyti büsbütün unutmuşum. Neden? Çünkü güzel söz ama gerçekten bir konusu yok, gerçekten mânâsı yok: bir mazmun, bir oyun üzerine kurulmuş.

Yalnız Sami'de değil, Baki'nin, Naili'nin, Nedim'in divanlarında da kimselerin bilmediği beyitler bulursunuz. Kimselerin bilmediği... Sizden önce onları çok kimseler okumuştur, hattâ beğenip üzerinde uzun uzun durmuşlardır; ama unuturlar, yarm siz de unutursunuz. "Neydi o? Güzel bir şeydi, bayıldım; ama neydi? ne söylüyordu?" Gerçekten söylediği, gerçekten anlattığı bir şey yoktur ki hatırınızda kalsın. Güzel bir şekildir, o kadar; gözünüzün önünden gidince sizde hemen hiçbir iz bırakmaz.

Oysaki biz, şiirde şekli arıyorsak da onun salt bir şekil olmasını istemiyoruz, şiirden bir haber, insanoğlu üzerine bir haber bekliyoruz. Sanata sanattan başka bir erek gösterilmesine razı değiliz, ama: "Sanat sanat içindir" de diyemiyoruz: insanoğlunu anlatmak, yeni duygular, yeni düşünceler üzerinde çalışmak bizim için sanatın ta kendisi olmuş.

Bizim için şiir, sanat, tarihi yazılabilecek bir şeydir. Şiirin tarihi yazılırken de yalnız şiirin geçirdiği değişmeler anlatılmaz, her şairin şiire neler getirdiği, şiirde hangi duyguları söylediği anlatılır. Bizim şiirimizin tarihine böyle bir şey konulamaz. Baki, Naili, Nefi, hattâ Nedim şiirimize yeni duygular getirmemişlerdir, şiirlerine kişiliklerini hiç katmamışlardır. Bir Baki Efendi dili vardır, ama bir Baki Efendi düşünce, duygu âlemi yoktur; onun şiiri bize kendisinden haber vermez, şiir âleminde zaten bulunan mazmunları yeniden söyler, o kadar.

Bunun içindir ki bizim eski şiirimizi okumak, onunla uzun uzun uğraşmak zordur. Okuyacaksınız, okuyacaksınız, bir fikir edinemeyeceksiniz: beğenip sevmek için, her seferinde yeniden anlamak için hiç durmadan okuyacaksınız...

Bu zorlukları bilelim, ama eski şiirimizi okuyalım.' Ondan büyük bir duygu, düşünce zenginliği beklemeyelim, gene de okuyalım. Çünkü dilimizi sevmek için başka yol yoktur; eski şiirimizi okumazsak, çocuklarımıza okutmazsak Türkçe, kullandığı kelimeler ne olursa olsun, Türkçelikten çıkacak.

"Ne olur? Türkçelikten çıksın, Avrupa dillerine benzesin; o zaman da başka bir güzellik edinir" mi diyeceksiniz? Belki haklısınız; ama işte gönül razı olmuyor.

(Ulus, 9 Ekim 1944)

Nurullah Ataç

Devrim

Eski şiirimizi, Divan şiirini, bilirsiniz, severim, çok severim. Bir yandan da kızarım ona, onu sevdiğim için kendime kızarım. Kapatmalıyız artık o edebiyatı, büsbütün bırakmalıyız, unutmalıyız, öğretmemeliyiz çocuklarımıza. Onu sevdikçe, Fuzuli, Baki, Naili gibi şairleri okuyup bir tat duydukça, çocuklarımıza da belleteceğiz, sevdireceğiz diye uğraştıkça Doğulu olmaktan silkinemeyeceğiz, kurtulamayacağız, Batı acununa gerçekten karışamayacağız. Bizim büğün ülkemize girmesini, yayılıp yerleşmesini dilediğimiz görüşten, anlayıştan apayrı, onunla bağdaşamaz bir anlayışın, görüşün ürünüdür o. Musikimiz gibi. İkisi bir arada yürüyemez. Ya biri, ya öteki. Birinin, Doğu düşünüşünün yarattığı şiirin, edebiyatın artık yaralanmış olduğunu, bize yetmediğini, içimizde yankılar uyandırsa dahi çağını geçirmiş, yapacağını yapıp göçmüş olduğunu biliyoruz. Ne duruyoruz? Gömelim onu. Onu gömelim de ötekinin tutunmasına, gelişmesine engel olmasın.

Onun sesi içimize işliyor, bizi kavrıyor, duygularımıza dilmeç oluyormuş. Öyledir elbette, değildir dedim mi? Bunca yüzyıldır onunla yoğrulmuşuz, onu benliğimize, benliğimizi ona sindirmişiz. Sevinçlerimizi, acılarımızı, sevgilerimizi, bütün iç yaşayışımızı onunla anlatıyoruz. Bir Fuzuli beyti işittik mi, ne dediğini iyice kavrayamasak bile, bizi söylediğini, bizden bir şey olduğunu, yüreğimizde bir teli titrettiğini duyuyoruz. Ama işte bunun için kapatmalıyız, bırakmalıyız, unutmalıyız o şiiri. Bizim duygularımızın ezgisi olduğu için, gücünü bizim duygularımızdan alıp bizim duygularımızı beslediği için atmalıyız onu. Büğün düşüncelerimizle duygularımız biribirine

uymuyor, kendimizi duygularımıza kaptırdık mı, bize düşüncelerimizin gösterdiği yönden uzaklaşırız, döneriz. Ya duygularımızı dinleyeceğiz, onlara uyacağız, ya düşüncelerimizin dilediği yaşayışa varacağız. Duygularımızı feda etmeden düşüncelerimizin dilediği görüşü gerçekleştirelim... Olmaz öyle şey. Duygular düşüncelere karşıt olunca onları yenerler. Komayalım böyle olmasına, düşüncelerimizin gerektirdiği duyguları edinmeye özenelim. Bir devrim çağı yaşadığımızı söylüyoruz, o devrimi içimizde de yapmalıyız, duygularımız da bir devrim geçirmeli. Yaşayışımızda, görüşlerimizde, düşünüşümüzde bir değişme olmasını istiyoruz. Bunu gerçekten istiyorsak, duygularımızın da değişmesine katlanacağız. Ağır bir ödevmiş, üzücü bir ödevmiş bu. Ne yapalım? Devrim dediğiniz de kolay değildir ki! Ağır yüklere, üzücü, ezici ödevlere katlanmayı gerektirir.

Divan şiirini, eski edebiyatımızı kapatacağız, unutacağız da çocuklarımıza ne öğreteceğiz? Beğenilerini nasıl işleyeceğiz? Dil duygusunu nasıl vereceğiz onlara? Bu soruların cevaplandırılması güç olduğunu bilirim. Divan şiirini, eski edebiyatı kapatmak demek, okullarımızdan edebiyat öğretimini, edebiyat eğitimini kaldırmak demektir. Aşağı yukarı. Yalnız yenileri, yahut Avrupa dillerinden yapılmış çevirileri okutmak yetmez a! Bir de saz şairlerinin, Karacaoğlan'm, Dadaloğlu'nun, Sümmani'nin, Seyrani'nin şiirleri var, onları mı göstereceğiz? Hayır, onlardan da geçmeliyiz, onları da kapatmalıyız. Onlar da Divan şiirini yetiştiren görüşten, anlayıştan doğmuştur da onun için. Onlar da dünü söyler, onlar da dünün duygularını aşılayıp güçlendirir. Onlar, Divan şiirlerinden ancak biçimce ayrılır, öz gene o özdür.

Biliyorum eski edebiyatımızı kapatmanın okullarımızdan edebiyat öğretimini, edebiyat eğitimini kaldırmak olacağını. Ne yapalım ki başka çare yok. Neye yarıyor Divan şiirini göstermek? Çocuklarımıza dilimizi mi öğretiyor? Hayır, bütün o beyitlerdeki tilcikleri öğretirken söylüyoruz: "Sakın bunları kullanmayın. Kullanamazsınız da, kimse anlamaz, üstelik size gülerler." Onlardaki güzellik anlayışına inanıyor muyuz? Çocuklarımıza o güzellik anlayışını aşılamak istiyor muyuz? Hayır.

"Bugünkü toplum edebiyatı, sanatı böyle anlamıyor, siz yarın birer yazar olursanız, bunlardan büsbütün başka şiirler, hikâyeler yazmanızı istiyor. Kendinize bunları değil Avrupalı, Batılı yazarların eserlerini örnek edineceksiniz" diyoruz. Böyle demezsek, yalan söylemiş oluruz, çünkü biz bütün o Divan şiirlerini sevsek bile, toplumun artık onlardan ayrıldığım, onları istemediğini biliyoruz. Öyle ise neye yarıyor onları göstermek? Çocuklarda birtakım eski duyguların uyanmasına, tepmesine yarıyor. İşte o kadar. Yâni zararlı bir etkileri, büğün yayılıp yerleşmesini dilediğimiz görüş için zararlı bir etkileri oluyor. Bir yandan Fuzuli'yi, Baki'yi okutacaksınız, bir yandan da çocuklara asıl önütlerin Homeros, Sophokles, Shakespeare, Moliere, Balzac olduklarını söyleyeceksiniz. Oysaki bunlar onlarla geçinemez, bunlar onların öğrettiklerini çürütür, yıkar. İkisi birbirini çürütüp yıkar, sonunda hiçbir şey belletmemiş olursunuz.

Şimdi bana: "Doğu edebiyatı ile Baü edebiyatı biribirinden senin sandığın kadar ayrı değildir, ikisinin de temelleri birdir, birinden ötekine geçilebilir. İşte bak, Avrupalılar da Doğu'nun şairlerini beğenerek, severek okuyor" demeyin. Bilirim öyle olduğunu. Avrupalılarda, Avrupalı düşünüşü ile yetişmiş kimselerde bir merak, bütün dünyayı anlama özeni vardır. Yalnız Doğu acununun değil, yabancıların sanatını dahi inceleyip ondan kişioğluna değgin, kişioğlunun özünü aydınlatacak bilgiler çıkarırlar. Bundan başka, kişioğullarında, görüş, anlayış ayrılıklarının gideremediği, bozamadığı bir birlik olduğu da söylenebilir. Bir İngiliz lordu ile Afrikalı bir kara, görünüşte biribirlerinden ne denli ayrı olurlarsa olsunlar, özlerinde gene onları birleştiren bir şey vardır. Bunun için Shakespeare'in eserleri karaları besleyebileceği gibi karaların sanatından da bir İngiliz lordu, içinin azığını çıkarabilir.

Bu doğrudur, ama yüksek bir alanda doğrudur, okullardaki çocuklara bunu sezdiremezsiniz. Bunu onlara sezdirmeye kalkarsanız, zihinlerini büsbütün karıştırırsınız. Ben size Fuzuli ile Shakespeare arasında hiçbir benzerlik, birlik yoktur demedim, ancak o benzerliği, o birliği edebiyat ile, kişioğlu ile epeyce uğraşmış olanlar kavrayabilir. Yeni başlayanlar için, onlar biribirine hiç uymayan iki adamdır. Fuzuli'yi okuyarak günün bi-

rinde Shakespeare'e ulaşmak olmayacak iş değildir. Ama biz büğün Homeros'la, Sophokles'le, Batı acununun yazarları ile beslenmiş bir ekine, *culture'e* susadığımızı söylüyoruz. Bizim için erek, Fuzuli yolu ile, Hafız yolu ile Shakespeare'e, Goethe'ye ulaşmak değil, Shakespeare, Goethe yolu ile Fuzuli'yi, Hafız'ı anlamaktır.

(Ulus, 10 Ağustos 1951)

Falih Rıfkı (Atay)

*Demokrasi ve Liberalizm**

Mustafa Kemal Yunanlılarla boğuşurken, birinci Büyük Millet Meclisinin Maarif Vekili Anadolu'da dört yüze yakın medrese açtı. *Resim'i* yasak etti. Birinci Büyük Millet Meclisi, Şefin dışındaki ekseriyet havasına bakılırsa, bir ümmet meclisi idi: Müslümanlığı, Türklüğünden üstündü. Eğer ihtilâl Şefi bir şarklı olsaydı, Türkiye zaferden sonra, yeşil sarıklı bir Asya devleti olacaktı ve şüphesiz gene batacaktı.

Şeriatin, edebiyatı ile, musikisi ile, Adliyesi ile, vakıfları ile, müftü ve köy hocası ile, en küçük köylere kadar sokulmuş olduğunu dün gibi hatırlarız. Türkiyede demokrasi *Hoca* ve *mürteci* saltanatı demektir.

Mustafa Kemal'e halifeliği kabul ettirmeye muvaffak olamayan hoca ve mürteciler, Cumhuriyet kurulduktan hemen sonra, liberalizm ve demokrasi bayrağını açtılar. İsyan etseler Şeyh Sait gibi öldürüleceklerine şüphe yoktu. Çünkü Şef ve zafer bizimdi. Bunlar için yol uysal ve uygun, fırka saflarına sinip yavaş yavaş, *Sayı* ve *Taviz* siperlerim hazırlamaktı. *Şeriat'm* ismini *Ahlâk, Ümmet'in* ismini *Millet* koyarak ahlâk ve millet namına, şeriat ve ümmet müessesesinin kapılarını az çok açık tutmaya çalışacaklardı.

Yeni Türkiyede yalnız hoca ve mürtecilere karşı harp açılmış değildi. Bir de Galata vardı. Galata kelimesi kapitülasyon ecnebiliği, yahut bu ecnebiliğin simsarlığı demektir. Liberalizmin iktisat sancağı da onların elinde idi:

— Sermayeye kapılarınızı açınız. Ekalliyetlere karşı Anadolu'daki tahditleri kaldırınız. Ferdi serbest bırakınız ve devleti işe karıştırmayınız, diyorlardı.

*** Yazının başhğı editör tarafından konmuştur.**

Ankara ve Anadolu ancak böylelikle yeniden fethedilecek, Osmanlı İmparatorluğunun sadece ismi ve merkezi değişmiş olacaktı. Turan Türkiyesine karşı,

Hoca ve mürteciler,

Tanzimat ve Babıâli,

Galata,

Hep birlikte liberalizm ve demokrasi kazanını kaldırdılar. Sorarım size, Yunan ordusu ile İzmit'te elele tutuşan *Kuvayı Inzıbatiye'nin* kadrosunda da bu üç unsuru bulamaz mısınız?

Cumhuriyet kendini saltanata, mektep kendini medreseye, layık kendini şeriate, kanunu medenî kendini mecelleye nasıl kontrol ettirebilir? Ve böyle bir kontrol cihazı kurulduktan sonra:

— İşte demokrasi! diye nasıl avunulabilir?

İktisatta liberalizm, Türkiye kapılarını tekrar, ecnebi ve kilise finans ve ticaret soygunculuğuna açmak demektir.

Bir memleketin beynelmilel iktisat mekanizması içinde kıymeti, herhangi bir millet veya sınıf tarafından işletilmesinde veya soyulmasında değil, kendi milleti tarafından işletilip zenginleştirilerek, büyük bir mübadele ve muvazene unsuru olabilmesindedir.

Almanlar Bergama'yı kazdıkları zaman, Sultan Hamid'e *Hafriyatın* medenîlik alâmeti olduğunu iyi anlatmışlardı. Fakat Türk toprağının bütün haznesi, şimdi Berlin'dedir. Keşke Bergama kazilmasaydı! Gerçi Bergama köylüleri bir miktar rençper gündeliğinden mahrum kalırdı, fakat Bergama bizde kalırdı.

Biz de hafriyat yaptırmıyor değiliz, ancak toprağımızın altındakini toprağımızın üstündeki müzelerimize taşıyoruz. Bu memleketten kazanılan paranın ne olacağını düşünmeye benim hakkım vardır. Bir memleketin ormanlarının, madenlerinin nihayet bir yekûn kıymeti vardır. Bu kıymet realize olduktan sonra, gidip Nis köşklerine, Amerika eshamlarına, Paris apartmanlarına kalbolacaksa, neden memnun olayım?

Bu servet, sahip arar gibi gömülü olduğu yerde de kalamaz. Onu biz, devlet ve halk, kârı en çok bize, faydası en çok bize kalarak işleteceğiz. Nasıl?. Bu sualin cevabını devletçilik prensibinde buluyoruz.

Ben tek fırkacıyım: Çünkü başka türlü memleket iki, üç, dört siyasî fırkaya değil, iki medeniyete bölünür. Ben devletçiyim: Çünkü başka türlü Türk Afrika yerlisi şartlarından kurtulamaz. Türk milletini bugünkü yüksek milletler seviyesine çıkarmakta, ancak Türk evlâtlarının menfaati vardır. Size:

— Devlet nedir?

— Millet nedir?

Diye sorsam, hemen mektep kitabından aklınızda kalanı bana okursunuz. Fakat size:

— Türk devleti nedir?

— Türk ferdi nedir?

Diye sorsam, düşünmeye mecbur kalırsınız.

Devletçiliğin iktisat kitaplarındaki tenkidi, fertçiliğin tenkidi gibi, bize uymaz. Türk ferdi, nice senelerdenberi ecnebî ve kilise ferdi ile rekabet edebilmek kabiliyetlerinden mahrum bırakılmıştır. Türk ferdinin kahramanlıkta bir eksik tarafı olmadığına şüphe yoktur: Ancak onu silahsız olarak top tüfek ağzına süremezsiniz. Türkiye'de rekabet serbestliği demek, Türk ferdini yendirmek demektir, Türkiye'de zaptiye-devlet, tahsildar-devlet, müstehlik-devlet kalktı: Onun yerine baba-devlet, hoca-devlet, kılavuz-devlet, kardeş-devlet, müstahsil-devlet geldi.

Ben devleti böyle ve devletçiliği onun aynı zamanda rehberliği manasına alanlardanım.

Bana devletin şu veya bu teşebbüste muvaffak olup olmadığından bahsedenlere, Türk ferdinin muvaffak olmadığı işleri saymalarını tavsiye ederim. Hergün Ankara sokaklarında *Batan* /ert'lerle karşılaşıyoruz.

Biz de devlet ve millet tamamlığı, bir devlet-millet ve bir millet-devlet istiyoruz. Millî sermaye damarlarımızın kanı kadar Türk olmalıdır.

Dünya buhranının daha ilk günlerinde, sıkıyı gören demokrasiler liberalizmi terkettiler. Acaba dünya buhranı, Türk milletinin medeniyet buhranından daha mı ağırdır? Lozan Türkiyesinde Türk milleti kültürce yetişmiş ve ölmüş değil, yetişecek ve olacak bir millet idi. Ona yetişmiş ve olmuş milletlerin kanunları değil, yetiştirecek ve olduracak bir devlet organizması lâzımdı.

Bu hakikat herkesin içindedir. Ancak politika ve menfaat kaygusudur ki insanları bu hakikatin tersini söylemeye sevkeder.

Bir memleket *Yalan'la* idare edilemez.

Faşizm, İtalyan milletini Latin geriliğinden kurtararak şimalleştirmek için bir terbiye diktatoryası kurdu. Herkese sorarım: Daha on iki sene evvel Maarif Vekilinin dört yüz medrese açabildiği ve resmi yasak edebildiği bir memleket halkı demokrasinin anarşi cehennemine nasıl atılabilir?

Herkesten sorarım: Daha yirmi sene evvel bir tek Türk kunduracısının Türk milletinde uyanışına misal gösterildiği, bir tek Türk mahallesinde Türk bakkal olmadığı, daha on sene evvel Kütahyalıların:

— Hristiyanlar gitti. Şimdi arabamızı kime tamir ettireceğiz? Bize san'at ehli muhacir yollayınız.

Diye boyun büktüğü bir memlekette iktisadî istiklal yetiştirmesi nasıl yapılabilir?.

Bugün Kütahya'nın bütün atölyeleri ve dükkânları Türktür, niçin?

Türkiyede, Liberalizm ve Devletçilik sistemleri arasındaki fark, Fransadaki iktisadî meslek farkı değildir.. Şahsî menfaat ve millî ideal farkıdır. Liberalizm, Türkiyeyi kapitülasyonlara ve Türk milletini iktisadî köleliğe götürür.

Bu dava daha uzun seneler sürecek, her demagog, demokrasi ve liberalizm sancağının direğine sarılacaktır. Onun için Politika'ları neşrediyorum. Çünkü bugün de tazedirler; yarın da eskimeyeceklerdir.

1921'de yazdığım Günlük fıkralar arasından seçerek kitaba koyduğum bir Mayıs yazısı ile, daha geçenlerde 1933'te yazıp bu kitabın sonundaki yazılarımı okuyunuz: Benim için millî istiklal kavgasının nasıl devam edegeldiğini göreceksiniz. Siyasi istiklal kavgası İzmir ve Lozan'da bitti: İktisadî istiklal kavgası Türkiye baştanbaşa> öz Türk eliyle işletilinceye kadar sürecektir.

Demokrasi Ankara'ya Babıâliyi, liberalizm Galatayı getirir.

Ben Kuvayi Milliye davası içindeyim. O zamanı unutmuş olanlara şu fıkrayı anlatmak isterim: İsa öldükten 60 sene son-

ra Sayda ve Surda onun şeriatı Roma'da bozulmuş olduğunu söyleyerek, tıpkı İsa gibi yaşamaya başlayan hristiyanlar türemişti. Romalılar bunları hristiyanlıkta bid'at çıkarıyor, diye astılar.

Çünkü hristiyanlık Romalı olmuştu. Kuvayi Milliyeyi Gala tanın soysuzluğundan koruyacağız!

(Eski Saat, 1933)

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu

Türk Rejimi

Türk kendi işini kendi gördüğü zaman hep selâmete çıkmıştır. îşte yakın tarihimizin iki büyük politik olayı: Bütün dünya "Türk milleti ve Türk devleti yok olsun!" demişti. Atatürk "Türk milleti ve Türk devleti varolacak!" dedi ve yeni Türk varlığını kurdu. Bütün milletler kanlı bir savaşa girdiler. İnönü "Türk milleti ve devleti barış içinde yaşayacak!" dedi ve onu barış içinde yaşattı.

Normal olan her insan, içinde yaşadığı ahlâkî, hukukî ve politik rejimin örflerine uymayı bilir. Bu örfler canlı oldukça, manevî değer taşıyan her canlı varlık gibi, saygı çeker. Nevî ve cinsi her ne olursa olsun, bu canlı örflere bir türlü uymasını bilmeyenler—nazarî, aklî, spekülatif iddialarına rağmen- ya deliler, yahut hastalar, densizlerdir. Belli ve tabiî bir cemiyet içinde yaşayan normal insanın bu sosyetenin canlı örflerine uyması bir zarurettir. Sosyete, feylesof Kant'ın sezdiği gibi, buyurgan varlıkların, emperatif kategorilerin kaynağıdır. İstesek de, istemesek de onlara boyun eğmeye zorlanırız.

Fakat sosyeteye boyun eğmekten eğmeye fark vardır; insan zorda kalınca, istemediği şeye de boyun eğebilir. Nazik nokta şu: bu boyun eğme insanın içinden gelen bir uygunluk halinde olunca, artık ortada hiç ikrah kalmaz, hürriyet ve haz belirir, Türk Cumhuriyeti'nin tebaası sıfatıyla kendimi yokluyorum ve kendime soruyorum: bu uygunluğum bir zorun eseri mi, yoksa içten gelen bir isteğin eseri mi? Cevabını veriyorum; diyorum ki: bu uygunluğum bir hürriyetin eseridir. Çünkü Türk rejiminin umdeleriyle ahlâkî şahsiyetim arasında tam bir uygunluk vardır.

Türk rejiminde hayran olduğum kalitelerden biri müsavatçılıktır. Sosyeteyi şekillendiren coğrafya, meslek, ırk ve servet grupları arasında hiçbir fark gözetmemek, herkesi herkes gibi, aynı insan şerefine ve haysiyetine sahip olarak anlamak ve almak; işe müsavatçılık. Müsavat ahlâkımızın en sağlam ve en derin temellerinden birini de kadınlarımıza karşı verdiğimiz şeref, haysiyet ve müsavat hakkında buluyorum. Bu müsavatçılık Türkiye'de hiçbir memleketin erişemediği felsefî ve mutlakî şeklini bulmuştur. Feminizmden apayrı bir şeydir.

İnkılâpçılık bu umdelerin en dikkate değer olanlarından biridir. Türk inkılâbını bütün safhalarında kovalarsak, bu inkılâpçılığın mekanist ve tedricî telâkkilerle hiçbir münasebeti olmadığını, cevherini yaratıcı ve anî tekâmül atılımından aldığını göreceğiz. Yen Türk devletinin kuruluşu, lâtin, harflerinin alınması, demir ağlarının örülmesi... hep bu anî ve yaratıcı inkılâpçılık tabiatını taşır. Sürekli hamleler yapmak ve her hamleyle zamanları ve zaruretleri aşmak, bu inkılâpçılık anlayışına uygun olan şeylerdir.

Hangi yüzüne baksak Türk rejimi en ahlâkî ve en insanî bir rejim olarak beliriyor ve hangi işini ve başarısını yoklasak, onda insan hürriyetinin bir kat daha cisimlendiğini görüyoruz. Bu millî ideoloji kanunu metinlerde kalmayıp, fikir, muhakeme, felsefe şeklinde gündelik gazeteye, radyoya, okul kitaplarına kadar bütün vuzuhu ve selâsetiyle yayılmalıdır. Bu rejim şuurlu ve bilgili olarak yaşadığı zaman, kuvvetinin bütünüyle çalışacaktır. [1]

(Yeni Adam, 21 Eylül 1942)

Enis Batur

Alternatif: Aydın

Yalçın Küçük "aydınımız Tercüme Odası'nda doğmuştur" diyor. Buna, belli ton farklılıklarıyla Attilâ İlhan'dan Cemil Meriç ve Ece Ayhan'a uzanan genişçe bir yelpaze içinde katılanlar olduğunu görüyoruz öteden beri. Ben bu yaklaşımı benimsemiyorum. Aydınımız 'Doğu-Batı' kavgasını yaparken ne Doğu'yu, ne de Batı'yı yeterince tanımayı denemiştir. Hakkıyla Swift'i ya da Rabelais'yi tanımış olsaydı bunca 'humour' yoksunu ve eleştiri düşmanı; Erasmus'u ya da Attar'ı tanımış olsaydı bunca 'kör pozitivist'; Feyerabend'i ya da Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi'yi tanımış olsaydı bunca fanteziden uzak; Kari Kraus'ı ya da Sade'ı tanımış olsaydı bunca devlet, parti, kişi ya da töre fetişisti olmazdı. Zola'yı ya da Sartre'ı *gerçekten* okusaydı kavganın bunca dışında, bunca pısırık, bunca gemisini kurtaran kaptan olmazdı. Aydınımız, çoğu kez, Mete Tuncay'ın son derece doğru bir gözlemle saptadığı gibi Batı'nın yalnızca işine gelen yanını görmüştür; onun için de Marx'ı benimseyince Popper'i yakmaya, Popper'i benimseyince Marx'ı yasaklamaya kalkışmış; Aragon'un karşısına Barbusse'ü dikmiş; inandığını yüceltip inanmadığına bir daha dönüp bakmamıştır bile. Dahası: Batıyı tanıma uğraşında yaya kalınca ona köktenci izlenimi uyandıran bir üslûpla karşı çıkmış ve seçeneği göstermiştir: Doğu.

Yüzelli yıldır uğraşıyor gözükmesine karşın, bu seçeneği açıklıkla tanımlamış değildir aydınımız. Nedir Doğu, neresidir? Nerede başlamakta, nerede sona ermektedir? En önemlisi: Farkı, özgül yanları nedir? Aydınımızın bütün bunlara doğru dürüst karşılık bulamamış olmasının basit bir nedeni vardı aslın-

da: Araçları yoktu elinde, açıkçası araç edinmek için de çırpmmadı: Arapça, Farsça, Sanskrit, Çince ya da Japonca öğrenemedi aydınımız; bunun için de Batı'nın tanıttığı oranda Doğu'yu görebildi. Bu da onu anlamasına yetmedi.

Denilebilir ki, Doğu seçenek gösterildiğinde Osmanlı kastediliyordu. Ne yazık ki aydınımız, genellikle, Osmanlıyı birinci elden okuyacak kadar da kafa yormak istememiştir: 'Tercüme Odası'na öfkelenenlerin kitaplarına bakacak olursanız, çoğunun eski yazı bile öğrenememiş olduğunu hemen anlarsınız. Ama, trajedinin son perdesi henüz devam etmektedir: Aydınımız kendi dilinde yazılanlara da yeterince açılamamakta; Ataç'ı, Aziz Nesin'i, Nermi Uygur'u, Sabri Altınel'in şiirlerini, "Bir Çağ Yangını"nı, Cahit Zarifoğlu'nun günlüğünü ya okumadan 'bilmekte', ya da farkına varamayacak kadar meşgul, çünkü mesih olmaktadır.

Çok okumakla aydm olunmaz şüphe yok ki. Ama, az okuyarak da aydın olmak zordur. Sorun bir 'miktar sorunu' olmaktan çok bir 'ufuk sorunu'dur elbette. Ufuksa, *öteki'ıne* açılmak demektir; ötekine açılmak kişioğlunu aydınlatır, farklı kılar, yumuşatır. Ona, inandığını sarsmayı, gerektiğinde şüphelenmeyi, gerektiğinde de değişmeyi öğretir. Kendisi gibi düşünmeyenleri mühürleyip, etiketleyip bir daha onların sözüne dönmemenin yanlışlığını kavratır.

Öteki'ni, yani *farklılığı* kurcalayan, kurcalamadan yapamayan kişiler aydın olabilirler. Ama öteki'nin yeri belli değildir: Batıda da, Doğuda da rastlanabilir ona; burada, yambaşımızda da. Her yerde aramayabiliriz onu, bizi dörtbir yana bakmaktan araçlarımızın sınırlılığı alıkoyabilir; ama heryerde olduğunu, olabileceğini bilmek zorundayızdır. Gölpmarlı "Hafız Divanı" nı, Hilmi Ziya Spinoza'yı, bir başkası Castaneda'yı çevirdiğinde; İlhan Güngören bizi Zen Budizm metinleriyle, Berke Vardar bizi Saussure'ün "Genel Dilbilim Dersleri"yle, bir başkası İbni Haldun'un "Mukaddime" siyle buluşturduğunda öteki'nin artık burada oluşudur önemli olan: Bunun için de 'Tercüme Odası" iyidir.

Temelde, soruna içtenliği elden bırakmadan bakılacak olursa, düğümün 'Tercüme' ya da 'Telif odasında oluşmadığı kesin

gibidir: Düğüm, her iki oda konusunda da "Çifte standart" anlayışının egemen olmasından çözülemez bir hal almıştır, bu olguya da başka bir platforma kayarak bakmakta yarar vardır.

Türkiye'de son çeyrek yüzyıl içinde resmî iktidarı kim elinde bulundurmuş olursa olsun, düşünce ve kültür alanında iktidar tartışılmaz biçimde *solda* kalmıştır. Resmî iktidarın soyut ve somut baskısı yoğunlaştığında da durum değişmemiştir: Düşünsel ve kültürel evrim çizgilerinde devlet himayesinin ve desteğinin (neyse ki) gücünün ve öneminin bir hayli azalmış olması bunun gözle görülür nedenlerinin başında gelmiştir. Ama, asıl neden, sol düşüncenin ve kültür anlayışının dışındaki yaklaşımların ya zayıflamış, ya da gelişememiş olmalarında aranmalıdır. Düşünce ve kültür alanında kalacak olursak: Türkçü hareketin en etkili dönem olduğu 1970-1980 yılları arasında, düşünsel ve kültürel düzlemde Türkçülük, Ziya Gökalp'ten Atsız'a gelen çizgide birikmiş olanın hayli altında kaldı; Hümanist-Liberal çizgide 1970'lerden sonra büyük ölçüde gevşeme oldu (oysa, tek parti döneminde sonra ilk kez CHP kitlesel boyutta reel tırmanma gösterdi bu yıllarda). Bu çerçevede, solun iktidarına alternatif olarak gösterilebilecek tek cephe İslâm kanadıdır. Solcu aydınımız, sanatçımız son yıllarda bu konudaki sağırlığını bir ölçüde kırmış olsa bile, genel çizgilerinde İslâm kanadının birikiminden bihaber kalmayı yeğlemiştir. Özetle söylenecek olursa: Liberal kaygıyla, demokrasiyle uzun uzadıya ilgisi olmayan bir 'sol' anlayış, düşünce ve kültür dünyamızda neredeyse bütünüyle ağırlığını duyurmuştur.

Batı toplumlarında, özellikle de sivil toplum modelinin bütün bütüne oturmuş olduğu ülkelerde aydın'a gereksinme olup-olmadığı tartışılıyor nicedir. Soruna Türkiye açısından bakacak olursak: İçinde bulunduğumuz toplumsal düzen düzeyinde, aydın'in aşılmış, gereksiz bir kimlik olduğunu ileri sürmek olanaksız olmasa bile hayli güçtür. Bu yolda toplumdan bir talep gelmesi gerektiği düşüncesi varsa, ki vardır, bu bütünüyle yanlış bir inanıştır: Aydının, varolmak için toplumsal dokunun talebine de, onayına da gereksinmesi yoktur. Genel hatlarında çoğunluğun onayını alan kişi değildir aydın: Yapıpederken onaylanmaz o, talep de görmez; yapıp-ettikten sonra,

genellikle de epey sonra onay görür, görebilir.

Demek ki aydının Türkiye'deki açmazı toplumsal bağlamdan çok varlıksal bağlamda değerlendirilmesi gereken türdendir, bunun en somut göstergesi de, siyasal alanda apaçık azınlıkta olan bir görüşün düşünce/kültür yaşamına egemen olabilmiş olmasıdır. (Nitekim, bu azınlık, siyasal iktidarı ele geçirmek için sık sık 'tepeden inmeci' tavrı benimsemektedir). Varlıksal bağlamdaki açmaza gelince: *Doğal yeri* muhalefet olan aydın, iktidarı ele geçirdiği alanda aydın olma koşulunu sürdürememekte, sözgelimi Türkiye'de olduğu gibi düşünce ve kültür alanında kendi kendini koruma güdüsüne ve buna koşut olarak gelişen konumunu koruma güdüsüne kapılarak "biçim"ini yitirmekte, kendisini yeniden üretemeden öteki'ne set çekmeye çabalamaktadır. Özellikle son döneme özgü bir karakteristik, aydınlar düzleminde yaşanan olumsuz hareketlilik değil midir? Tabii kavgacıdır aydın - ama bu, onun neredeyse şiddet yüküyle, kendi kendisine yönelttiği bakışı, değerlendirme biçimini yıkıcı bir hale getirmesi anlamına gelmemelidir. Oysa bizde, en sık rastlanan manzara "ötekini susturma" tavrından kaynaklanmakta ve bu konuda da, başka konularda olduğu gibi "çifte standart" a başvurulduğu göze çarpmaktadır. "Benim düşüncelerimin, söz almamın yasaklandığı ya da sınırlandırıldığı yerde özgürlükten sözedilemez" diyen kişinin başkalarının düşüncesinin kısıtlanmasına duyarsız kaldığını, hatta bizzat kendisinin böyle bir tavra önayak olduğunu öyle sik görüyoruz ki. Peyami Safa, otuz yıl önce, bir köşe yazısında, düşüncelerini benimsemediği halde Şevket Süreyya Aydemiri ne denli önemsediğini belirttiği bir yazı yazabilmişti. Bugün, sözgelimi bir İlhan Selçuk'un Sabri Ülgener'i önemsemesi için mucize gerekmektedir.

Çeyrek yüzyıla yakın bir süredir iktidarda olan 'sol' düşüncenin aydınımızın gelişmesine, düşünce ve kültür yaşamımızın gelişmesine olan katkıları kadar, onların gelişmesine set çeken zihniyetine de ışık tutmak; onun denetleyici, hoşgörüsüz, karaçalıcı ve ufuksuz yanlarını açık seçik ortaya çıkarmak gerekmektedir. İmdi, bunu yapmak *şimdi* çok güçtür: "Geçiş dönemi"nde konuyu açmak neredeyse 'kalleşlik' sayıldığı için

birşey söylenemiyor, söylense de saptırılıyor, 'esas'tan uzaklaştırılıp izole ediliyor eleştirel söz. Oysa, Emre Kongar*ın dediği gibi, geçiş dönemi" kavramı artık içeriğinden boşalmıştır ülkemizde: Bir türlü geçemeyişimizin önemli bir nedeni de liberal, demokrat kafalı aydınların alenen iktidarda olan zihniyetle pusuda bekleyen zihniyetin ortak direnciyle susturulmasından kaynaklanmıyor mu?

Türkiye'de yarım-aydm zihniyeti kolay altedilemeyecektir. Gerçek aydınlar, sağda ya da solda olmaları hiç önemli değil, eninde sonunda **azmaktadırlar.** Ama, bu kasvetli görünümün yumağını çözebilecek tek alternatif, gene de, yaptıkları sessizlikle ya da öfkeyle taçlandırılsa da, geceleri geç saata kadar odalarında ışık yanan; değişmekten ve değiştirmekten, kendisinden ye öteki nden korkmayan; unvan, alkış ya da çıkar uğruna eğri yola sapmayan aydınların varlığıdır. Asaf Savaş Akat'ın sözlerine katılıyorum: "Kendi cenahımda, değer verdiğim çok **sayada** aydının, üretim güçlerinin gelişmesini birincil, demokrasiyi ikincil kriter aldıklarına rastlıyorum. Bence sıralama tersine olmalı; demokrasi birincil, üretim güçleri ikincil alınmalı . işin zor yaru sıralamanın tersine çevrilmesinden çok sıralamayı kendiliğinden böyle yapan kafa yapısının susturulmasını engelleyebilmektir. Alternatif aydındır: Ama dünyagörüşüne, kültürel birikimine, yaşama biçimine, üslûbuna mührünü vuran buyrukçu tortuyu, yani *babalık kurumu'nun* damgasını üzerinden silmedikçe; Demokrasiyi Devlet'in, Parti'nin, kısacası Erk'in üzerine koymadıkça, Tercüme ya da Telif odasında üretileceklerin bugün için uzun uzadıya bir anlamı olmayacaktır.

*(Alternatif: Aydın"*dan, 1985)

Murat Belge

Doğu-Batı

Bütün azgelişmiş ülkeler gibi Osmanlı Devletinin de kapitalistleşmesi, kendi içinde değil, dışında kurulu bir kapitalist üretimin zorlamasıyla gerçekleştiği için, Türkiye toplumu kapitalistleşmeyi "Batılılaşma" olarak yaşadı. Bugün bile "Batılılaşma" "kapitalistleşme" olgusunu perdeleyen bir kavram olarak kullanılır. Böyle çok özel bir konjonktürde, geçmişle zorunlu bir bağı olan din kurumu Batılılaşma ile birlikte oradan kaynaklanan yenileşmeye karşı da cephe almak zorunda kaldı. Bu yüzden de bizim toplumumuzda din, kapitalizme kılavuzluk eden (Püritenlik gibi) ya da kitleleri kapitalizm içinde yaşamaya ikna eden (çağdaş katoliklik gibi) bir işlevden çok, anti-kapilalist bir rol oynadı. Bu aslında değindiğimiz özel konjonktürün sonucu, yani tarih tarafından belirlenen bir şeydi ve kapitalizmin ya da dinin yapısından ötürü böyle olmuyordu. Çünkü Türkiye'deki İslamcı ideoloji ve toplumsal akımın sonraki gelişmesinin de gösterdiği gibi dini ideolojinin kapitalist üretim ilişkileriyle eklemlenmemesi için bir neden yoktur. Batının toplumsal gelişmesinde dini ideoloji ve protestanlık püritenlikte olduğu gibi kapitalist gelişmeyle içice yürüdü ya da katolik kilisesinde olduğu gibi, kendini bu gelişmenin bir parçası olarak yenilemeyi başardı.. Fakat aynı nedenle, özellikle ilk kapitalistlesin ülkelerde işçi sınıfı üzerinde etkili bir ideolojik güç olmadı. Katoliklik de tutucu veya ilerici biçimleriyle köylülüğü daha genişlemesine kavradı. Türkiye'de din anti-kapitalist kaldıkça, I R] »ilalizmden zarar gören yoksul kesim üstünde ideolojik etkinini sürdürdü.

Türkiye'de "Hıristiyan" Batılılaşmaya karşı cephe almak

zorunda kalan din böylelikle, aynı zamanda hayatın modernleşmesine karşı da cephe almak durumunda kaldı. Basit bir örnekle, "radyonun içinde cin vardır" diyen bir anlayış belli bir süre kitleleri modernizme yabancı, hatta düşman kılabilir, ama bir süre sonra teknoloji zorunlu olarak yayılacak ve bu anlayış kendisine ayak basacak yer bulamayacaktır. Nitekim, rakkas öteki tarafa doğru sallanınca, bildiğiniz gibi, "hoparlör" dinin önemli araçları arasına girdi. Gene de geçen bu arada Batılılaşma adı altında hayatın değişmesine karşı tavır alınması ve bunun yanısıra zaten dini radikalizmin şeriatın ilk dönemini vurgulayarak alabildiğine geçmişe dönük bir tutumu benimsemesi Türkiye'de dini düşüncenin çağdaşlaşmasında öemli engeller oldular.

Bu özel tarihin sonuçları bugün de yaşanıyor. Bir toplumsal akım olarak dincilik, Türkiye tarihinde gördüğümüz en karmaşık olgulardan biridir ve bu nedenle analizi her zaman toplum bilimcilerine güçlük çıkarmıştır. Özellikle, karmaşık bütünün bir yanını ön palana çıkarıp öteki özelliklerini gözardı ettiğimizde, örneğin resmi tarihin yorumunu benimseyip gerici bir güç, daha popülist bir yorumu kabul edip anti-emperyalist bir güç olarak ele aldığımızda olayı da şematikleştirmiş oluyoruz.

Bu akımın içindeki, daha çağdaş yöntemlerle yakınlığı olan temsilci bireyler de aynı durumla karşı karşıyadır sanıyorum. Türkiye politik hayatı içinde, kendilerini tavanda ve tabanda faşizmden bağımsız bir güç haline getirmeleri de bu çağdaşlaşmayı cesaYetle gerçekleştirmelerine bağlı.

(Demokrat, 3 Haziran 1980)

Murat Belge

mi :

Geçmişle İlişkimiz

Nostalji, insanın geçmişi özlemesi, dünyada en sık rastlanan durumdur. Bunun bir biçimi, bireyin doğrudan doğruya *kendi* geçmişini özlemesi. Herkesin daha genç, daha güçlü, daha kaygısız olduğu bir dönemi, ya da öyle olduğuna inandığı bir dönemi vardır. Bu dönem sık sık özlemle anılır, *"Hey gidi günler"* denir, *"bugün"im* amansızlığı karşısında iç çekilir.

Bir de bireyselliği aşan nostaljiler vardır. Burada insan kendi biyolojik gençliğini özlemez, bütün bir hayat tarzına, bir de- *i*
ğerler sistemine, kaybolmuş bir uygarlığa özlemle bakar. Kültürel bir nostaljidir böylesi.

Biyolojik anlamda olsun, kültürel ve tarihî anlamda olsun, geçmiş bugünden iyi miydi gerçekten? Böyle bir soruya toptan bir cevap vermek çok güç. Kimi zaman, belirli toplumsal tabakalar bir zamanlar sahip oldukları avantajları elden kaçırırlar. Böylece, doğal olarak, geçmişe bakışları nostaljik bir özellik kazanır. Onlar kaybetmiştir ama, acaba genel olarak insanlık bir şeyler kazanmamış mıdır böyle bir süreçte? Fansız devrimi sonrasında bir aristokratın geçmişi özlemesi çok anlaşılır bir şey, ama bir köylü aynı üzüntüyü duyar mıydı? Hayatın her zaman sorunları,var, ama sevinçleri de var. İkisinin karşılıklı oranı ve dengesi belki de pek fazla değişmiyor, tek tek sorunların veya sevinçlerin içerikleri, biçimleri değişse de.

Gelgelelim, yirminci yüzyılın ikinci yarısında nostalji dünya çapında yaygınlaştı. Bu yaygınlaşma, insanların yaşadıkları hayattan gitgide hoşnutsuz olduklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir sanıyorum. Endüstrileşme, Otomasyon vb. Bugün hayatın en küçük ayrıntılarına kadar her yanını belirliyor.

Bu yüzden, getirdiği büyük imkânlara rağmen, her şeyden onun sorumlu tutulması kaçınılmazlaşıyor. Böylece her kuşak, hayatın biraz daha az mekanik, insan ilişkilerinin biraz daha sıcak, doğallığın biraz daha yaygın olduğu bir dönemi özlüyor. Bu da sonsuz bir süreç tabii. "Eski trenler böyle miydi?" diye başlarsınız; trenlerin biraz daha sevimli olduğu bir önceki döneme atlaya atlaya, sonunda trenlerin hiç olmayıp da insanların atlı arabalarla yolculuk ettikleri günleri de özleyebilirsiniz. Ve zaten özlenen dönemler arasında en kesin dönemeçlerden biri endüstri devrimi. Ondan önce hayat bir sanattı; şimdi her şey fabrikasyon!

Batıda nostalji uzun zamandır popüler kültür düzeyine inmiş durumda. O kadar ki, nostaljinin de endüstrisi kuruldu. Geçmişi andıran her türlü fabrikasyon meta bulunuyor. İngilizlerin, şömine önüne konan, yanan odun veya kömürü çok başarısız bir biçimde taklit eden elektrik sobaları gibi.

Dikkat ederseniz Türkiye'de nostalji *"popüler"* bir duygu olmadı. Ancak *"elit"* bir tavır olarak var. Bir kesim insan, sözgelişi eski yalılara içi eriyerek bakıyor, bunları yeterince koruyamadığımıza yanıp yakılıyor. Bir başka kesim ise (bunlar daha *"halktan"* kişiler), *"Nedir bu harabeler; şunları yıkıp yerine güzel apartmanlar yapsalar* ya" tavrında. Bu ikinci tavrı benimseyenler yukarıda değindiğim, daha "biyolojik" anlamda nostaljileri yaşıyor olabilirler; "gençliğimizde hayat daha iyiydi" sözünü içtenlikle söyleyebilirler. Ama kültürel bir anlamda (ve nesneler düzeyinde) sahip çıkmıyorlar bu geçmişe.

"Niçin böyle?" sorusunun cevabı herhalde "modernleşme" olayını yaşayış biçimimiz içinde saklı olmalı. Çeşitli etmenlere bağlı olarak, insan olmanın onsuz edilmez koşulu olarak yaşa dik modernleşmeyi - hiç değilse bir kesimimiz. Büyülü modern leşmenin kucağına kendimizi atmak için, geçmişten ve gelenek sel hayatımızdan bir kâbustan kaçarcasına kaçtık. Ahşap, delik lerinden rüzgâr esen, aralıklarında fareler gezen evlerimizden kurtulup bir apartman dairesinde son bulduğumuzda dünyalı bizim oldu ve bu andan öncesini zorla unuttuk. O günleri hiı, yaşamadığımıza kendimizi inandırdık. Modernleşme, dolgun bir hayat yaşamanın aracı olmadı, kendi başına bir amaç oldu

Böylece modernleştik, üsfelik bize geçmiş kâbusumuzu hatırlatabilecek her şeyi de yok ettik. Kolay değil şimdi, birinin gelip de "insanlar eskiden Türkiye'de şöyle şöyle yaşarlarmış", demesi; çünkü çok az iz bıraktık gerimizde. Dünyanın en uzun tarihlerinden birine sahip topraklar üzerinde tarihsiz bir toplum olarak yaşamak gibi güç bir işi başarmış durumdayız.

Bu süreci başlatanlar varlıklı kesimdi. Yakup Kadri'nin romanında olduğu gibi, konaktan çıkıp *"Şişli'de bir apartman"a* onlar yerleşti. *"Yoksa eğer halin duman"* bilinci halk tabakalarına zamanla bulaştı. Şimdi, bu tuhaf modernleşmenin büsbütün anlamsızlaşmış bir biçimi, *"köşeyi dönme"* tutkusundan türlü tüketim alışkanlıklarına kadar, kitlelerce hâlâ yaşanmakta. Bahçe içindeki evlerini yıktırıp yerine lüks apartman dairelerine yerleşenlerin çocukları ise yavaş yavaş nostaljikleşmeye başladı. Bakıyorsunuz, hafif müzik, ilk nostalji filizlerinin habercisi oluyor: *"Gramofon"* veya *"eski tangolar"* gibi şarkılarıyla. Bitpazarı bitpazarıyken, yani parasız adamların gidip ucuz tarafından eşya aldıkları yerken fazla bir şey kazanmıyor da, kendini "antikacı" ilan edip müşteri değiştirince birden sıklaşıyor.

Sonuç olarak, tarihle ilişkimizin bir hayli sağlıksız olduğunu söylemek gerek herhalde. Biz nostaljiyi bile, bir *"modernlik"* modası olduğu için benimseyeceğiz.

{Cumhuriyet, 19 Mayıs 1982)

Yahya Kemal (Beyatlı)

23 *Nisan*

Dört sene evvel o feci ilkbaharda o Mart ve Nisanın üzüntüsü bitmeyen kara günlerinde, vatanın kat'î hatimesi yani Sevres Muahedesi tahakkuk ederken, İstanbul baskınına uğrayanların bir kısmı Malta'ya giderken ve bir kısmı düşman dîvân-ı harblerinde inilderken ve bir kısmı Anadolu yollarına düşerken Osmanlı saltanatı ile Yunan kırallığınm müttefik orduları taksim kararlarını imza ettirmek için Ankara'da hâlâ Türk milletinin istiklâlini isteyen *Mustafa Kemal Paşa'nm* etrafına toplanmış bir zümrenin üstüne atılmağa hazırlanırken, hâsılı Türklüğün kıyameti koparken, şehid düşmüş bir Türk, gözlerini hayâta bir daha açsa vatanın bugünkü haritasına baksa dört seneden beri geçirilen maceraları dinlese, Meclis'in açıldığı 23 Nisan gününden bu son 3 Mart gününe kadar kat'edilen yolu görse mebhût olurdu.

Evet şimdi sene beş! Bu geride bıraktığımız dört sene içinde dört yüz sene yürüdü.

Biz içinde bulunduğumuz için bu devrin doluluğunu hissedemiyoruz. Lâkin çocuklarımız bu dört senenin muazzam destanını hayrânî ile dinliyecekler. Yeni istiklâlin başlangıcı saydığımız 23 Nisan'da Türkler, *Osman Gaazîye* istiklâl alâmeti olarak davul ve bayrak geldiği günlerde olduğu gibi mes'ûd değildiler. Yeni istiklâl, bir valide, çocuğunu nasıl ağrılar ve acılar içinde doğurursa, ana vatanın ortasında öyle doğdu. Vatan, dışından ve içinden düşman ayakları altında idi. *Osman Ga*flzfnin aşiretinden iki yüz sene içinde cihangîrâne bir devlet çıktığını mucize addedenler Ankara'nın muztarip bağrından dört sene içinde yeni bir devletin çıkmasını nasıl telâkki ederler hem de bu istiklâl hangi devlerle güleşti?

Millî tekevvünün her tarafından sarf-ı nazar, yalnız vatan, bugünkü vatan baştan başa 23 Nisan'da yeni devletin temelini atanların eseridir.

Büyük Millet Meclisi'nin açılacağı binanın üzerinde bile Fransız bayrağı sallanıyor ve içinde işgal müfrezeleri karargâh kurmuş oturuyorlardı! **Sahil** ve dâhil bütün şehirlerimiz ve ovalarımız inkısamın bin türlü cilvesiyle, ya ayrılmış veyahut da ayrılmak üzereydi. Cumhûriyet'in nüvesi olan kuvvet iki senede bütün bu yurtları birer birer kurtardı, bugünkü vatanı yoktan vâr etti. Bugünkü vatan mîras bırakılmış bir kişver değil. Cumhûriyet'in bizzat fethettiği bir ülkedir. 23 Nisan günü en duygulu bir günümüz olduğu için bir noktayı hatırlatmak isteriz:

Nice milletler istiklâllerini kaybederler. Benî İsrâîl gibi asırlarca onun hasretini çekerler, sonra uyanırlar tekrar kan dökerler ve kazanırlar. Türklüğün tâ Asya içerilerinden beri hür ve müstakil yaşamak mizacını gösterir bir darb-ı meseli vardı. Türkler istiklâllerini kaybetmek tehlikesinde kalırlarsa asîl bir isyanla: "Ya devlet başa ya kuzgun leşe!" derlerdi. Bükülmektense ölmek isteyen hür insanların ağzından çıkan sözlerin bu söz en güzelidir. İşte 16 Mart baskınından sonra bir ay geçmesiyle bu güzel söz Türklüğün talihinde bir daha tecellî etti.

Başımızdaki büyük müncîyi yalnız târihimizde bir esaret fasılasına müsâade etmediği için sevsek yalnız bu sevgi ömrümüzü doldurmağa yeter.

(Hâkimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1924,
Eğil Dağlar içinde, ss. 301-303)

Leyla Erbil

*Geçmişe Nasıl Bakmak?**

Bir yenilikçi olan, modernité tutkunu olan M. Kemal'i eleştirebiliriz ama herhalde kadınlara sunduğu olanakları hiç yabana atamayız. Sanırım, o olanaklar -evet kabul ediyorum- biz istemeden henüz o bilince ermeden verilmiştir bizlere (bu neyi değiştirir? Bir ülkenin yerleşmiş yasaları doğmamış çocuklarına bir hediye değil midir?), tepeden inmedir belki de. Sevgili Şirin Tekeli'nin dediği gibi simgeseldir ama o biçimsel olan simgesel olanı yorumlamak, içini doldurmak iradesi de bize bırakılmıştır. O simgesel olan bize verilmemiş olsaydı ben yazabilir miydim; beriki çizebilir, yontabilir, öğretebilir miydi?

Sevgili Yılmaz Varol. Ben bu hakların sizin dediğiniz gibi kullanılmayacağından emin olunan vitrinlik haklar olduğuna inanmıyorum. Kadın haklarına da kadınların sahip çıkacağına güvenmiştir M. Kemal. O insanları da insanlığı da çok iyi tanıyordu. Kadının ister İslam olsun ister Hıristiyan, ateist olsun, aslında, güzel görünmek, güzel giyinmek isteyeceği kadar her anlamda güzel olmak, güzel yazmak isteyeceğini biliyordu. Belki insanın içinde yatan "teşhirciliğin" ayrımmdaydı. Kendisinin dillerden düşmeyen hoş giyimini, "Lebon Pastahanesi"ne giderken ve her yerde olduğu gibi, kadınlarda da görmek istemesi çok normaldi. Geçen yıl çıktığım bir gezide karşılaştığım tesettürlü bir kadınla eşi hepimizde şaşkınlık uyandırmıştı. Kadın tesettürlüydü ama düpedüz saydamdı giysileri. Güneş vurduğunda iç çamaşırlarına kadar belli oluyordu. Bu durumun ayırdında ve hoşnuttu. Ben ondan daha tesettürlüydüm! De-

*** Yazının başlığı editör tarafından konmuştur.**

mek istediğim; Cumhuriyet'in, ümmet toplumundan akla, bilime dayalı modern bir topluma geçişte bir bütünlük aradığını bunu da biçimsel de olsa -zaten öyle olmak zorundaydı- kadına da geçirmek istediğine inanıyorum.

Bir de aynı hakları işçilere ve Kürtlere tanımadı diyorsunuz. Sadece onlar mı? Solculara tanıdı mı? Hayır. Şimdi, Kürtlere tanımamasının nedenini bir ırkçı, etnik görüşe bağlıyorsanız, ben ona da inanmıyorum. Öyle bir etnik kimlik kurmak istediği yargısında bulunamam. Ancak onun modernité projesi karşısında Güneydoğu'nun feodal ilişkilerinin, ağalık kurumunun dirençli, kemikleşmiş yapısının onun sökebileceği ve Kürtleri de modernitenin içine alacağı kolay bir yapılanmanın halen bile mevcut olduğunu sanmıyorum. Yöre insanının baş talihsizliğinin o coğrafyadan, o üretim ilişkilerinden, o kültürel yapışmadan da doğabileceği düşüncesindeyim. Bu da ayrı bir bakış.

Elbette bununla genç Cumhuriyet'in karşısında gördüğü muhalefeti nasıl bastırdığını görmezlikten gelmiyorum. 1925'teki Takrir-i Sükun Kanunu sadece isyanları değil solu da temizliyor- Daha da öncesi var: yükselen işçi hareketlerini ve yayılan solu denetime alabilmek amacıyla kurdurulan resmi Komünist Fırkası, Mustafa Suphi ve 15 arkadaşının öldürülmesi, "Türkiye Halk İştirakiyun Partisi"nin kapatılması, 1922'de 300 komünist ve sendika yöneticisinin tutuklanması, Milletlerarası İşçi Birliği'nin kapatılması, Şefik Hüsnü'nün, Nâzım Hikmet'in, Sadrettin Celal'in giderek yüzlerce, binlerce, on binlerce insanımızın başına gelenler.

Ama geçmişe, tarihe nasıl bakmamız gerektiğini konuşmamız gerekebilir. Bir bağımsızlık mücadelesini, bir devrimi gerçekleştirmenin bir bedeli elbette vardır.

Kürtlere ve işçilere verilmeyen haklara dönersem, M. Kemal'in bir toprak reformu gerçekleştirmek istediği ve bunu Kürt ağalarına beylerine meclisteki milletvekillerine danıştığı bilinir. Ama eşraf dayanışmasıyla ayakta duran rejim, ağaları

kaybetmeyi göze alamazdı. İzmir İktisat Kongresi ve kimi araştırmacılara göre daha da öncesi, İttihat ve Terakki'den kalma miraslar da Cumhuriyet'in sınıfsal karakterini veriyor Gemi dalgalarla boğuşa boğuşa limana sokuluyor ama karanlık bir kader de onu bekliyor. Zira, bir süre önce bir dergiye de yazdığım gibi toplumu dönüştürmedeki yöntemler yarım kalıyor. M. Kemal'in sağlığına da bağlı olarak yarım kalıyor.

Hemen eklemeliyim bu dönüşümde herkes elden geldiğince hümanist davranmaya çalışıyor, kimse boş yere kardeş kanı dökmek istemiyor. M. Kemal de öyle. Bütün o imparatorluğun içinden yeni bir düzen çıkarırken bile bugünkü kadar gaddarca davranılmıyor? Ardından gelen iktidarlar doymak bilmez çıkarcı küçük hesaplarıyla, şiddeti içkinleştirerek bugüne taşıyor. İşgalcilere karşı büyük bir savaşım vermiş, bağımsızlığı kazanmış bu insanın üstün kalitesi karşısında hele bugünkülere bakarak insan saygı duymadan edemiyor.

M. Kemal'e ve Cumhuriyet'e bakışım böyle; Tarihin hep böyle ilerlediğini görüyorum. Yabancı boyunduruğundan insanları kurtarmak üzere sahne alan bir kahraman, hemen hemen sıfırdan başlayarak insanları bir hanedan pençesinden kurtarıp ulus-devlete dönüşmenin ilk adımlarını atıyor. Ama bu kez de yurttaşlar yurttaş olamadan kendilerini o ulus-devletin boyunduruğundan kurtarmak durumuna düşüyorlar! Bence M. Kemal'in tamamlamak fırsatını bulamadığı, bulsaydı çok daha olumlu bir yerlere götürebileceği bu proje tam da karşıta, bağnazlığın, ortaçağ kuyusunun dibine düştü. Gördüğüm kadarıyla bu kafalar iktidarı bütünüyle ele geçirirlerse, bir süre sonra bu aynı insanlar (bu yeni ümmet) kendilerini bu kez de şeriatın boyunduruğundan kurtaracak zorlu savaşlar vermek zorunda kalacaklar. Bunun sadece Türkiye'de değil tüm dünyada da yaşanacağından kaygı duyuyorum.

(Zihin Kuşları'ndan, 1998)

Sabahattin Eyuboğlu

*Yaşayan Mazi**

"Tarihini aksettirebilsin diye çehren
Kaç fatihin altın kanı mermerle karışmış?"
Yahya Kemal

Tarih! Tarih! Fakat müze ve kütüphane dolusu tarih değil, ruh dolusu tarih.. Tozlu ve küflü mazi değil, bizim havamızı teneffüs eden, bizimle birlikte yaşayan mazi.. Vesika değil, âbide..

Ders, ilim, masal yahut faydalı malûmat olarak öğrenilen tarihin lüzumsuz olduğunu iddia edecek değilim. Fakat tarih yalnız bu ise onsuz yaşamak da mümkündür. Bize lâzım olan tarihî bilgiden ziyade tarihî zihniyet yahut, daha yeni bir tabirle, tarihî şuurdur. Bu iki şey beraber gider diyeceksiniz. Mutlaka öyle değil.. Tarih her zaman vardı. Tarihî zihniyet ise Avrupa'da bile yeni zamanlara kadar yoktu.

Osmanlı müverrihlerinde tarihî zihniyet yoktu. Bugünün birçok tarihçilerinde tarihî zihniyet yoktur. Hattâ tarihçiler ekseriya tarihî düşünceden uzaklaşırlar. Çünkü onlar maziyi bugünkü şe'niyetten ayırarak kendi havası ve kendi zihniyeti içinde görmek mecburiyetindedirler. Halbuki tarihî zihniyet bugünkü şe'niyeti mazi ile karışık olarak görür. Onun hareket noktası hal, tarihçinin hareket noktası mazidir. Tarihî şuur maziyi yaşar, tarihî bilgi sadece yaşatır.

Tarihî zihniyet taşımak için tarihçi olmak şart değildir, ilmî düşünebilmek için allâme olmak şart olmadığı gibi.. Maziyi bü-

*** *insan,* 1/5,1.XI.1938. Bu yazı *Sanat Üzerine Denemelerin* birinci basımında, "Yaşayan Geçmiş" adıyla, s. 37-45'te yayımlanmıştır.**

tün teferruatıyla canlandıran ve yeniden yaşayan nice tarihçiler vardır ki hâlâ kurunu vustaî bir dünya ve tarih görüşünden kurtulamamışlardır. Tarih bilgisi softalığa mâni değildir. Tarihî zihniyet maziyi de içine alan realist bir dünya görüşünden başka bir şey değildir. Bu zihniyeti Avrupa'da rönesansm maziperestliğj hazırlamış, on sekizinci aşırın ilmî tecessüs ve rasyonalizmi tahrik etmiş, nihayet on dokuzuncu asrın realizmi tesis etmiştir. Maziyi realitenin bir mabedi olarak gören ve tam manasıyla yaşatanlar bütün idealizmlerine rağmen romantikler oluştur. Bugünkü tarih görüşü romantik muhayyilenin bulduğu "mahallî renk"in inkişafından başka bir şey değildir. Düre fikri on dokuzuncu asrın malıdır.

Klasikler antik maziyi keşfederken tarihî zihniyetle hareket etmiyorlardı. Roma ve Atina onlar için zaman ve mekân dahilinde bir realite değil âlemşümul ve "zamansız" birer idealdi. O kadar ki bir Yunanlı onların muhayyilesinde on yedinci asır sa-l°n adamının kıyafetine girebiliyor, Racine'nin trajedisinde Yunanlı Pyrrus on dördüncü Louis gibi konuşabiliyordu. Mazi onlar için sadece fikri ve mücerret bir âlemdi. Romantikler maziyi renkleri ve sesleriyle müşahhas bir alem olarak canlandırmaya, ölüleri vücutlarıyla birlikte yaşatmaya çalıştılar. Zamanın akışı-m' insanların asırlar arasındaki yürüyüşünü gördüler. Edebiyata canh bir tarih havası doldu. Ferd ve millet kendisini mütemadiyen değişen bir şe'niyet içinde görmeye başladı. Bugünkü manasıyla milli şuurun tarihî şuurla birlikte uyandığını görüyoruz. Onun için millet ve tarih mefhumları birbirine o kadar yakındır ki millet, tarihleri müşterek insanların vahdeti diye tarif edilebilir. Tarihî şuurun uyanmamış olduğu bir adamda milli **Şuur** olmasına imkân var mıdır? Bir milletin fertleri **arasında**ki bağlar mazide örülmüştür. Bu bağları idrak etmeyen bir millet hatırasız ve hafızasız bir ruh kadar manasızdır. Hemen şunu da ilave edelim ki millî tarihin çok eski olması şart değildir. Mazi fikrinin teşekkülü için ihtiyar olmaya lüzum yoktur. Amerikalıların tarihsiz bir millet olduğunu söyleyenler tarihin sadece asırlardan ibaret olduğunu zannedenlerdir. Tarihsizlik tarihî şuurdan mahrumiyettir. Kendisini arkasındaki sayısız asırlara bağlı hissetmeyen cahil bir Çinli tarihsizdir. Memleketi

mizdeki Rumlar mazilerinin bütün eskiliğine rağmen tarihsizdirler. Çünkü Rum kelimesinin içindeki zengin tarih hamulesinden bihaberdirler. Ruhlarında, birikmiş hatıraların tazyiki, mazinin eski bir şarabı andıran mütekâsif kudreti ve heyecanı yoktur. Onların tarihî kendi hayatlarına ait hatıraları ve şuurlarına çıkmayan maşerî itiyatlarıdır. Bir Rumla konuşurken kendinizi bir tarih karşısında hissetmezsiniz. O, çevik ve çocukça espirisiyle, etiketi bembeyaz duran çiğ bir inhisar şarabı gibidir. Zengin tedailerle dolu bir lezzeti ve kokusu yoktur. Bütün mevcudiyeti bir anın içine sığmış gibidir.

* * *

Tarih yeni tefekkürün bir şartı olmakla beraber maziye bağlılık menfî neticeler de verebilir. Tarihî şuur maziperest olmayı icap ettirmez. Maziye dönüş bir rücu olmamalıdır. Ölüler arasında dolaşırken sağ olduğumuzu unutursak bir manada ölmüş oluruz. Bizim mazide yaşamamız değil, mazinin bizde yaşaması lâzımdır. Fakat mazi bizde nasıl yaşayabilir? Ölüler dirilerle nasıl ülfet edebilir? İşte asıl üstünde durmak istediğimiz mesele.

"İnsan" mecmuasının birinci sayısında *Frenkten Türke Dönüş* adlı yazımda Türk mazisini bugünkü dünya görüşümüzle yeniden düşünmek, yani Fuzulî'yi, yahut herhangi bir sanat âbidemizi bugünkü sanat telâkkimizle anlamak, tanımak ve benimsemek lüzumundan bahsetmiştim. Bu fikrime bazı arkadaşlarım iştirak etmedi. Şimdiki mevzuumun üzerine temas ettiği için bu münakaşayı hülasa etmek lüzumunu hissediyorum.

Benim söylemek istediğim kısaca şu idi:

Maziye dönüş mazinin zihniyetine dönüş olmamalıdır. Tarihî şuur eski dünyayı aynen yaşatmak değildir. Dünün kıymetlerini bugünün telâkkileriyle ölçmeliyiz. Maziyi yaşatan tefsirdir. Eski güzelliklerin yeni manalarla dolması zaruridir. Aksi takdirde eskinin antikadan başka manası yoktur. Mazinin aktüel bir kıymet haline gelmesi, yeni şuurun süzgecinden geçmesi I,i/imdir. "Mazi için mazi" hayatı ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramaz.

İtiraz eden arkadaşlarımın bir bakımdan haklı görünen kanaatleri de kısaca şudur:

Tarihî şuur maziyi yalnız şekilleri ile zihniyeti ile birlikte yaşatmak mecburiyetindedir. Maziden şunu alıp bunu bırakamayız. Mazi bir küldür. Fuzulî'yi kendi dünyası içinde, kendi telâkkileriyle anlamalıyız. Mısralarına kendisinin koyduğu manaları koymalıyız, tarihin gayesi maziyi maddî ve manevî bütünlüğü ile meydana çıkarmaktır. Zihniyetinden tecrid edilmiş bir mazi olamaz. Yunus Emre'nin şiirini alıp dünya görüşünü bırakamayız. Mimar Sinan'ın camiini alıp mimarî telâkkisini bırakamayız. Her eseri kendi iklimi içinde mütalea etmek lâzımdır. Aksi takdirde tarihî hakikate uygun olmayan hükümlere sürükleniriz. Tefsir hakikatin düşmanıdır. Orta zamanın tefsir yüzünden nasıl bir gaflet içinde yaşadığı malumdur.

Bu itiraz yukarıda bahsettiğim tarihçi mazi görüşünün karakteristik bir tezahürüdür ve tarihin kullanacağı usul bakımından doğrudur. Fakat mazinin hiçbir kırıntısını feda etmeyen bu zihniyetin yalnız ilim ve tetkik sahasında kalması lâzım geldiğine kaniim. Ben tarihin yazılışından değil, ruhumuzla olan münasebetlerinden bahsediyorum. Herkesten tarihçi olması istenemez. Fuzulî yalnız tarihçilerin değil, bütün milletin, bütün Türk şuurunun malıdır ve hiç kimse Fuzulî'den zevk almak için Fuzulî'nin dünya görüşünü benimsemek mecburiyetinde değildir. Sanat devirden devre, zihniyetten zihniyete, Putperestten Hıristiyana, Hıristiyandan Müslümana intikal edebilen her gönülde yaşayabilen bir kıymettir. Maziyi meydana çıkarmak benim üstünde durduğum meseleden çok ayrı bir şeydir. Tarih, ruhumuzda yaşayan bir kıymet olarak başka, tetkik edilen bir realite olarak başkadır. Yaşayan tarihle ölü tarihî karıştırmamalıyız. Ben yaşayan tarihten, benimsediğimiz maziden bahsediyorum. Diğeri tetkik ve tetebbu işidir ve tarihî hakikatin keşfiyle meşguldür.

Tarih kitaplarının ve kamusların dışında kalan mütemadiyen değişen ve gelişen bir mazi vardır. Onu dilimizde, zevkimizde, terbiyemizde, düşüncemizde faal bir sermaye olarak ta sırız. Bu mazi bizimle büyür ve zenginleşir; havamıza karışır, kanaatlerimize ve zevklere göre yontulur; yeni manalar kazanır.

Evinizde çok eskilerden kalma bir resim vardır. Çocukluğunuzda bu resmi ilk hayal dünyanızın taze sırlarla dolu bir köşesi olarak görmüşsünüzdür. İçindeki deniz mavi masallarla karışıktır. Günün birinde onu sadece bir dede yadigârı, yahut munis bir eşya olarak görürsünüz. Daha sonra bu resme bir kartpostal bayağılı siner. Denizin sihiri bozulur. Manzaranın ruhu boşalır ve renkler maddileşir. Nihayet bir gün aynı resmi kaybolmuş bir cennetin tehasürüyle seyredersiniz. Çocukluğunuzun denizi hatırlatan sihirli lezzetiyle canlanır ve duvarımzdaki süs yepyeni âlemin taze heyecanlarıyla dolar. Bütün bunlar o resmin tarihî hakikatiyle ne dereceye kadar alâkadardır? Sizin duyduğunuz hislerin o resmi yaratan hislerle nasıl bir akrabalığı vardır?

Don Kişot'un muhtelif asırlara ait resimleri vardır. Cervantes'in ölmez kahramanını her devir kendi zihniyetine göre tahayyül etmiştir: On sekizinci asrın Don Kişot'u zarif ve güzel bir adamdır. Romantiklerin Don Kişot'u saçları rüzgârda, gözleri uzakta ufuklarda Werther kılıklı bir şövalyedir. Daha sonraki resimlerde aynı kahraman atı kadar ihtiyar ve çirkindir. Sizin tahayyül ettiğiniz Don Kişot da kimbilir nasıldır? Tarihî hakikatin bütün bu Don Kişotlarla anlaşabilmesi mümkün mü?

Çarmıhtaki İsa'nın resimlerine bakınız. Bir devrinki beyaz, temiz ve mütebessimdir. Bir devrinki zayıf, ifade taşır. İsa'nın bu muhtelif tecellilerini tarihî hakikatin değişmesi değil, dini zihniyetin tekamülü tayin etmiştir. İsa yaşayan bir mazi olmasaydı ilk gerildiği çarmıhta yegâne tarihî hakikatle ölür kalırdı. Mazi yaşayabilmek için İsa gibi şekilden şekle girmek mecburiyetindedir.

Shakespeare'in tiyatrosu ne kadar muhtelif telâkki ve tefsirlere sahne olmuştur? Shakespeare'in Hamlet'i ile Voltaire'in, romantiklerin, sembolistlerin yirminci asır münekkitlerinin ve l.ırihçilerin Hamlet'leri arasında ne büyük farklar vardır. Shakespeare'in yarattığı dünya üç asırlık bir fikir tekâmülünün açlığı ufuklarla genişlemiş, bulduğu manalarla zenginleşmiştir. İnsan mefhumu ile beraber Shakespeare'in kahramanları da ınudilleşmiştir. Macbeth bugün bizi hakiki hüviyetiyle tatmin ödemez.

Boileau'nurı idealine tevafuk eden Racine mütemadi bir tefsirle geniş bir şümul kazanmamış olsaydı bugün Paul Valéry'nin hayranlığını nasıl kazanabilirdi. Nasıl şiiri kendisi gibi anlamayan bir şairi benimseyebilirdi? Boileau'nun sarih ve makûl bir mana gördüğü yerdè Valéry harikulade bir ritm, esrarlı bir mimari görüyor. Birinin sevdiğinden öteki nefret ediyor. Fransa Racine'in dünyasını çoktan aşmıştır. Racine'in insanlık telâkkisi çoktan eskimiştir. Buna rağmen Phèdre ve Athalie taze heyecanlarla dolu kalıyorsa bu mucizeyi yapan onun ruhu değil, bizim ruhumuzdur. Klasik edebiyat yaşayan, binaenaleyh değişen ve zenginleşen bir mazidir. Her devirde taze bir mahiyet kazanmayan mazi küflü bir çekmeceden başka nedir? Sanat eserinde değişmeyen yalnız madde ve şekillerdir. Taşıdığı heyecan hamulesi mütemadiyen yenileşir. Sanat eserinin ilk hamulesini bulmak ve eseri bu hamule ile anlayıp sevmek onun yalnız ölü tarafını ihya etmektir, bu arkeologların işidir.

Yaşayanların geri dönmeye ölüler arasında eğlenmeye vakti yoktur. Onlara yeni ve sıhhatli hazlar lâzımdır. Bu da ancak tefsirle olur.

Mazinin tefsiri eski bir eserin keyfi manalarla tahrifi değildir. Maksad o eserin yeni ruhtan süzülmesi ve taze lezzetlerle dolmasıdır. Tefsir yeni ruhun eski dünyayı kendine maletmesidir. Bunun için de hurafesiz bir kafa sahibi olmak ve gözlerimizi maziye açmak kâfidir. Ruh o zamarv maziyi kendiliğinden tefsir eder ve zevkine uydurur.

Edebiyatta tabiat tasvirinden bahsederken Nedim'den bir misal alınırsa bu bir tefsir olur. Çünkü tabiat tasviri Nedim'in dünyasına ait sanat endişeleri arasında değildir.

Milli duygudan bahsederken üç yüz sene evvelki bir halk türküsü misal alınırsa bü bir tefsir olur; çünkü bu halk türküsünün tarihî bakımdan milli duygu ile alâkası yoktur.

Süleymaniye camiine bakarken Mimar Sinan'ı, Türk mimarisini, kütlelerin beyaz hamleler halinde yükselişini, ruhun maddeye şekil verişini düşünürsek bu bir tefsir olur. Bu camiin tarihî sahipleri onda böyle şeyler görmemişlerdir. Cami onlar için sadece cami ve nihayet güzel bir camidir.

Eski Türk musikisini konser namı altında dinler ve seversek, Itrî'de harikulade bir musiki dünyası keşfedersek bu bir tefsir olur. Çünkü bizde müstakil bir musiki sanatı, fikri ve heyecanı yoktu.

Yunus Emre'den bahsederken şair, sanatkâr, dâhi gibi kelimeleri kullanırsak bu bir tefsirdir. Çünkü Yunus bir derviştir ve bizim onu müritler gibi sevmemize imkân yoktur. Bizim Yunusumuz yepyeni ve "herdem taze" bir Yunustur ve eskisinden çok daha zengin, çok daha derindir.

André Gide'in yeni ruh endişelerinden bahsederken İsa'nın sözlerini zikretmesi kendiliğinden bir tefsirdir. Ansızın yepyeni bir muhteva kazanan bu sözler bambaşka bir dünya görüşünün sözleridir. "Ruhunu kurtarmak isteyen kaybedecektir" derken İsa'nın düşündüğü şeyle Gide'in düşündüğü şey aynı değildir, olamaz ve olmamalıdır.

Jeanne d'Are heykelinin Paris'te, yepyeni idealler peşinde koşan insanların kaynaştığı bir meydana konması bir tefsirdir. Yeni ruhların ona verdikleri mana orta zamanın malı değildir.

Yunan mimarisini aklî bir nizamın ve öz tefekkürün bir tecellisi olarak görmek bir tefsirdir. ,

Descartes'ı müsbet ilimlerin babası telâkki etmek bir tefsirdir.

İbni Sina için Türk Üniversitesinde yapılan tezahürat bir tefsirdir.

İşte maziyi yaşatan bu tefsirlerdir. Eski kıyafeti, eski zihniyeti ve tarihî hakikatıyla kalan mazi bir mumyadır, bir vesikadır ve yeri müzedir. Türk tefekkürünün Avrupalı olmasını istiyorsak onu kendi mazimizle beslemeliyiz. Avrupa medeniyetinin sırrı, her sözünde yaşayan mazi, her hamlesinde canlanan tarihtir. Orada hiçbir fikir, hiçbir güzellik müstehase halinde kalmamış, her yeni dava eski bir davanın tefsiri olmuştur.

(İnsan, 1938)

Vedat Günyol

Softalık

Softalık, başka deyimle, bağnazlık nedir? Bertrand Russell şöyle açıklıyor softalığı: "Bir adam bir konuya başka her şeyi hiçe sayacak kadar aşırı bir önem verirse, o adama softa demek yerinde olur sanıyorum. Bir örnek vereyim. Her aklı başında adam köpeklere eziyet edilmesinden hoşlanmaz. Ama, siz tutup köpeklere eziyet etmenin, başka hiçbir eziyetle ölçülemeyecek denli korkunç olduğunu ileri sürerseniz, bir softa olursunuz."

Bir bayan dostum var, kedi delisi, nice kedi, köpek, tavşan, eşek delisi gibi. Kocası doktor. Hem de, içi dışı insan, evet, İNSAN sevgisiyle dolup taşan, aydın bir doktor. Bu bayan dostumun içine yüreğine öylesine işlemiş ki hayvan (kedi) sevgisi, sinemada gördüğü filmlerde, insanları parçalayan vahşi hayvanlara sevgiyle bakıyor, yırtıcı hayvanları (kendilerini koruma nedeniyle de olsa) öldüren insanlara kin besliyor.

Bağnazca, ölçüsüz bir hayvan sevgisinin, insan düşmanlığına dönüşen, dönüşebilen açık bir örneği bu. Hayvanları seven, insanları, ister istemez sever diye belleyegeldiğimiz bir inanışın iflasını vurguluyor, bugüne kadar, yakından uzaktan, tanıdık tanımadık insanların yaşam öykülerinden algıladığım örnekler.

Hayvanlara aşırı ve ölesiye sevginin temelinde, evlenmemiş, evlenememiş, evlenmişse de karı koca ilişkilerinde düş kırıklığına uğramış kadınlı erkekli insanların ruh durumları yatmaktadır çoğunlukla.

İnsandan umudunu kesen, denize düşmüş insan örneği yılana sarılırcasına tutunacak bir şey arayan umutsuzların barınağıdır çoğu kez hayvan ya da bitki tutkunluğu.

Çok gördüm, görmekteyim de, böylesi mutsuz insanların, hayvan sevgisinden yola çıkarak, mutluluk peşinde koştuklarını, sonunda insanca bir doyuma varma yolunda yaya kaldıklarını.

Neyse konumuza dönelim.

Bağnazlık, softalık diye girdik konuya. Bağnazlık, körü körüne insanların, aslı astarı olmayan inanışların doğruluğuna baş koyma, bu uğurda canını kanını hiçe sayma, günümüz koşullarında geçer akçe olmaktadır.

16, 17, hadi hadi, 18, 19 yaşlarındaki, işsiz güçsüz, aylak, meteliğe kurşun atan, cebi delik, yüreği bomboş, eylem, eylemcilik yolunda vur kır, vur öldür, kaç kurtul, yakalanırsan da arkanda biz varız güvencesiyle ortalığı kana bulama özgürlüğüne adanmış, sağlı sollu eylemciler almış bürümüş ortalığı.

Oysa, Türk toplumunu, ileriye götürmenin ilk ivedi koşullarından biri, Türk insanını bağnazlıktan, kör inançların baskısından kurtarmaktır bence.

Diyelim, Türk toplumunu, sosyal adalet yönünde uyarıp aydınlatacağız. İlk yapılacak iş, ne olmalıdır? Türk insanını bağnazlıktan kurtarmak.

Nasıl kurtaracağız Türk insanını bağnazlıktan, yani softalıktan?

45 milyonluk Türk toplumunun, en azından 40 milyonu, köyde kentte, ilde, ilçede hacıların, hocaların, çağdışı çağ ötesi inançlarıyla yönetilmekte, beslenmekte.

Kafasına sarık sarmış, dünyadan, çağdan habersiz hocaların vaazlarında buluyor bugün, Türk insanı (çoğunluğu eğitimsiz köylü topluluğu) ahrete yönelik dünya görüşünü.

İnsanı, içinde yaşadığı, gerçek dünyadan, eti kemiğiyle yaşadığı dünyadan koparıp, öbür dünya masallarının bomboş büyüsüne kaptırarak oyalayan hacılar, hocalar safsatasına son verir, son verebilirsek eğer, Türk insanını, cenneti cehennemiyle birlikte bu dünyada, dünyamızda insan gibi yaşatabiliriz ancak. ,

Bugün, bence Türkiye'nin ilk sorunlarından biri softalık, bağnazlık sorunudur. Yani kafasını işletmeden her türlü eleştirel eğitimden uzak kalmışlık sorunu.

Bu sorunu çözümlemeden, ileri bir Türkiye kurmanın yolu yoktur. Çağdaş sosyalleşmeyi, Türk toplumunun kaçınılmaz sorunu olarak gören bizler için, bu düzene, sosyalizme yaraşır, yakışır insanlar yaratmanın yolu, softalıktan arınmış insanlar yetiştirme olmalıdır.

Sabahattin Eyuboğlu, nice önceleri (1956), Türk toplumunun bellibaşlı sorunlardan biri olarak ele almıştı softalık sorununu. "Yeni Ufuklar"m Eylül-Ekim sayısında şunları yazıyordu:

"Softalık bütün insanlığın baş belasıdır. Bizim için özellikle tehlikeli olması başlıca şu nedenlerden ileri gelir: Biz eskiden kopmak, değişmek, yenileşmek isteyen bir ulusuz; softalarımızın çoğuysa, çok eski, hortlak sayılacak kadar eski (fotoğraf çektirmeyi günah sayacak kadar eski) bir düşüncenin softalarıdır. Dönmek, hatta durmak bizi birçok uluslardan daha fazla sarsar. Kaldı ki, eski dünyamızdan dönmek istesek de dönemeyecek kadar kopmuşuz. Bir başka neden, bizde softalığa karşı en etkin silahın, aydınlığın az oluşudur. Çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bir yerde softa her dilediğini yaptırabilir; hele partiler ya ister istemez, ya işlerine gelerek softalara göz yumarlarsa. Biz softalardan çok çekmişiz. Yakın tarihimiz bir softalarla savaş, çok defa da softalara boyun eğme tarihidir. Çok eskiden hiç olmazsa savaşlarda işe yarayan softa son tarihimizde, ordunun batılılaşması gerekince düşmanın ekmeğine yağ sürmüş. Batılıların bizden öğrendiğini yeniden öğrenmeye bile gâvurluk demiş. Bugün yeni dünyaya ayak uydurmak için yaptığımız her şey bizim softamızın fırsat bulur bulmaz yıkacağı şeydir. Yeni Batı'dan gelir, Batı gâvurdur, o halde yeni gâvurdur."

Yenilik, sömürü düzenine; bir avuç hinoğluhinden oluşan azınlığın, kör inançlarla beşli çoğunluğu sömürme düzenine, yani kurulu düzene ters düşmüştür yakın uzak tarihimizde ve geri kalmış başka ulusların tarihinde. Medrese kafası, her yerde bir "bid'at" görüşüyle ilerlemeyi, kendi çıkarı doğrultusunda önlemeye çalışmıştır. Muhammed'den sonra dinde meydana çı-

kan her şey bid'attır onun için. Akla mantığa uygun, insan mutluluğuna yönelik her yenilik karşısında cephe alamayan Medrese kafası, "Bid'ati hasene, bid'ati seyyie" yani iyi yenilikler, kötü yenilikler ayrımı yapmak zorunda kalmışsa da, sonunda her türlü yeniliğe kötü damgasını vurmuş, vurabilmiştir.

Zorbalığa dayanan bütün sömürü düzenleri softalığı beslemekle ayakta durabilmiştir, durabilmektedir de.

Yurdumuzda din sömürüsünün ıcığını cıcığını yakından bilen, Kılıç Hakkı gibi bilinçli savaşçıların yolundan giden, sayılı bilginlerimizden Prof. Fehmi Yavuz, daha 1968'lerde gemi azıya alan, önceleri alttan alta, sinsi sinsi, sonra açıktan açığa Türkiye'de şeriatı, medrese kafasını geri getirmeye çalışanların oyunlarını kamuoyuna açıklamayı kendine bir görev bilmişti. *Cumhuriyet* gazetesinde (4 Mart 1968) çok partili dönemi ele alarak şöyle yazıyordu: "Piyasaya hep toplumu din adına kontrol etmek isteyenlerin hakim olduğunu görmekteyiz... Tabiat dışı güçleri kalkan ederek kitleyi sömürmeye ve hiçbir üretimde bulunmadan yaşamaya alışmış olan bir azınlık türlü kılıklara bürünerek karşımıza çıkmakta ve kalkınmak için çok muhtaç olduğumuz zamanın, enerjinin, maddi ve manevi değerlerin kısır çekişmeler; kardeş kavgaları, gereksiz yatırımlar ve işler için israfı sonucu doğurmaktadır." Prof. Fehmi Yavuz, imam hatipliğin, bir meslek kılığına sokularak, devlet bütçesinden asalakça geçinmeye itilen insanlar topluluğu durumuna getirilmesinden yakmıyordu bu yazısında.

Din ve devlet işlerini birbirinden ayıran Atatürk'ün laiklik "yolundaki inançlı ve dirençli döneminde, yer altında gizli bir güç halinde, pusuda bekleyen medrese kafası ve onun alttan alta beslediği softalık, çok partili döneme girmemizle, karşımıza Saidi Nursi ve benzerlerini çıkararak, Türkiye'nin aydınlığa, ilerlemeye olan, geciktirilmeye gelmez gereksinimlerini, susuzluğunu gölgelemeye çalışmıştır, çalışıyor da. Bakın nasıl?

Uğur Mumcu'nun, geçenlerde iç yüzünü ortaya çıkardığı bir gazete kodamanının çabalarıyla kurulan bir dağıtım ortaklığı, sayıları milyonları bulan gerici kitapları, Anadolu insanlarının kafasını, ruhunu karartmaya yönelik, planlı yayınları rahatın rahatı bir yoldan yurdun "harimine" sokmaktadır.

Anadolu halkının kesesine el uzatan, bu yoldan cebini küpünü doldurmaya çalışan ipe sapa gelmez, anlamsız, saçmanın saçması "böyük" laf salatalarının, kafaları kendi karanlıklarına çekemeyecek kadar zavallı, açması olduklarını görmek, gerçek Türk aydınlarını, ne yazık ki henüz köylüye ulaşamayan aydınlarını sevindirmelidir bir bakıma.

Çağdışı, zifiri karanlık düşüncelerle (bunlara düşünce demek bile ayıp kaçar ya) Türk köylüsünün kafasını bulandırmak, büyük gibi görünen küçük laflarla onları avlamayı amaçlayan böylesi bir sürü, ama bir sürü yapıtla, onu bilgisizliğinde ve de kör inançlarında tutmaya çalışmak olası değildir artık.

(Güleryüzlü Ciddilik'ten, 27 Mart 1979)

Abdülhak Şinasi Hisar

Ankara'nın Güzellikleri

Ankara garından çıkanların gözlerine Ankara'nın yalçın, vakarlı ve yüksek seviyeli tabiatı birdenbire çarpar. Boylarına göre yanyana sıralanmış üç tepe üstünde dikili ve taştan binalarıyla merkezi Ankara karşılarında diri, uyanık ve ayakta görünür. En yüksek tepede bir kale burcu ve dağın ve şehrin eteklerine doğru inen eski surlar vardır. Bu merkezî Ankara mahallesinin önünde onu bir kuşak gibi saran, sonra her iki yandan, âtiye koşar gibi, dağlara doğru tırmanan yeni yahut yenileşmiş rnahalleleriyle uzun bir şehir görülür. Bir taraftan Evkaf mahallesi, Cebeci, Yenişehir, Kavaklıdere, Çankaya ve Dikmen, diğer taraftan Hacıbayram, İsmet Paşa, Dağ mahalleleri, Keçiören, Etlik ve Gazi Orman Çiftliği'ne doğru şehir yayılır ve dağılır.

Ankara'nın bu yayıklığı bilhassa gece elektriklerinin yanarak şehrin güzel bir ziya tarlasına döndüğü zaman görülüyor. Bu manzara insana en büyük şehirlerden birini görmek hissini veriyor. Onun için Ankara büyük mü, küçük mü bilinemez ve ben onun birkaç kere büyümüşken nüfusunun hâlâ yetmiş bin kişi olmasına bir türlü akıl erdiremiyorum.

Eski Türk payitahtlarını bırakalım, fakat Yunanlıların o küçük Iconium şehri ve civarı üstüne Selçukîlerin kurdukları ve büyük bir sanat şehri haline getirdikleri Konya'dan beri Bursa, Kdirne, İstanbul, Ankara! Bu, Türklerin hükümet merkezlerini imar yolunda kaçıncı cehitleri ve meydana getirdikleri kaçıncı mühim eserdir! I

Evvelden şarkın büyük İslâm şehirleri yanında Avrupalılar kendilerine mahsus mahalleler ve âdeta yeni bir şehir inşa ederlerdi. Bu defa eski Ankara'nın yanı başında da Avrupalı

bir şehir bina edilmiştir. Fakat bunun banileri de biz, kendimiziz!

Ankara, eskiden ancak orta bir vilâyet merkezi idi. Ve millî mücadelenin merkezi oluşundan Lozan sulhuna kadar bir nevi kahramanlar siperi hizmetini gördü. Asıl şehrin tarihi Lozan sulhundan bugüne kadardır. Ve bu kadar kısa bir müddet içinde elde edilen netice ile ne kadar iftihar etsek hakkımızdır.

Ankara'ya ilk yoksulluk zamanlarında gelip onunla birlikte yoğrulan, onunla hem-hal olanların ruhî haletlerini tasavvur edin! Şehrin yavaş yavaş nasıl büyüyüp güzelleştiğinin hikâyesini bu ilk yeni Ankaralıların ağızlarından işitmelidir. Ankara'nın o çok mütevazi ilk binaları yapılırken, bunları nasıl fahrla ve sevinçle seyrettiklerini ve bunların karşısında ne lezzet duyduklarını asıl onlardan dinlemeliyiz. Ankara şehremaneti de bu ilk gelenlerin hâtıralarını bir altın kitapta kayd ve tevsik etmeli ve bu eski manzaraların bir albümünü toplamalı değil midir?

Çocuğunun büyüdüğünü, zekâsının karanlık içinde yavaş yavaş açılan bir ziya gibi kuvvetlendiğini gören bir baba tarzında bu şehrin kat kat, ev ev büyüdüğünü; sokak sokak genişlediğini; manzara manzara açıldığını; istirahat, medeniyet ve sanat için gitgide yer kazandığını; bünye, fikir, his için gittikçe elverişli olduğunu en samimi bir gururla seyretmiş olanlar, onu hususî bir eser itinası ile sevmekte haklıdırlar.

Canlarından kâm almak için istikballerinde daimî bir ahiret bulunduğunu artık ummayan insanlar, yeni bir hızla, dünyanın kâmını verecek şehirler istiyorlar. Şehirliyi yetiştirmek, onda yaşadığı şehir için tam bir alâka ve âdeta bir aşk uyandırmakla kabil olur. Böyleleri şehrin çemenine, yeni dikilmiş çam fidanına basmayı beledî bir günah saymaktan başlayarak, şehirleri için kalplerinde ayrı bir samimiyet ve fikirlerinde ayrı bir iman duyarlar. Bütün Ankaralılarda bu aşkı ve imanı uyandırmaya çalışmalıyız.

Ankara'da bulduklarımız, bir taraftan, vaktimizde iktisadı ve gündelik hayatımızda kolaylığı, rahatı, temizliği temin eden şeylerdir.

Bütün konfora mâlik apartmanlar, eski Ankara'yı ziyarel eden Evliya Çelebi'nin "bağsız bahçesiz hane" diye yâd ettikle

rine mukabil etrafı bahçeli evler, kaldırımları ağaçlı, bol elektrikli geniş ve temiz caddeler, üstlerinde otomobillerin rahatça kaydıkları asfalt sokaklar, şehrin civarında atların seve seve gezindikleri yollar, şehrin birçok noktalarında ağaçlı, çiçekli, havuzlu ve oturulacak sıralı meydanlar ve parmaklık içinde yerler veya bahçeler. En güzel ve sağlam binalarda, milletin çocuklarına açtığı birer kucak gibi, birçok mektepler. Devlet mahallesinde mevcut yahut yapılmakta olan büyük, temiz ve cidden millete lâyık hükümet daireleri, vekâlet binaları. Rahat ve asude bir klüp. Konserleri, koroyla musiki ihtiyacını tatmin eden bir musiki mektebi.

Bütün bunlar artık birer ihtiyaç halini almış olan bu asri şehir zevklerimizi tatmin etmektedir. Ankara'nın bu bakımdan üstünlüğü, yepyeni olduğundan hep "en yeni" oluşudur. Burada garbın uzun tecrübelerinden istifade edilerek birçok sahalarda birçok merhaleler atlanmıştır.

Burada insanı gündelik bir göçebe hayatına mahkûm eden tramvay, vapur gibi müşterek nakil vasıtalarına ihtiyaç yoktur. Nakil vasıtası otomobil veya otobüstür.

Bunların hiçbirinden aşağı kalmayan bir fazilet ve asalet ve bir zevk ve istirahat menbaı da şehrin hayatından ayrılmayan sessizliktir. Zaten Türk şehirlerinin en sevimli hallerinden biri bu huzur ve sükûn verici sessizlik değil midir? Kalabalık şehirlerin dar, izdihamlı sokaklarında gürültüleri, adiliğin patırtıları ve hamakatin şamataları ne kadar iğrençtir! Yaygaracı ırkların doldurdukları mahallelerin ne cehennem kesildiğini bilenler, bu sükûnet halini bir cennet sayarlar. Ankara'nın geniş ve asude caddelerinde insan sürünmeden, çarpmadan yürümek zevkini tadıyor ve insanlığına döndüğünü duyuyor. Burada baş, düşüncesini; gönül, hülyasını takip edebilir. Sükûn ve sükût asil ırkımızın en cibillî hasletlerinden biri, istiğrak ve hayal de insanlığın gündelik ve en güzel haklarından biridir. Bir milliyetin bir başka tarifi de kendimizi sükûtlarını anladığımız insanlar arasında duyurmak rahatı ve saadeti değil midir?

Yazık ki burada dar bir şehircilik mevzuu içinde kalarak, bir an dağılmak korkusunu veren istiklâlimizin daha kuvvetle doğduğu yer olan Ankara'nın bizim için harikulade olan millî

kıymetinden ancak geçerken bahsedebiliyoruz.' Gordiom, Ankara'nın civarındadır ve mel'un kördüğümünü biz de burada çözmüşüz!

Burada asıl duyduğumuz ve sevdiğimiz şey, yapılmakta olan bir şehrin, halkedilmekte olan bir varlığın eczasından olmak lezzetidir. Burada Türk'ün teşkil ve tanzim etmek dehasının devamını görüyoruz ve bu herkesi faal, müteşebbis, çalışkan olmaya teşvik ediyor. Ortada yalnız muvaffakiyet değil, bir de sarfolunan sa'y ve emek gözüküyor ki, bu da başlı başına güzel olan bir şeydir.

Hizmet edenlerde, başka yerlerde unutulmaya başlayan bir nezaket vardır. Zira bunların âmirlerinin bir eser yaptıklarına inanları vardır. Bu iktisadî buhran zamanında, Ankara'nın vakt ü hali nisbeten iyidir. Ankara'nın zihniyeti işlerde müşkilat çıkarmak değil, iş çıkarmak zihniyetidir. Ve zihni nafile yoracak ve dağıtacak şeylerin azlığı sayesinde, Ankara bir çalışma ocağıdır; Avrupa şehirleri gibi çok çalışan ve çok iş çıkarılan bir yerdir.

Diyebiliriz ki, Ankara'nın haşin tabiatı bu sa'y ve sebat şehrine münasip bir dekor oluyor. Yetişen ağaçlar, hattâ Ankara'ya yakın olan Gazi Çiftliği'nde orman teşkil eden ağaçlar, beşerin tabiata galebesi imkânını teyit ediyor. Burada ağaç ve çiçek sevgilerinin güzelliklerine resmen ermişiz. Bunlardan başka, Ankara etrafındaki çepçevre dağların geniş, açık bir ufuk manzarası var. Ankara'nın gurûbları harikulade güzeldir. Gözler bu şiire bir türlü doyamaz. Seması ince saf ve geceleri, bilhassa kış geceleri insana istiğrak hissini veren berrak bir inceliktedir.

Avrupa'dan gelen yabancılar burada bildikleri Avrupa şehirleri gibi bir teşekkül buluyorlar ve bu saydığımız güzelliklerin hiçbirine lâkayd kalmıyorlar.

Yabancıların bir şehre girer girmez, ilk aradıkları konfor dur. Rahat bir otel, temiz bir yemek, güzel bir bar isterler. An kara Palas bunlara Ankara şehrini tatmak için -yokluğu çok ha zin olacak- mükemmel bir varlıktır.

Bir milletin medeniyet seviyesi böyle ekseriyetle şehirleri nin tertip ve tanzim şekli ve konforu ve bir de tarihî ve beıIıı

kıymetleriyle ölçülür. Nakil vasıtalarının kolaylıkları seyahati gittikçe kolaylaştırıyor ve bu buhran zamanlarında turizm her milletin başvurduğu bir çare oluyor. Her memleket kapısını seyyahlara açmak istiyor. Artık dünyada hemen beynelmilel bir seyyah zihniyeti türemiştir. Bu seyyahlar ve bu yabancılar şehir içinde en önce konfor aradıkları gibi, ikinci olarak da, sokağa çıkar çıkmaz görülecek tarihî güzellikler ve eski eserler ararlar.

içimizden bazılarımız şehrin yeni kısmını, haklı olarak, pek beğeniyorlar da, yabancılar neden bununla iktifa etmiyorlar diye haksız olarak kızıyorlar. Bizim memlekete hariçten gelenlere ve geleceklere: "Neden yalnız yeni binalarımıza, sokaklarımıza bakmıyorsunuz da bizdeki âsâr-ı atîka ile bu kadar uğraşıyorsunuz?" dememiz biraz safdilâne olmaz mı? Düşünelim ki, bu yollar ve bu binalar artık beynelmilel kıymetlerdir. Bu gelenlerin kendi memleketlerinde de büyük binalar, muntazam sokaklar ve geniş meydanlar mevcuttur. Gelenler Avrupa'dan değil Asya'nın eski şehirlerinden gelmiş olmalıdırlar ki, bu şeylerin onlarca merak uyandıracak bir yeniliği ve hususiyeti olsun. Ankara, hattâ şimdikinden daha büyük ve daha güzel olsa yabancılar ve seyyahlar yine her gittikleri yerde olduğu gibi, mahallî güzellikler ve tarihî kıymetler, hülâsa nev-i şahsına münhasır veya nadir şeyler aramakta mazur olurlar.

Yabancı bir şehre konar konmaz, bizi de celbeden şey onun sade yeni mahalleleri değildir. Buradaki hayat bildiğimiz gündelik ve beynelmilel hayattır. Fakat hakikaten mahallî bir varlığın hususiyetlerini saklayan eski mahalleler yeni bir merakımızı tatmin eder. Her memleketin tarihî âsârı kendine hastır. Bir başka memleketteki varlıklara benzese de, yine bir hususiyet gösterir. Bu, nüshası ancak bir kütüphanede bulunan el yazısı bir kitabın nihayet elimize geçmesi gibi bir şeydir. Esasen seyahat insanlarda uyuklayan bir merakı uyandırıyor. Şehrin içindekilerin belki ehemmiyet vermeyecekleri şeyleri en uzak yerlerden gelen yabancıların ziyaret etmesi mutaddır ve âsâr-ı atîka, yambaşlarmda mahalle komşularını değil, hep uzak diyarların yolcularını görmeye alışkındırlar.

Eğer Avrupa'nın tarihî âbidelerle, sanat eserleriyle süslü şehirlerini ve millî ve güzel sanat eserleriyle, hattâ bizim mem-

leketlerimizden götürülmüş parçalarla tıklım tıklım dolu - ve bunlardan mahrum olan Amerikalıların o kadar kıskandıkları - müzelerini hatırlarsak, yabancıların bu meraklarını büsbütün tabiî bulmamız lâzım gelir.

Hülasa bizim de bütün asrî tesisattan maada şehirlerimizin eskiliğini ve tarihî kıymetini gösterecek tarihî ve millî âbidelerimize, eski eserleri ve millî sanatımızı barındıran müzelere de aynı ehemmiyeti vermemiz, bunları açmamız, göstermemiz lâzım gelir. Geçmiş zamanlar bir iz bırakmadan geçmez. Ankara kadar eski bir tarihi olan bu şehirde ve bizim kadar hem azametli, hem ince bir sanatı olan bir millette bu kıymetler ve güzellikler mevcuttur. Yabancıların aradıklarının ilk kısmına Ankara Palas kâfi geldiği gibi, bu ikinci kısmına da Ankara kâfi gelebilecektir. Ankara'da da, başka birçok Türk şehirlerinde olduğu gibi, tarihî bir "fond" vardır ki, bu şehrin kıymetine ve güzelliğine hususî bir cazibe veriyor. Ankara hem asrî, hem tarihî bir şehirdir. Her şehre nasip olmayan, hattâ bazı Avrupa şehirlerinin yalandan, sun'i olarak icat etmek istedikleri bu tarihî dekorun kıymetini bilmeliyiz. Ve biz bu mevzuu yalnız yabancıların bakımından değil, asıl kendi istifademiz ve zevkimiz için açmak istiyoruz.

(Varlık, s. 3, 15 Ağustos 1933)

Attila İlhan

Atatürkçülük Nasıl Bir Batıcılıktır?

"...Atatürk, taklidi kopyayı sevmezdi."
İsmet İnönü

(a. "...yok arkadaş yok, Atatürk devrimleri batılı olması demektir Türkiye'nin, felsefemiz, ahlâkımız, sanatımız, müziğimiz, her şeyimizle batılı. Zaten geçmişimizde ne bilimsel yönden elle tutulur bir başarımız vardır, ne sanat yönünden: bilimimiz medrese *scolastique'i,* sanatımız mey mahbub şiiri ve musikisi... Ölmüştür bunlar artık, batılı bir bilim, bir sanat yaratmalı, batılı bir yaşama düzenini kendimize örnek almalıyız. Atatürk'ün istediği buydu, devrimleri de işte bunu gerçekleştirmiştir, latin harfleri, şapka, medenî kanun, pazar tatili, çarşafın atılması vs. neyin kanıtıdır, işte bunun. Türkiye'yi kurtarmak isteyen Türk aydınları onu batılılaştırmak zorundadırlar, bu da Atatürk devrimlerine dört elle sarılarak..."

b. "...Tanzimat'tan beri süregelen batılılaşma eğilimi ve akımı Atatürk'ün kişiliğinde gerçek uygulayıcısını bulur, Atatürk Türkiye'yi batılılaştırmak isteyen adamdır, istediğini yapmıştır da: batıdan bir sürü yasa aktarmış, yaşama biçimimizin batılı olacağını öne sürmüş, tek kelimeyle tanzimat batıcılarının özenip de yapamadığını o yapmıştır. Bu bakımdan eğer batılı olmak, batıya benzemek Türkiye'nin çıkarlarıne ters gelen bir '.ııyse, bizi ulusal bilincimizden kopararak emperyalistlerin etkisi altına sokuyorsa, Atatürk yanılmıştır ve eleştirilmelidir: lu-m Atatürkçü hem de ulusal bileşimden yana olunamaz, Afalı nkçülük demek batıcılık demektir çünkü, böyle olunca da Atatürkçü olanların kırk yıldır gerçekleşmiş sanatımızı batılı

olduğu için benimsemesi gerekir, benimsemiyorsa, Atatürkçü değildir tuttuğu tutum..."

Çok okudunuz, bunlara benzer sözleri çok dinlediniz: Bu iki kafa, iki 'ilerici Türk aydını' kafasıdır. İlk bakışta az buçuk farklı gibi mi görüyorsunuz ikisini, yanlış, şu ana temellerde birleşirler:

1) Atatürk Tanzimat'tan beri süregelen batıcılık eğilimini gerçekleştiren adamdır.

2) Bu işi Atatürk devrimleri adını verdiğimiz sıra devrimle yapmıştır.

Acaba?)

Önce size bir soru: Sivas ve Erzurum Kongrelerinde 'man-kafaların üstün gelmesi olasılığını hiç düşündünüz mü?

Ben düşündüm, o zaman Türkiye'nin ne olacağını da düşündüm: Ülkeyi batılı bir devlet yönetecek, öbür birçoklarında yaptığı gibi, kaşla göz arasında da 'batılılaştıracaktı': hem de ne batılılaştırmak, geçmişini, ulusal köklerini adamakıllı unutturasıya! *Madagaskar'ın, Mali'nin, Senegal'ın* sömürgelik öncesi sanat ve kültürleri, Fransızlarca silinmiş, yok edilmiş, unutturulmuştur; 'batılı' bir kültürle yetiştirilen zenci çocuklara tarih kitaplarında: *'Atalarımız Golvalılar uzun boylu, sarışın, sarkık bıyıklı adamlardır'* diye okutulur. İşimiz gücümüz, kültür ve sanatımızı, yasalarımızı ve yaşantımızı bizi kanatları altına almış 'batılı' ülkelerinkine benzetebilmek olacaktı bizim, tam benzettiğimiz ölçüde sırtımızı sıvazlayacaklardı, çünkü kendimizden o kadar uzaklaşmış olacaktık, ama bir yerde kendimiz de kalacağımız için benzeşme hiçbir vakit tastamam olmayacak, bu da bizi ağır aşağılık *complexe'\erine* uğratacaktı. Hiç kuşkusuz sanatçı aydınlarımız, (tıpkı Cezayirli, Lübnanlı, Faslı, Tunuslu aydınların halklarından ve ulusal kültürlerin kopuk Fransız bozması aydınlar olarak yetişmesi gibi) koruyucu 'batılı' devletin kültürüne sahip çıkacaklar, geliştirmeye uğraşacaklar, o ülkedeki sanal akımlarını benimseyerek geçmiş sanatlarıyla ilişkilerini kopardıkları ölçüde kendilerini 'ileri ve batılı' bir sanat bileşimi yapı yorum sanacaklardı.

Bıyık altından niye güldüğünüzü biliyorum, Türk sanal

hayatı yirmi beş yıldır zaten bu noktadadır. Hem de Atatürkçülük adına! Erzurum ve Sivas kongrelerinde *'mandat'* taraftarları değil *'istiklâl-i tam'* taraftarları kazandığı halde: Bunun niye böyle olduğunu düşünüp bulmak, aslında Atatürk'ü ve Atatürk devrimciliğini tarihsel yerine oturtup onu gerçek içlemiyle kavramak demektir.

Atatürkçülük emperyalizmle savaşarak onu yenmiş ve ülkesinden kovmuş bir ülkenin, az gelişmişlikten kurtulmak, *'muasır medeniyet seviyesine'* ulaşmak mücadelesidir. Amaç ne, *'çağdaş uygarlık çizgisi';* duruk, değişmez ve katı olmayan, tam tersine, esnek, ilerlemeye açık ve elverişli bir amaç bu. Atatürk çağında Batı uygarlığı temsil ediyordu bu çizgiyi, o da, haklı olarak ona ulaşmayı öngörmüş, önün için gerekli saydığı araçlara başvurmuştur. Bizim *Atatürk devrimlerimi dediklerimiz bu araçlardır işte, yoksa Atatürk'ün 'nihaî' amacı değil.* Herkesin bildiği gibi, birtakım yasalardır bunlar, şapka yasası, kıyafet yasası, vs. Bizi bu yasalar mı 'batılı' yapıyor şimdi? Peki, ya Batı'da şapkadan vazgeçilir, kadınlar sözgelişi çarşaf giymeye başlarsa ne olacak? Bu sözde devrimler içlemini ve anlamını yitirmeyecek mi? Diyelim ki, batıda milâdî takvimi bıraktılar, biz koruyacak mıydık batılılık budur, üstelik yasaya da bağlanmıştır diye? *Sorunu Atatürk devrimlerini korumak batılılık, karşı gelmek doğululuk diye koydunuz mu, içlemsel olarak değil de, biçimsel olarak koymuş oluyorsunuz.* Atatürk devrimini ilk atılımda denenmiş birtakım araç yasalar sanmak, en az Rusların Ekim devrimini yobaz *Stalin'in* parti tüzüğü sanmak kadar yanlış, sakar bir tutum. Türk aydınlarını katı bir *dogmatisme'e* kapatan kolay bir Moyutçuluk.

Neden mi? Atatürk devrimi daha başka bir şeydir de onıl.uı. Bu ağır yanlış, gerçekte, Atatürk'ü 'tanzimattan beri sürer p.olen batıcılık eğilimini sonunda gerçekleştiren adam' sanmakl,ı meydana çıkıyor. *Atatürk'ün batıcüığıyla Tanzimat batıcılığı İfasında benzerlik yok, karşıtlık.var:* Birisi, çok uluslu bir ümmet imparatorluğunda beliren komprador batıcılığı, ötekisi uluslaşıı us bir ülkede kendini gösteren bilinçli batıcılık. Başka türlü Şöyle de söyleyebiliriz, sanırım, *birincisi, batının önerdiği batılı-İtfmaya evet diyen, ikincisiyse batılılaşmasını batılı yöntemlerle, ama*

kendi bildiğime yapmak isteyen batıcılık. Asıl Atatürk devrimi işte burada. Osmanlılık din kalıplarına göre yaşayan ve eğitilen bir toplumdu, biliyorsunuz, bu toplumda batıcılık onu sömürmeye gelen batılılarla benzeşmek soysuzluğu olarak beliriyordu, zaten benzeşmeye kalkışanların çoğu batılılar için ülkeyi soyuveren, bu arada kendileri de birer kemik kapan kompradorlardı. Atatürk dini, toplum ve eğitim alanından çıkararak, aklı egemen kıldı, *laique'lik* temel diye alındı, dinsel eğitim kaldırılıp *cartesien* kültüre yol açtı. İşte bu, hem Atatürk'ü Tanzimat batıcılarından ayıran kesin çizgidir, hem de Atatürkçü batıcılara Türkiye'yi *'muasır medeniyet seviyesine'* çıkarmak için 'bizzat' Atatürk'ün verdiği anahtar yöntem: *Türkiye batılı, fakat Türk bir toplum olacaktır, çünkü Türk ulusu özgürdür ve bağımsızdır; bu işi o da batılıların yaptığı gibi akıl ve bilim yoluyla yapacak, fakat onlara öykünmeyecektir. Çünkü Türk ulusu, kendine benzer.*

İş böyle olunca Atatürk devrimini geliştirmek, *'en hakikî mürşit'* bilimin kılavuzluğunda aklımızı kullanarak, batılı uygarlık düzeni içersinde Türk sanat ve kültür bileşimini yapmaktır. Bu da aynı düzen içindeki önceden yapılmış Fransız, İtalyan, Alman, vs. bileşimlerinden birine ya da birkaçına öykünerek olmayacak, olursa yapılan Atatürkçü batıcılık olmaz, Tanzimatçı komprador batıcılığı olur, onun için için Türk niteliklerini belli eden, Türk bilincini taşıyan bir bileşim yapılması şart. Nasıl olur bu? Herhalde: 'Geçmiş kültür ve sanatımız ümmet sanat ve kültürüdür, işimize yaramaz, onları bir kenara bırakacağız' diyerek değil. Zira batılılar, kendi ulusal bileşimlerini yaparlarken *scolastique* dönemlerinden gelen ulusal görenek ve geleneklerini atmamışlar, onları akim ışığında değerlendirip bileşimleri içersinde eriterek kullanmışlardır. Hıristiyan ortaca ğı ayrı ayrı bütün batılı bileşimlerin içinde hissedilir mi hisse dilmez mi? *Salvador Dali* bile çarmıhta İsa tablosu yapmış mıdır yapmamış mıdır? (Hatta bakın ne de var, batılıdır filandır ama, İtalya'da İtalyan Katolik diye hâlâ karısından ayrılamaz, İspan ya'da İspanyol kadını pantolonla dolaşamaz, bikiniyle denize giremez, büyük devrimin vatanı Fransa'da *laiaue* devletin tele vizyonu her pazar kiliselerden âyin yayınlar, üstelik bu ülkele rin hepsinden de *scolastiaue* eğitim yapan din okulları en yut

sek derecelerine kadar serbesttirler ve hatta devlet tarafından da korunurlar.) Demek ki iş, birtakım yadsımalarla, birtakım kayıtsız şartsız benimsemelerle çözümlenecek bir iş olmaktan çok uzak, bir bilgi, görgü ve akıl işi. Biz de öyle yapacağız, bizi öteki batılı bileşimlere karşı bağımsız ve özgün kılacak köklü ulusal niteliklerimize inadına sarılacağız. Bileşim akıl yoluyla bunları değerlendirerek yapılacak. Hem canım bu yalnız bizim başımızdaki bir sorun mu sanıyorsunuz siz, yoo, bakın *Gyula İllyes,* hem de toplumcu bir Macar ozanı, ne diyor bu konuda:

> *"...üstün batılı meslektaşlarımızın teknik buluşlarıyla trüklerini taklit etmek değil amacımız, kendi toplumsal şartlarımızı ve halkımızla olan bağıntılarımızı gözönünde tutarak kendi alanımızda modern olmaktır. İstediğimiz ne yabancı bir kültürün katıksız ithali, ne bu ithalâtın dölledigi ve ilham ettiği millî bir kültürdür, bir mayalanma olgusu sayesinde kendi kültürümüzün gelişimidir."*

Aklın yolu bir. Çünkü ulusal nitelikleri es geçerek, eski Yunan, Latin Fransız zart-zurt deyip de yapılacak batılılaşma, emperyalist batının sömürgelerinde ve *mandat'larmda* yaptığı batılılaşma oluyor. Bizim 'ilerici' aydınların çoğu nasılsa o çukura düşmüşler, utanmadan Atatürk'ü de kendileriyle birlik gösteriyorlar. Atatürk, ulusal bilinç adamıydı, oysa yaptıkları batıcılık ulusal bilinci yok eden bir batıcılıktır, kopyadır, taklittir, bunların!

(Bu yazı bittikten sonra, bakın ne düşündüm: Atatürk devrimine özenip de bu işe kalkışan, ama bir türlü istedikleri başarıya eremeyen Arap ülkeleri var ya, başarısızlıklarının nedeni ne biliyor musunuz? Atatürk devriminin özünü kavrayamayışları, yani, dinle toplumu, dinle eğitimi, dinle kültürü ayıramayışları, üstelik Müslümanlık bir Arap dini olduğu için, onların uluslaşması Müslüman kadrolar içersinden gelişiyor, bu da büsbütün berbat ediyor ortalığa, ağızlarına bakarsanız Atatürk'ten de ilerici bunlar, sosyalist filan ya, hepsi lafta, toplum •ıklıyla değil, dogmalarla yaşıyor daha, böyle yaşadıkça da de-

ğil sosyalizm, düpedüz demokrasi bile yapamazlar; oysa Atatürkçülük, uygarlıkçı, ilerlemeci nitelikleri, bilime ve akla öncelik tanınmasıyla, devrimci gelişmesinin bir konağında sosyalizmle mükemmel buluşur.)

, *(Hangi* Bah'dan, 1972)

Selim İleri

Ateşten Gömlek:
İlk Kurtuluş Savaşı Romanı

Atatürk *Söylev'e* şu cümleyle başlar:

"1919 yılı mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım."

Ve *Söylev* kararlı, egemen bir anlatımla devam eder. Öte yandan Kurtuluş Savaşı'nı dile getiren ilk romanlar bu kararlı, egemen anlatımdan hayli farklı yazılmıştır. Coşkunluk öne çıkar. Romancılar, savaştan, Atatürk'ün tutumundan etkilenmişler, ama söylemlerini belli bir romantizmle örmeyi yeğlemişlerdir. . • •

Yakup Kadri'ye seslenen Halide Edip şöyle demektedir: "Yalnız sizin o dam altındaki küçük odaya çekilip *de Ateşten* < '•*ömlek'i* yazdığınız zamanlar bende bir çocuk tecessüsü uyanıyordu. Biliyordum ki bütün eserleriniz gibi bunu da içinize ba- I- .ırak, içinizden yazıyorsunuz. Bütün hayatı kendi benliğinizin d erinliğinden çıkarıyorsunuz. Binaenaleyh sizin Ateşten Gömleği taşıyanlar benimkiler değildir." Ama romancı, çok geçmeden, ateşten gömleği taşıyanları yine benliğinin derinliğinden ',ıkardığını, kendisi de aynı yöntemi uyguladığını söylemeden edemeyecektir. "Karadağ muharebesinde dağın ortasında ismini hiçbir zaman bilemeyeceğim yağız atlı bir zabitin dumanlar İdinde kaybolan meydana çıkışı bana kocaman bir kalb hikâyesi ı 'lı.ıyyül ettirdi."

Bu imgenin esinlendirdiği roman, Halide Edip'in o günler- (1ı l ı cesur yaşamından izdüşümlerle sürüp gider. "...Samsun'a >! h m" cümlesindeki bilinçli yol alış, Halide Edip'in *Ateşten i lüıılck'inde* nereye yol aldığını bilmeyenlerin, ancak savaş orınına girdikten sonra yurt sevgisinin coşkunluğuyla sarma-

şan insanların sesine dönüşür. Böylelikle önderin diliyle, ardından gelenlerin söylemi arasındaki ayrım kendiliğinden karşımıza çıkar.

Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* oyunundan başlayarak, edebiyatımızda pek çok roman yurt sevgisine bir gönül hikâyesinden geçer. *Çalıkuşu*'nda Feride'yi Anadolu'ya çeken Kâmran'm ihanet ettiği sanısıdır. Feride ancak Anadolu'da yurdun ve yurt insanının sorunlarıyla karşılaşır; gönül hikâyesini bir süre unutur. Yakup Kadri'nin erkek kahramanları, kadınlarla ilişkilerinde hep mutsuz olduklarından savaşa giderler, Hakkı Celis de, Necdet de. *Ateşten Gömlek* de bir bakıma kuralı bozmaz: Peyami'yi Kurtuluş Savaşı'nın ölüm-kalım ortamına sürükleyen, "İzmir Kızı"na duyulan gizli aşktır. Ve savaş, biraz da sevgiliye söylenememiş aşk gibi ölümcül yaşanacaktır. Yakup Kadri'deki psikolojik sarsıntı, Halide Edip ve Reşat Nuri'de romantizme evrilir.

Bununla birlikte *Türk'ün Ateşle İmtihanı'm* yazan Halide Edip, *Ateşten Gömlek'in* yazarından başka gibidir. İzmir Kızı Ayşe, orada Halide Onbaşı olarak belirir ve Kurtuluş Savaşı'na herhangi bir gönül hikâyesi nedeniyle değil, yurdun aydınlığa kavuşması için katıldığını açıklar. Hem daha eleştirel, hem daha serinkanlıdır. Yapıntıyla anıran iki ayrı dilden konuştuğunu duyarız. Ama *Ateşten Gömlek'te* de kimi ipuçları yakalamak olası. Kurtuluş Savaşı ergeç kazanılacaktır. Savaşın kazanılması, bütün sorunların çözümlenmesi anlamına gelmez yine de. Halide Edip enikonu etkileyici bir tanıda bulunur: Yakup Kadri'yc yıllar sonrasını sormaktadır: "Benim *Ateşten Gömlek'i* eğer zaman söndürüp bir tarafa atmazsa Türk romanları arasında iki tane *Ateşten Gömlek* olacak. Belki elli sene sonra bir kütüphane rafında bu iki kitap Hans Andersen'in masallarındaki gibi belki dile gelir, birbirlerine geçmiş günleri söylerler. *Kimbilir o uznk âtide Türk gençliğinin sırtındaki Ateşten Gömlek ne kadar bizimkilcı den başka olacaktır."* Yine yazar, Peyami'nin ağzından savaşı yı> rumlar: "Harp siyasî kâğıt yığınlarını çoğalttı..." Yeni Türkı ye'nin gelecekteki kültür bileşimi ne olacaktır? İmparatorluğun ekinsel birikimini toptan yadsımak, toplumsal yaşam'a ne kı zandırabilir? İhsan'la Cemal iki ayrı kültür gibidir. İhsan im| M

ratorluk başkentinin insanıdır: "Her vakit nazik, her vakit etrafındakilerin rahat ve arzusunu düşünen yeni bir Osmanlı örneği, Türk demiyorum. Çünkü yeni Türk genci daha mütecaviz, daha dalgalı, daha istediği çok olan bir mahlûktur. (...) Bu iki genç birbirlerinden o kadar ayrı mıdırlar? Bilmiyorum. Bir sikkenin yazı-tura tarafı gibi birbirlerini itmam eden şeyler değil midirler? İkisine de aynı şeyi yaptıran, aynı şeyi hissettiren derin ve iptidaî kuvvetler yok mu?" Bu tarz dikkatler, savaşın sıcak ortamında aradan çekilir. Bir yanda Sakarya Ordusu'nun serüveni dile getirilir, bir yanda Ayşe'yle İhsan'm yakınlıklarını izleyen Peyami'nin iç fırtınası. Peyami hem anlatıcıdır, hem de ötekilerinkiyle birlikte kendi öyküsünü seslemekteir. Yurdun kurtuluşu için savaşan bu insanlar, kimileyin zaaflarını büyük bir açıksözlülükle dışa vururlar. İhsan, Ayşe'ye bağlıdır asıl: "Allah kalbimi olduğu gibi görüyor. Ben, demir gibi şeref ve haysiyete bağlı asker, utanmadan itiraf ederim ki, o (Ayşe) bir gün bana 'Muharebeden kaç!' diyeydi, beş dakika sonra beynimi kendi elimle parçalamak şartıyla o söyledi diye hattı harbi terk ederim." Aslında herkes kararsızlık ve bocalayış içindedir. Siyasal kâğıtların çoğalmasına yol açan savaşın anlamını, yurdun kurtuluş sorununu kendi bireysel sorunlarıyla birlikte algılar Yeni Türkiye'nin insanı. Kuşkusuz, buralardan geçilerek gerçekten yeni bir toplumsal ortama yol alınmak istenecektir.

Bu, Reşat Nuri için *Yeşil Gece'de* bir yol ayırımıdır: "Nihayet: 'Şu ortadakini tutarsam beni zaferin ve inkılâbın doğduğu yere götürür. Orada derdimi nasıl olsa anlatırım,' dedi." Ama Halie Edip, *Ateşten Gömlek'te* yeni toplumsal ortamdan söz açmaz. Daha sonraki yapıtlarmdaysa, yurdu 'küçük Amerika' gibi görmek istemek ihtiyacını duyan Yakup Kadri, Cumhuriyet Devrimleri'nin ne kerteye kadar gerçekleştirildiğini sorar. Görülüyor ki, Kurtuluş Savaşı'nı coşkusal bir dille anlatan Millî Hdebiyat Akımı romancıları, sonradan değişik görüşler çerçevesinde odaklanmışlardır.

Öte yandan, *Ateşten Gömlek* salt 'ilk' Kurtuluş Savaşı romanı olmasıyla ilgi çekici değildir; Halide Edip bu romanında Peyami'nin bilinç bulanıklığından yararlanarak, somut gerçeklik biçiminde aktarılan bütün olguları, yapıtın sonunda bir sanrıya

dönüştürür. Cebeci Hastanesi'nin iki doktoru bize Peyami'nin öldüğünü iletirlerken, bütün o anıların da "kurşunun dimağmdaki tesiri"nden ileri geldiğini belirtirler. "Peyami'nin Ateşten Gömleğine çetin ve Latince" bir ad takılır. Belki anılar birer sanrı, bütün o iç burkucu savaş görünümleri insanlığın işittiği bir sayıklamadır. Belki ne Ayşe vardır; ne de Şişli'nin bir 'salonunda' İzmir Kızı şöyle haykırmıştır: "Sırf eğlence için beş yaşındaki bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi almdı ki küçük dudaklarından 'Anne' diye bir şikâyet bile çıkmadı."

Sultanahmet Bahçesi'ndeki büyük mitingten sonra Peyami, kurtuluş savaşları, savaş acısı ve düşman ordularının erleri için de geçerli, çok önemli bir saptayımı dile getirir: "Vazıh bir ümit ve itimat hâsıl olması için sebep yoktu. Fakat bütün millet mazlum milletlerin tacile teşhir edilmiş ve bunun için her insanı kendine manen zahir hisseden manevî bir teselli duymuşlardı! *Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımız olmuştu."* Halide Edip burada *Söytev'in* tek ve kesin kararıyla da birleşmiş gibidir: *"Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, kısıntısız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak."*

Peyami düş de kursa, sanrılarla da donanmış olsa, bir başka saptayımında 'mazlum milletlerin' kurtuluş mücadelesini şu çok gerçekçi betimlemeyle ifade eder: "Bu ıssız Anadolu mezarlıklarında ne kadar sevgili bıraktık, geçtik!" Öyle sanıyorum ki, *Ateşten Gömlek'm.* salt bu cümlesi bile, sonradan Amerikan tarzı yaşamayı kurtuluş sayacak Halide Edip'ten hayli başka bir kişiliği yansıtmakta. Yurt sevgisinin, birey acısının, savaş ve emperyalizmin "ıssız Anadolu mezarlıklarında" bırakılmış nice sevgiliyle simgelenmesi, belki hâlâ güncel bir sorun niteliğinde.

Gelgelelim olanca deneysizliğiyle Anadolu'ya geçen Peyami ya da Halide Edip, sonra yine Anadolu'dan büyük kentlere gelecekler ve Peyami *Âkile Hanım Sokağı'nda* Amerikan eğiti miyle yetişmiş herhangi bir genç adama dönüşecek ve o Ateş ten Gömlek yurdu örtmeye devam edecektir. *Ateşten Gömlek'* bir de bu ışık altında okumak olası. Cepheden izinli Halide Edip, sözkonusu romanı 1922 Mart'mda kaleme almıştır. (

günlerin büyük ve saygın heyecanı romanın dokusuna sızmıştır. Şişli salonlarında ingilizlerle barışmak isteyen sözümona aydın hanımlar, ne Ayşe'nin ne de İhsan'm ölümüne yakınlık duyacaklardır. Bununla birlikte ıssız Anadolu mezarlıkları, herhalde daha çok Anadolu'da yaşamış insanların ölüleriyle dolup taşmıştır.

Ateşten Gömlek olsun, *Yaban* olsun, Anadolu'ya içtenlikle açılmayı denemiş bu iki Kurtuluş Savaşı romanı, biraz tutuk bir dille yazılmışlardır. Sözgelimi Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore*'deki o pervasız üslûpçuluğu, *Yaban'da* kırıldıkça kırılır, kısıtlandıkça kısıtlanır. *Sodom ve Gomore'ye* çok yakışan *Tevrat* dili, *Yaban'da* şöyle bir eser ve estiği yerlerde de hiçbir anlam içermez. Hoş, Halide Edip'in bu tarz bir üslûbu benimsemediğini biliyoruz: o, cümlelerini başıboş bırakmıştır. Yakup Kadri'nin tamamıyla tersine, *Ateşten Gömlek'deki* tutuk dil, yazara en güzel romanlarından birini yazdırmıştır bu yüzden.

Belki yine önderin yetkeli söyleyişine dönmek gerekecek. Atatürk, *Söylev'de* görevini şöyle açıklıyor: "(...) *ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorundayım."* Başta *Ateşten Gömlek* olmak üzere, ilk Kurtuluş Savaşı romanlarının hiçbirinde Söylev'deki kadar kesin bir üslûp benimsenmemiştir. Bunu inançsızlığa bağlayamayız elbette. Çünkü romancı, o günlerin coşkusunu ve karmaşasını, ülkenin kurtuluşu için harekete geçmiş kişilerin özverisini duyumsatmayı amaçlamaktadır yalnızca. Dolayısıyla *Ateşten Gömlek*'in de bir karar kitabı değil, bir coşku romanı olması doğaldır. Romancılarımızı, o yıllarda bu tarz 'Anadolu romanı' yazmaya yönelten de bu içten coşku olsa gerek.

(Düşünce ve Duyarlık'tan, Nisan 1981)

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)

İnkılâp Edebiyatı

Bir çok sözler vardır ki, manasını anlamadan tekrar eder dururuz. Bir zamanlar *millî edebiyat* diye bir şey tutturmuştuk; bunun mahiyeti pek iyi anlaşılamadan, ortaya bir *inkılâp edebiyatı* bahsi atıldı. Bu, yalnız bizde değil, bu, Volga kıyılarından, Pirene'in öbür yamaçlarına kadar, dağdan dağa, şehirden şehire akisler yaparak dolaşan bir yeni nidadır. *İnkılâp edebiyatı*... komşumuz Ruslar, bunu yapmaya çalışıyor. Hitler Almanyası, bunun iştiyakıyla yanıp tutuşuyor. Faşist italya, her yeni çıkan eserde bunun beşaretini gözetliyor. Hattâ, kendi hallerinden daima memnun görünen Fransızlar bile bu davaya katılmaktan yakayı sıyıramadılar. Fransada da bir *inkılâp edebiyatı* isteniyor, bir *inkılâp edebiyatı* aranıyor. Fakat, şimdiye kadar, hiç bir yerde, hiç bir kimse çıkıp ta bunun ne biçim şey olduğunu, bize, izah ve tarif etmek zahmetini üstüne almadı ve şimdiye kadar inkılâp edebiyatına tam bir örnek telâkki olunabilecek bir eser meydana çıkmadı.

İnkılâp edebiyatı yapmak, inkılâp hamlesini ve inkılâp prensiplerini neşir ve tamim etmek mi demektir? Yoksa, bizzat, o edebiyat çığırlarının birinde bir başkalık, bir yenilik vücuda getirmek mi demektir? Bu bile henüz belirmemiş bir noktadır?

* * *

Meselenin en dolaşık tarafı şudur ki, böyle bir edebiyat örneğini, eski devirler edebiyatlarında da bulmamızın imkânı yoktur. Meselâ eski Yunan şairleri arasında *epik* olanlar kimlerdi? Kimlere *bukolik* denilirdi? Ve kimlerin eserleri *Hrik'ti?* Biliyo

ruz. Eski Romalılarda, bir Virgilius hangi çığırı, bir Horatio hangi tarzı temsil ederdi? Biliyoruz. *Renesans'ı* müteakip meydana çıkan şair ve sanatkârların soyları, cinsleri muhtelif isimler almış, muhtelif sınıflara ayrılmıştır. Fakat, bu üç büyük devir içinde, kendisine bizim düşündüğümüz manada, inkılâpçı vasfı verilmiş ne bir tek sanatkâra, ne bir tek şair veya müellife rasgelmek mümkündür.

Gerçi, biraz daha yakına gelirsek, *Büyük Fransız tnkılâbı'm* önceleyen ve *ansiklopedist'lerden* başlıyarak Jean-Jaques Rousseau'ya kadar dayanan yüksek bir düşünce ve sanat adamları dizisinde, inkılâp dediğimiz şeyin tohumlarını bulmak kabildir. Fakat, hangimiz bir Corneille'e, bir Racine'e, bir Molière'e inkılâpçı şairler; bir Labruyère'le bir Pascal'a, bir Saint-Simon'a inkılâpçı mütefekkirler unvanını verebiliriz? Bunlara, inkılâpçı diyemediğimiz takdirde, o unvanı, acaba, uysal ve hamlesiz Montesquieu'ye mi, yoksa septik ve müstehzi Voltaire'e mi daha ziyade yakıştırabiliriz?

* * *

Fransız tnkılâbı'm hazırladıkları söylenen bütün bu simalar arasında, nihayet, gerek, lisanı, tavır ve edası ve belki de en çok hassasiyeti itibariyle zamanın hiç bir kaydına uymayan Rousseau kalıyo ki, ona da, olsa olsa, her devir sonunda, daha doğrusu her inkıraz ve inhitat devrinde zuhur eden yıkıcı, kırıp geçirici dehalardan biri nazariyle bakabiliriz.

Bu bakımdan, eğer inkılâpçı örneği, Jean-Jacques ise, on dokuzuncu asrın sonunda, ve yirminci asrın şu ilk otuz yılında yetişen bir sürü anane tanımaz, insan paralayıcı ve cemiyet yıkıcı sanatkârlara ne diyelim? Bir Bernard Shaw'm zekâsmdaki zehirli nükteler, bir Prousf un teşrih neşterindeki *sadik* merhametsizlik, bir Gide'in buhranları, şüpheleri, tereddütleri, isyanları biten bir devrin ihtilâçlarından başka neyi ifade eder? Bütün bu saydığımız vasıflar, hep *dekadans* zamanları edebiyatlarına mahsus arazdandır ve bütün bu *karakteristik* arazı, yeni kurulduğu söylenen, mazi ile alâkası kesildiği zannolunan bütün yeni tip cemiyetlerin meydana attığı sanat ve kültür meyvala-

rında görüp tesbit etmek mümkündür. Faşist İtalyanın yeni edebiyatını mistik Pirandello ile dekadan Marinetti; komünist Rusya'daki inkılâp hamlesini, yaratıcı inkılâp hamlesini (!) birbiri ardısıra intihar eden karasevdalı genç şairler temsil ediyor.

Bütün bunlar gösteriyor ki, sanat ve edebiyat dünyasında henüz mazi tasfiye edilmiş değildir. Bizim bildiğimiz, eski *hummanisma, Renasans* devrinden kalma *klâsik* insaniyat, henüz cihanın her yerinde, yeni ve eski tarz cemiyetlerin hepsinde hüküm sürüp duruyor. İnkılâp edebiyatı iştiyakı, işte, gittikçe iskolastik bir mahiyet alan bu köhne hummanisma'dan kurtulma hamlesini ifade eder. Kim ne derse desin, insan, değişmiştir; fakat insan telâkkisi bundan iki asır evvelki yerinde sayıyor.

* * *

Şu halde, inkılâp edebiyatı demek, yeni bir hummanisma, yeni bir insan ve ruh telâkkisi demek oluyor. Nasıl ki, *Renasans* sanatkârı, iskolastisma'nın elinde donup taş kesilmiş itibarî insanı, ortadan kaldırıp, yerine etiyle, kanıyla, yürüyen, konuşan, oturup kalkan, ağlayan ve gülen insanı ikame etti ise, bugünün ve yahut yarının sanatkârı da bu harekete gelmiş mahlûkun, ezeliyet ve ebediyet içindeki başdöndürücü *dinamisma*'smı ifade edecektir, ve böyle bir sanatkârın zuhuru, yeryüzünde, ikinci bir Galile vak'ası olacaktır.

* * »

İnkılâp sanatkârı, sanat âleminin beklediği bu büyük keşli, bugün, elinde bulunan malzeme ile yapamaz. Her şeyden evvel bunu değiştirmek istirarında kalacaktır. Çünkü, ne dünhı heykel hamuru, ne bugünkü şiir dili yeni insanı artık kavrant,ıya kadir değildir. O çoktan eski *mitologyaların* ilâhları sırasına geçmiştir. Onlar gibi akıl durdurucu, hayret verici mucizelerle dolu bir hayat sürmeye başlamıştır. O Zefs'tir. O Promete'dii <[1]

İkar'dır. O, Her kül'dür. O Merkür'dür. Bütün masalların devleri onun yanında bir cücedir.

* * *

Şu halde, hudutları, birden bire bu kadar genişlemiş, eb'adı, hacmi bu kadar artmış ve taşmış olan insanı, bir on beşinci asır Kardinal'inin; bir on dokuzuncu asır burjuvasının hendesesine sıkıştırmaya kalkışmak, artık, vazgeçilmesi lâzımgelen bir divaneliktir. Artık, herkes, bizim muasırımız olan *Ârtemis'i,* Mademe Bovary'nin modası geçmiş fistanı içinde görmekten tiksinmeye başlamıştır.

(Kadro, sayı 25, İkincikânun, 1934)

Şerif Mardin

Atatürk, Bürokrasi ve "Rasyonellik

İçinde yaşadığımız toplumu tümüyle beğenmemek, onu temelinden eleştirmek çok yaygın bir toplumsal davranış değildir. Hepimiz, zaman zaman, istediğimiz hayatı gerçekleştirememiş olmaktan şikâyet ederiz. Pahalılıktan, bazı düzensizliklerden, devlet ile olan ilişkilerimizde işlerimizin gerektiği kadar hızlı yürümemesinden, hatta, daha genel olarak, toplumun içindeki yerimizin bize gereken imkânları tanımadığından şekvacı oluruz. Çevre şartlarının baskısıyla paralel şekilde artan bu şikâyetler, bazen acı, fakat genellikle dağınık, şekillenmemiş protestolardır. Toplum hayatının tabii bir özelliği olan bu serzenişler nadiren toplum mekanizmasının temelden bozuk olduğu şeklinde bir inanca ve bir toplum kritiğine dönüşür. Toplumu bir bütün olarak görüp de onu bir bütün olarak değerlendiren ve tümüyle yenileştirmek isteyen kişi, hele çözüm yollarını da, gene nisbeten tutarlı bir bütün olarak sunan kimse -bugünkü sosyolojinin teknik tabiriyle ***ütopyaca-*** müstesna bir insan tipidir. Bu şekildeki yönelim ve davranışlar olağan insan davranışından sayılmayacaklarına göre, karşımıza çıktıkları zaman bir izah gerektirirler.

Toplumlarını bu şekilde bir bütün olarak eleştiren ve duruma hal çareleri arayan kişiler üzerinde yapılan sosyolojik ve psikolojik araştırmalar, bizi böyle bir hadiseyi bir dereceye kadar anlayabilecek duruma getirmiştir. Bu gibi şahıslarda, bir kere, genetik yapıdan gelen bazı özellikler buluruz: zekâ, anlama, kavrama potansiyeli gibi.[2] Bunun yanında, kişinin aile içindeki ilişkilerine bakarız: müşfik bir babanın tesiri otoriter bir babaya nisbetle, şahsiyet katlarının teşekkülünde ve çocuğun

büyüdükten sonra topluma karşı alacağı tutumda, çok ayrı sonuçlar verir.[3] Şahsiyet dinamiği ile toplumsal dinamiğin birleştiği yerdeki unsurlardan biri de *sosyalizasyon* adını verdiğimiz, çocuğa toplum değerlerinin aktarılması sürecidir.[4] Buradaki intikal sürecinin özellikleri de, bazen toplumu olduğu gibi kabul eden, bazen de toplumu eleştiren kimseler ortaya çıkarır. Şahsiyet dinamiği katında kişinin toplumuna karşı tutumunu saptayan bu etkenlerin dışında, şahısların toplum hakkındaki tutumu bir grubun içinde "gömülü" olmalarından ileri gelebilir, bu grubun diğer fertleriyle birlikte hissettiklerini aksettirebilir. Ben, burada, Atatürk'ün gençlik çağlarına rastlayan ve kendisinin de görüşlerini şekillendirmiş olan, biri sosyalizasyon seviyesinde, öteki grup değerleri ve normları seviyesinde iki süreçten bahsetmek istiyorum. Tezim, Atatürk'ün, kişiliği, zekâsı ve hassasiyetiyle, *grup davranışı* olarak şekillenen, kendisini de etkilemiş olan genel bir eğilimi ileriye götürmüş olduğu, ona kendi özelliğini katarak yeni bir şekil verdiğidir. Böylece, Atatürk'ün devrimlerimize katkısını incelemiş olacağım gibi, daha teorik bir sorun olan "Toplum mu kişinin mimarıdır yoksa bazı müstesna kabiliyetli kişiler mi topluma yeniden şekil verirler" konusunu biraz ışıklandırabilmiş olacağımı sanıyorum.

Toplum değişmelerinin önemli bir yanı bu değişmelerin beraberinde getirdikleri değer uyumsuzluğudur. Yeniçeriler, Osmanlı askerî reformlarına karşı yöneldikleri zaman, yeni usullere karşı olan olumsuz hislerini açıkça belirtmişlerdi. "Biz testiye kurşun atar, keçeye pala sallarız" sözleriyle ifade eilen bu karşı koyma, aslında yeni eğitim usullerine karşı koymalarının sembolleştirilmiş ifadesiydi. Yeniçerilerin reaksiyonu, toplumsal değişme ile ilgili olan ikinci bir özelliği gözlerimizin önüne seriyor. Toplumsal değişme esnasında, bazı gruplar eski ile yeni arasındaki uyumsuzluğu diğerlerine nisbeten daha derin bir şekilde duyarlar. Bu özelliği, burada, yalnız eskiyi savunan bir grup için açıkladım. Fakat eskiyi inatla savunan bazı gruplar bulunduğu gibi, değişen toplum içinde yeniyi tutan gruplar da ortaya çıkar. Burada işlemek istediğim birinci nokta, Atatürk'ün Abdülhamid Türkiyesine istihfafla bakışında akranı olan bir grup insanın genel bir rahatsızlığını aksettirdiğidir. Bu

8[r]uba, en genel anlamında, "mektepli"ler, ve bu arada, "mektepli subaylar" diyebiliriz.

Şimdi, önce "mektepli"den neyi kasdettiğimi belirteyim. Sultan Abdülhamid devrini genellikle bir gerilik, istibdat devri olarak niteleriz. Böyle bir görüşün gerçeği ancak sınırlı bir Şekilde aksettirdiğine artık şüphe kalmamıştır. Enver Ziya Karal'ın[5] ilk defa olarak ortaya koyduğu, Abdülhamid devrinin bazı bakımlardan bir ilerleme devri olduğu görüşü, kendinden önce az çok dağınık bir şekilde işlenmişti. Bugün ise, yapılan her araştırma, Abdülhamid devrinin, bir açıdan önemli bir "modernleşme" devresi olduğunu daha açık bir şekilde göstermektedir. Bu, tabii ki, 1830'ların veya 1860'larm Türkiyesine nisbetle bir modernleşmedir. Özetle 'Kızıl Sultan"m devrinde devlet yapısının farklılaşmasında ilerlemeler kaydedildiği bir gerçektir. Bunu Abdülhamid'in kendi gayretine mi, yoksa Sait Paşa'nm dirayetine mi atfetmemiz gerektiği başka bir meseledir. Gene, bu ilerlemelerin daha önce harekete geçirilmiş olan bir reform hareketinin tabii sonucu mu olduğu, yoksa Abdülhamid'in veya başkasının zekâsının mı ürünü olduğu ayrı bir sorundur. Bildiğimiz, 1880 ve 1890'larda Tanzirnat devrinde başlayan siyasal farklılaşma ve devlet işlerindeki kapsayıcılığın bu devirlerde de devam ettiğidir. Bu değişim, tümüyle, Max Weber'in "patrimonyal bürokrasi"den rasyonel bürokrasiye geçiş kavramıyla anlattığı bir süreci çok andırıyor. Weber[7] e göre, modern bürokrasi, daha önceki devirlerde de belki nüve halinde görünen, fakat o zamanlar belirsiz bir rii Şeym halinde olan, daha tam yapısıyla ortaya çıkamayan, bazı özelliklere prim vermiş, onları; açık ve seçik olarak ortaya çı karmıştır.

Weber'in modern topluma geçiş sürecinde önemini belirl 1**1** ği bu gelişme iki ana ilkeye dayanır: modern toplumun idare mekanizmasındaki "hukukîlik" vasfı ve gene modern idarenin gösterdiği farklılaşma, uzmanlığa yönelme. Bunlardan birine! sine, en genel şekliyle, idarî mekanizmada somut hadiselerin belli -ve gayrı şahsi- bir kaideler tümünün miyarına vurulmam diyebiliriz. Artık, eskisine nisbetle şahsi kararlar önemini gill il Çe kaybetmektedir. İkincisi, devlet işleri gittikçe bir ihtisas l •>

nusu olmakta, bakanlıklar ayrılmakta, bakanlıkların içideki bürolar ise uzmanlarla dolmaktadır.

Weber'e göre bunun sonucu modern bürokrasinin karakterini belirleyen bazı özellikler kazanmasıdır:

1- "İdare'nin personeli şahsi statüsünde hürdür ve yalnız işinin tanımlanmış görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür".

2- "Memuriyet kesin bir hiyerarşiye göre kademelendirilmiştir".

3- "Belli bir kadronun fonksiyonları açıkça tanımlanmıştır".

4- "Memurlar bir akitle vazifeye alınırlar"

5- "Memurlar işe almışta meslekî ihtisas yeteneği göz önünde tutularak seçilirler. Bunun da en makbul göstergesi imtihan sonucu elde edilen diplomadır".

6- "Memurlara yapılan ödeme "maaş" şeklini alır ve bunlar genellikle emeklilik haklarına sahip olurlar. Memur istediği zaman işini bırakabilir ve bazen de işine son verilebilir."

7- "Memurun görevi tek veya ana işidir"

8- "Memuriyet bir (kariyer)dir ve memurlar kıdem veya liyakata ve bir (üst)ün değerlendirmesine göre terfi ederler".

9- "Memur ne bulunduğu mevkie ne de o mevkiin gelirlerine el koyabilir".

10- "Memur bütünleşmiş bir kontrol ve disiplin sistemine tâbidir."*-

Bu özelliklerin Abdülhamid devri ile olan ilişkisine gelince, İM mu saptamak için önce Tanzimat reformlarının genel çizgisini hatırlamak gerekir. *Tanzimat'ın* en genel anlamda Osmanlı idaresine getirdiği yenilik, Webefin şema'sına benzer bir yapıyı yerleştirmek olmuştu. Hukukîlik vasfına verilen önem, idaredeki farklılaşma, Mülkiye'nin kurulmasıyla idare uzmanı olan memurlar yetiştirmeye çalışılması, yönetmelik veya ona mu-,ıı hl düzenleyici dokümanlardaki artış, memuriyetin "şahsilik" in urunu azaltma çabaları, bütün bunlar *Tanzimat'la* genellikle •aydığımız gelişmelerdir. Bu dönüşümün en eski tecrübe linmnı ise Osmanlı askerî müesseseleri teşkil ediyordu.

Fakat Abdülhamid devri bir diğer bakımdan çok kesif bir şahsın hükmetme, kayırma ve tercih rejimi olduğundan "Sultanî" idare tarzı Tanzimat'ın başından beri Türkiye'ye getirilen birçok müessesenin "VVeberien" diyebileceğimiz gerekleriyle uyumsuzluk halindeydi. Abdülhamid devrinin 1885'ten sonraki özelliği bu iki ayrı yönelimin birbiriyle çatışma haline gelmiş olmasıdır. Bu çatışmanın en kesif bir şekilde görüldüğü yer de en ileri kurumlaşma yapısına sahip olan askerî kurumlardı.

Abdülhamid devrinin getirdiği yenilikler arasında, Padişahın kendi merakının ürünü olduğu gibi, ondan önce devlet katında Süleyman Paşa gibi söz sahibi olmuş kimselerin belirgin izini taşıyan önemli bir gelişme de askerî eğitim reformudur.[7] Bu reformlar sayesinde askerî eğitim rasyonelleştirilmiş, askerî okullarda ihtisas dersleri büyük ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bunun yanında, askerî orta öğretimin süresi uzamış, memleket sathına yayılmış ve önceleri nüfuz edemediği halk tabakalarından eleman almaya başlamıştı. Mektepli subayların protestosunun Abdülhamid'e karşı yönelmesinde bu üç unsurun da bir rolü olduğuna inanıyorum.

Askerî öğrenimin süresinin uzamasından kasdettiğim, Harbiye'ye ve askerî idadilere ilâve olarak, 1870'lerin sonundan itibaren askerî rüşdiyelerin kurulmuş olmasıdır. Askerî eğitim, böylece, ilkokulun devamıyla ortaokul arasında bir nitelik taşıyan bu eğitim kurumlarına kadar gelmişti. Askerî rüşdiyeye giren bir öğrenci, aynı okul sistemine devam ettiği takdirde ihtisas dalma göre 8 ilâ 12 yıl arasında askerî okullarda kalabiliyordu. Bunun anlamı, kişinin kendi aile muhitinin tesirlerinen sıyrılıp yeni bir âlemin tesiri altında kalmasıdır. Öğrencilerin bir kısmının toplumun alt kesitlerinden gelmesi bu tesiri arttırıyor aile ile olan bağları daha da belirsizleştiriyordu. Çocuklarını askerî okullara gönderen bu türden aileler, hayatta zorluklarla karşılaşmış, aile yapısını güçlükle sürdüren ailelerdi. Bu aileler, geniş köşk veya zengin bir mahalle hayatı olan, bu yolla aile nam ve ideolojisini devam ettiren aileler değildi. Böyle ailelerden gelene öğrenciler için aileleriyle teması devam ettirmek, ulaşım bakımından güç ve pahalı bir işti. Bütün bu özelliklerin sonucu olarak ailenin norm aktarıcı ve eğitici fonk-

siyonunu çok zaman okulun kendisi ve okul arkadaşları devralıyordu. Okul âleminin özelliği ise fen ve matematiğe, coğrafya ve tarihe önem vermesi, bunun yanında öğrenciler arasında vatanperverlik duygularını yerleştirmesiydi. Bu yeni dünyanın hususiyetleri içinde başta gelen; insanın "başarı" esasına göre değerlendirilmesi, imtihan ve nota göre ödüllendirilmesiydi. Bunun günümüz sosyolojisinin teknik tabiriyle ifadesi öğrencilere bir "başarı" etiğinin, "ahlâkının" aşılanmasıdır.[8]

Birçok sosyologun söylediklerine göre modernleşme sürecinin özelliklerinden biri bu değeri toplumlara artan bir hızla yerleştirmesidir. Bir sosyal fonksiyonun kimin tarafından değil de nasıl bir ürün vererek sonuçlandığına bakmak bu "başarı etiğinin" merkezini teşkil eder. Mesela, faydasını ölçmeden "yaş"a prim vermek "başarı" etiğine göre yapılan bir değerlendirme değildir. Bu, "başarı" etiğinin tam aksi olan "taşınan niteliğe" göre *(ascription*'a göre) ödüllendirmedir. Gene, burada, yaşlıların her an verdikleri ürüne göre değerlendirilmelerinin "iyi" mi yoksa "kötü" mü bir şey olduğu beni ilgilendirmemektedir. İfade etmek istediğim, "iyi" veya "kötü", modern zamanlarda, XIX. asır Batı âleminin başlattığı siyasal ve sosyal esneklik ve haraketliliği gösteren toplumlarda ve bu arada modern eğitim sistemlerinde, bu esasın gittikçe önem kazandığıdır.

Bu nitelik de YVeber'in bürokrasinin iç gereği olarak ortaya koyduğu özelliklere pek iyi uymaktadır ve bir dereceye kadar onun fikirleriyle ilintilidir. Başka bir tabirle, okulda değeri başarı esasına göre değerlendirilmiş, hayatını yönetmelik hükümlerine göre ayarlamış olan bir kimse, modern eğitim sürecinden geçen kişi, daha sonraki hayatında, âmirinin, kişisel tercihlerinden sıyrılarak karar vermesini bekleyecektir. Belirli bir iş için aday arandığı zaman bu adaylar arasında gereken teknik bilgiye sahip oanların seçilmesini isteyecektir. Hizmet için hiyerarşik düzene bakılmadan "tepeden inme" yapılan işlemlere tepki gösterecektir. Bu işin halledilmesinde keyfî karara değil, yönetmelik gibi soyut prensipleri içine alan dokümanlarda tesbit edilen şekilde yürütülmesini arzulayacaktır. Gerek askerî okurların iç nizamı ve disipline bağladıkları önem, gerek okulun bir deva-

mı olan askerî hayatın -bazen başarısızlıkla sonuçlanan fakat gene de devamlı- rasyonelleştirme çabaları askerî okul talebelerini, günlük itiyatları, bekleyişleri ve değerleri açısından genel hatlarıyla "VVeberien" bir âleme sokmuştu. Herhalde, uzun yıllar ciddi bir eğitim görüp başarıları imtihan ve not esasına göre değerlendirilen bir grubun dünya görüşünde ehliyet, başarı prensibinin kolayca yer etmesi beklenmelidir. Bir kimsenin liyakata göre değil de aksine müktesep sosyal statüye göre ödüllendirilmesinin bu kimseler arasında önemli çalkantılar yaratmasını da bekleyebiliriz. Abdülhamid devri buna müsaitti. Zira, padişah, bir taraftan modern nitelikleri taşıyıcı kurumları teşvik ederken bunun tam zıddı prensiplere dayanan bir idare tarzını da aynı zamanda desteklemiş, bunun kendisini ne kadar tehlikeli bir tenakuza düşürdüğünü farketmemişti. Bir taraftan başarı, gayri şahsilik, teknik bilgi gerektiren mekanizmaları kuran Padişah diğer taraftan şahsi damgasını idaresine vurmayı da prensip edinmişti. Abdülaziz'in yeni askerî kurumların ortaya çıkardığı güçler tarafından tahtan indirildiğini unutmayan Sultan, bir yönden "mektepli"leri teşvik ederken diğer yönden sadık bendelerinden meydana gelen paralel bir askerî kumanda strüktürü ortaya çıkarmıştı.[9] Bu gruba dahil olan kimseler imtiyazlı muamele gördüğü gibi çocukları da aynı imtiyazlardan faydalanıyordu. Böylece, okul yıllarından itibaren, sistemin modern yönleriyle, Weber'in tabiriyle "patrimonyal" bir bürokrasiden arta kalan kısımları arasında bir çatışma mevcuttur. Ahmet Cevat Emre hatıratında bu durumdan şöyle bahsediyor:

"Beşiktaş Rüşdiyesi'nde parlak üniformasıyla bir hünkâr çavuşu sınıf başçavuşu olmuştu. Zadegan ismiyle anılan, çok güzel giyinmiş dört beş kişi de vardı ki, sınıfın sıralarına giremezler, kürsünün yanında onlar için konan sandalyelere otururlardı."

Emre'ye göre sonradan hünkâr çavuşu sınıf işlerinde geri kalmış, Emre kendisi başçavuş olmuş ve arkadaşları bu imli yazlı talebelere karşı olan tepkilerini göstermek üzere kendisini omuzlarında gezdirmişlerdi.[10]

Yeni askerî eğitimin bir özelliği de cengâverlik, fedakârlık, vatanperverlik gibi merkezî bir değer etrafında toplayan öğretisi dolayısıyla öğrencilerin arasında bir "esprit de corps" meydana getirmesi, grup niteliklerini pekiştirmesiydi. Böylece, en başarılı öğrencilerin (yeni değerleri benimsemekte ve ders düzeninin gereklerini yerine getirmekte en müsait şahsiyetlerin) mezuniyetinden sonra sistemi icaplarını devamlı bir şekilde aramış olmalarını bekleyebiliriz. Fakat,öğrenciler kıt'aya çıktıkları zaman hiç de umduklarını bulamıyorlardı. Örneğin, 1890'ları yaşamış olan bir subay hatıratında bulduğu durumu şöyle tarif ediyor:

"Bir taburda ancak bir veya iki mektepli zabit bulunurdu. Bunlar da mülazımdı. Alaylarda dört binbaşıdan biri mektepli, diğerleri seciyesiz alaylı binbaşılardı. Alaylı zabitan içinde okur-yazar, efendiden ve cahillerde de temiz, haluk, çalışkan askere evlât gibi bakan iyi simalar da vardı. Bu zavallılar da hepimiz gibi gaddar, zalim alaylı binbaşılara esir idiler. Bu kodamanların garip, acaip,(!) unvanları vardı. Binbaşı Sallabaş Behçet Ağa (ihtiyarlığından) Delibalta Mustafa Ağa (titizliğinden), Yumruk Vuran Hüseyin Ağa (zabit dövdüğünden), bir manda yavrusunu devirdiğinden Camış Deviren Hamza Ağa, küfürcülüğünden Dinsiz Veli Ağa gibi sıfatlarla anılan iri kıyım, uzun aksakallı, sakalı boyalı, palabıyık, gür kaşlı, Yeniçeri biçimli, terbiye-i fikriye ve kudret-i askeriyeden, malûmat-ı harbiyeden, her türlü hasail-i insaniyeden mahrum tiplerden idiler".[11]

Dikkatinizi genç subayın aradığı niteliklere çekiyorum: "terbiye-i fikriye, kudret-i askeriye, malûmat-ı harbiye". Yani liyakat ve teknik bilgi. Bu noktada Atatürk'ün "bilirsin, ben askerliğin her şeyden ziyade sanatkârlığını severim"[12] sözüne pek yaklaşmış oluyoruz.

İttihat ve Terakki'nin Askerî Tıbbiye'de kurulan ilk nüvesinin ortaya çıkmasında bu gibi saikler önemli bir rol oynamıştır. Memleketin modern idare icaplarına, ihtisaslaşmanın gereklerine göre yürütülmediği bulgusu askerî okullardan çıkan gençle-

ri birleştiren, onlara aynı dili konuşturan bir dünya görüşüydü. İttihat ve Terakki'nin başarısı, devlet içinde söz sahibi olacak bir duruma gelmesi en genel anlamda bu prensiplerin bir tatbik sahası olabileceği ümidini uyandırmışü. Gerçek böyle çıkmadı. İttihatçılar da ideal sistemlerini tatbik mevkiine koymaya çalışırken bazen tavizci, bazen de romantik oldular. Amaçlarının bir kısmını başardılar fakat bir yerde modernlikleri güdük kaldı.

Bu arada, İttihat ve Terakki'nin ana desteğini temin etmiş genç subayların dünya görüşüyle ilgili bir diğer noktaya temas etmek istiyorum. Subayların bir grup olarak beğenmediklerinin doğrudan doğruya kendi meslekleriyle ilgili -bir anlamda dar kapsamlı- şikâyet ve isteklerine değindim. Bunun bir de daha geniş kapsamlı bir ifadesi vardı, o da Batı'nm yalnız idarî rasyonellik özelliklerini aramak değil, aynı zamanda bir medeniyet bütünü olarak gereklerini aramak. Bu çok daha soyut etkeni bahis konusu ettiğim kimselerin ancak bazıları arasında buluruz. Doktor Abdullah Cevdet bunlardan biridir. Bunun aksine Batı medeniyetini yalnız bir kültür tümü olarak görüp, idarî hayata getirilecek düzeltmelerin üzerinde durmamış pek çok kimse vardır. Tevfik Fikret bunların arasında yer alır. Vaka genellikle Batılılaşmaya yalnız bu "medeniyet" açısından yaklaşanlar reformcu olarak nisbeten zayıf kalmışlardır.

Atatürk'ün başarısını da belki en iyi bir şekilde bu açıdan değerlendirebiliriz. Başta, İttihat ve Terakki kurucularının, 1900'lerin genç subaylarının, görüşlerini şekillendiren etkenlerle dünya görüşü ortaya çıkan Atatürk'ün fikirlerinin onlardan ileriye giden bir özelliği mevcuttur. Atatürk, bir taraftan İttihatçıların romantizmine kendini kaptırmaktan sakınırken, aynı zamanda, geniş kapsamlı bir Batılılık anlayışını geliştirmiş, buna meslekî görevlerinin dışında bir boyut kazandırmayı bilmişti. Hatta, daha da ileriye giderek, ve Batıcılığı yalnız bir devlet re formu gereği de saymayarak, Batılılığın içindeki kültür bütii nünden derin bir şekilde esinlenmiştir. Bir reform anlayışını birbirinden ayrı parçalar olarak değil fakat kendi zihninde bii bütün olarak organize etmek ve bunu realizmini kaybetmeden, fakat aynı zamanda sebatla izlemek, bize burada kişiliğin özel

katkısını gösteriyor. 1900'lerin Türkiyesi'nde birçok kimseler, çok genel etkenlerin tesiriyle, yenileşmenin gereğini anlamıştı, birçok kimseler de değişmeler yapmağa yönelmişti fakat bir bütünden esinleneek bir devrim yaratabilen yalnız Atatürk oldu. Bir şahsın tarihe damga basması dediğimiz olay da herhalde bu olsa gerek.

Atatürk Devrimleri 1. Milletlerarası Sempozyumu
Bildirileri, 1975

Notlar

1 Karl Mannheim, *Ideology and Utopia.* (New York: Harcourt Harvest Books, tarihsiz, ilk basılışı: 1936), s. 205.
2 Potansiyelin şekillenmesinde bile genetik unsurlar önemlidir, bak: "Socialization", *Handbook of Social Psychology.* (2. bası, cilt III, 1969, çıkaran Gardner Kindzay) s. 461-463.
3 Bk.: Erik H.Erikson, *Childhood and Society,* (Penguin Books, 1965). Passim.
4 Bak: "Socialization", s.g.e., s. 450-55.
5 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII.* (Ankara, 1962).
6 Bak: Martin Albrow, *Bureaucracy.* (London, 1970), s. 43,44-45.
7 M.A. Griffiths, *"The Reorganization of The Ottoman Army Under Abdülhamid II-ı88o-ıp8y".* Basılmış Doktora Tezi, University of California, 1966.
8 "Başarı" etiğinin aile'den çok okulda edinilen bir yönelim olduğu konusunda bak: Talcott Parsons, *The Social System,* (Free Press Paperback, 1964). s. 242.
9 Nizamettin Delilbaşı, s.g.e., s. 45: Griffiths, s. 109-113.
10 A. Cevat Emre, *tki Neslin Tarihi* (İstanbul, 1960), s. 28.
11 Canlı Tarihler, Cilt 4. (İstanbul, 1946), "Nizamettin Delilbaşı," s. 62-63.
12 *Yakınlarından Hâtıralar.* "Salih Bozok'a Mektup", (İstanbul, Sel Yayınları), s. 47.

Peyami Safa

İnkılâp, Hayat ve İdeal

Kitaptan ve hayattan doğan ihtilâller vardır. Birincilerin hareket noktası ideal, ikincilerin hareket noktası realitedir.

Kitaptan ve idealden doğan nazariyeci ihtilâller, hayatla temasa geldikçe sırtsırta uğradıkları hayal inkisarlarıyla, ancak büyük prensiplerine kıyarak, ilk hedeflerine aykırı istihaleler içinde gerçekleşebilirler. Spekülâsyonunu yaptıkları dar mefhumların geniş hayat önünde geçirdiği büyük tasfiye, bu inkılâbları Hocanın devekuşuna döndürür. Kitaptan ve idealden değil, hayattan ve realiteden doğan ihtilâller, bilâkis, evvelden çizilmiş ve geniş ihtimallerle tesadüflerin gizli amillerini hesaba katmamış hiçbir programın kapalı çerçevesi içinde bocalamaya mahkûm olmadıkları için kendilerine yalnız müşahedeyi ve tecrübeyi rehber ederek bütün ihtimalleri kavrayan geniş bir imkân âlemi içinde gerçekleşirler. Bunlar da realiteden doğar ve bu idealin hududunu gene realite tayin eder. Evdeki pazarla çarşı arasındaki mesafe bütün hayal inkisarlarını bertaraf edecek kadar kısaltılmıştır. Daha doğrusu bu hesap çarşının içinde yapılır.

Gerçekleşmeden evvel, bir sistem halinde, Türk İnkılâbının hiçbir kitapta yeri yoktu. Türk inkılâbının izahına başlamak an cak vukuundan yıllarca sonra mümkün olabiliyor. Bu inkılâp, kendinden evvelki bazı dağınık fikir cereyanlarının tekâmül ii ve taazzuvu olsa bile, bir ideoloji haysiyetiyle hiçbir peşin dü şünceye maledilmez. Türk inkılâbının bir kitabı varsa canlı bii tarihtir ve hayatın ta kendisidir.

Kemalizm iki büyük millî zaruretten doğdu: Biri Türk ym dunu ve Türk birliğini içeride bozgundan ve dışarıda salgın

dan kurtaran Millî Savaş; öteki de bu yurdu ve birliği kurtardıktan sonra Türk toprağını ve kafasını betonla inşa. Burada bina ve kafa ayni istihaleyi geçiriyor. Avrupalılaşma ahşap binaların ve ahşap kafaların yıkılması ve betonlaşmasıdır.

Kemalizmi doğuran iki büyük millî zaruret de hiçbir peşin düşüncenin mahsulü değildir. Biri millî bir kendini koruma insiyakına, öteki de hızla gelişme ve yükselme iştiyakına bağlıdır.

Kemalizmi garp sistemlerinden ilham alan kapalı görüşlerle izahın mümkün olamayacağını Avrupalılar da anlamaya başlamışlardı. Türk inkılâbı için en güzel kitaplardan birini eski Avusturya'nın Ankara elçiliği sabık müsteşarı Norbert von Bischoff yazdı. Adı *"Ankara"d\r* ve Burhan Belge tarafından Türkçeye çevrilerek Ulus tarafından basılmıştır. İki sene evvel memleketimizde çıkan bu kitapta, bizim sekiz, on seneden beri üstünde kuvvetle ısrar ettiğimiz noktayı Avrupalı bir müşahid ağzından da teyid eden satırlar şunlardır:

"Sevk ve idarenin tamamen hayata göre yapılması, inkılâbı ve devlete cemiyetin inşası işini, önceden kabul edilmiş bir idealle karşılaştırılmak külfetinden kurtarmıştır. Çünkü, böyle bir karşılaştırma nasıl olsa acı neticeler ve inkisarı hayaller doğuracaktı; zira hakikatler dünyasının idealler dünyasına tamamen uyması imkânsızdır. Türk inkılabında ise, ideal, yeni devlet yaratılır yaratılmaz ortaya çıkmıştır ve bu, yeni Türk dünyasının inşasıdır. Bu suretle, hakikatle ideal birbirini bulmuştur. Böyle olmakla beraber üstünlük hakikatindir. Ve ideale bir yer verilmese hakikate yer verilmekte olmasından dolayıdır. İdeal, tekbaşına bir hakikatin önüne bir mâni gibi dikilsin.

"Burada eski İslâm sinfonyasının ilk zamanlarında kulağa çarpan, fakat sonraları unutulan bir motifi ile yeniden karşılaşmış oluyoruz: Hayat, doktrinden (akideden) üstündür.[1]"

(Türk inkılâbına Bakışlar, 1938, ss. 179-281).

1 *Ankara,* **Sahife 212.**

Peyami Safa

Sefalet ve Sefahet

Dikkat ediyor musunuz? Hayat pahalandıkça lükse ve eğlenceye karşı rağbet fazlalaşıyor; sefalet arttıkça sefahet çoğalıyor: Taksim Gazinosu, Park Otel, Tokatlıyan hıncahınç. Yeniden lüks çay salonları ve lokantalar açılıyor. Orta ve aşağı derecedeki eğlence yerleri de kalabalık. Bir sayfiye evine altı ay yaz için beş yüzle iki bin beş yüz lira verenler sayısız. Birinci sınıf terzilerin salonları dolup taşıyor.

Malî durumumuzdan haberi olmayan bir ecnebi, Taksim'den Tünel'e kadar, oraya buraya uğraya uğraya bir gidip gelse şöyle düşünür: "Bu memlekette para pek bol ve hayat pek ucuz galiba!" Fakat bu ecnebi, köşedeki zerzevatçının bir kilo domatese iki lira istediğini görürse apışıp kalacaktır. Türkiye'de herkesin birer milyoner olduğuna hükmetmekten başka çaresi kalmaz. Fakat kırk lira aylıkla beş nüfus geçindiren kahramanlar olduğunu öğrenirse büsbütün şaşırır.

Bu tezat yalnız yabancıları değil birçoklarımızı da hayrete düşürüyor ve herkes biribirine soruyor:

— Yahu!.. Para yok, sefalet çok diyorlar, bütün lokantalar, terzi evleri, eğlence yerleri hıncahınç... Halk bu parayı nereden buluyor?

Geliniz, sizinle şu "halk" sözü üstünde bir daha duralım:

"Halk" kim? Taksim Gazinosunda gördüğünüz 300 kişi mi? Pavyon barında viski içen 30 adam mı? Bunlar halk denizinde birkaç damla. Asıl halkı, milyonlarca halkı buralarda göremezsiniz. Hovardanın har vurup harman savurduğu saatlerde, asıl halk, başını avuçlarının içine almış, düşünmektedir.

Gözümüzün önüne iki kefesi de para dolu bir terazi getirelim. Gökten inen bir el bu kefelerden birindeki parayı azar azar

alıp öteki kefeye doldursun.Tabiî, kefelerden biri ağırlaşır, öteki hafifleyip havaya kalkar. İşte, ağırlaşan kefede harp zenginlerinin, haf ifleşen kefede halkın serveti vardır.

Şimdi biz yalnız ağırlaşan kefeye bakıp biribirimize soruyoruz:

— Canım haniye para yoktu. Bu nedir?

Bu, paradır, hem de halkın parasıdır; fakat artık halkın cebinde değildir. Kefenin biri ağırlaştıkça öteki hafifliyor.

Sefaletle beraber sefahetin de çoğalmasında bir sebep daha var. Kolay para kazanan bir sınıf türedi. Bir vuruşta binlerce lira kıvırıyor. Alın teriyle ıslanmayan bu servet, o vurguncu sınıfın gözünde, kuş yemi kadar bol, darı gibi ucuz bir nesnedir. Bunu eğlence âleminde bir sürü güvercinlere ve piliçlere serpmekten daha keyifli ne var? Haydan gelen huya gider, derler. Ben "hay" ve "huy" arasında hiç seyahat etmediğim için buraların nereleri olduğunu bilmem. Fakat şunu biliyorum ki, erbabının kasasına ve kesesine haydan tümen tümen para geliyor ve kısa bir istasyon yaptıktan sonra dosdoğru huya gidiyor. Sanki hayla huy arasında gayet muntazam hava postaları ve trenler işliyor, her gün deste deste para taşıyor.

Sefalet ve sefahet ana kızdır. Ananın açlıktan, kızın şampanyadan nefesi kokar. Ana dilenci, kız prensestir. Fakat bu hain kızın taktığı bütün elmaslar vaktiyle anasınındı. Gözümüzün önünde kız anasını soyup soğana çeviriyor.

Fakat yüzlerine, kılıklarına, yaşayışlarına bakarsanız bayan sefahetin bayan sefaletten doğduğuna asla inanmazsınız. Kız geceleri anasını soyar, gündüzleri ondan bucak bucak kaçar.

Bayan sefalet inledikçe bayan sefahet narayı basacak, dişinden tırnağına kadar pırlantalarla donanacaktır. Yalnız kıza bakarak hükmümüzü vermeyelim. Bir de anasına bakarsak içimiz parçalanır. Fakat tamtakır evinde bir köşeye büzülen o kadıncağızı Park Otelde bir ziyafet sofrasının başında göremeyiz. Şahit olduğumuz hep kızının parlak hayat ve maceralarıdır. Bunun için parmağımız ağzımızda kalıyor ve bu pahalılıkla bu lüksü izah etmeye muvaffak olamıyoruz.

(Yeni Mecmua, 13 Haziran 1942)

Kemal Tahir

Anadolu Savaşı

- Mustafa Kemal'in mizacı, yetişme özelliği ve inanç durumu, Türkiye'nin kurtuluş savaşı ve sonrasında çok önemli etkiler yapmıştır. Mustafa Kemal şahsen laik -septik- bir insan olmasaydı, bilhassa Panislamizm politikasına kendisini mutlak kaptırır, ya Halifeyi defedemez, ya bizzat kendisi Halifeliğe Özenerek, kazanılmış bir zaferi İslam Birliği hayali uğruna tehlikelere atarak yeniden memleketi uçuruma düşürebilirdi.

- Mustafa Kemal'in kurtuluş savaşındaki özel ve yüksek yeri, kaos içinde, birçok çıkmaz yolara başvurduktan sonra, mizacındaki ve inançlarındakı özellikten de yararlanarak -ki bu özellik onu, çok önceden mütarekede güttüğü politikayı güdebilecek bağımsız, özgür yerde tutmayı sağlamıştır- o zamana kadar -Tanzimattan bu yana hiçbir Türk politikacasınm göze alamayacağı riskleri omuzlayarak, çıkar yolu bulmasına yaramıştır. (Burada yeni bir unsur olarak Rusya'daki bolşevikliğin yeri gözden hiç uzak tutulmamalıdır.)

- Mustafa Kemal'in müslüman Osmanlılar tarafından baştanberi sevilmemesi, zaferden sonra düpedüz dinsiz sayılması, İttihatçıların başka amaçlarla yaptıkları porpagandalardan çok, o zamanlar meydana çıkan ve çok güçlü görünerek birçok gerçek devlet adamlarını da aldatan Panislamizm politikasını, her yiğitin göze alamayacağı bir cesaretle, hemen hemen hiçbir devlet adamının varamayacağı bir doğru hesapla, birşeye yaramayacağını kestirerek -bu kestirme de mizacından ve inançlarındakı laik temelden gelmiştir- hiç duraklamadan terkedebilmesindendir.

- Mustafa Kemal, ihtiraslı bir insan olarak, Anadolu'ya

geçmeden önce ve geçtikten sonra, ikinci inönü'nü kazanmcaya kadar, dünyayı parmağında oynattığını sanan ingilizleri kendi hesabına kullanmayı becermiştir ki, tarihteki büyüklüğünü sadece bu iş bile hemen de bütün büyük politikacıların ve devlet adamlarının üstüne çıkarmaya yeter.

- Anadolu savaşı ve sonrasında, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'yı Birinci ve İkinci Adam diye değerlendirmek aptallık olur. Bunlar birbirleriyle kıyaslanmayacak, birbirlerine hiç benzemedikleri için işe yarayacakları yerlerin ayrı olması bakımından, biribirlerini -eseri- tamamlayan iki birinci insandır. Biri -Mustafa Kemal- karanlıkta çıkar yolu bulmanın, bu yolu döğüşerek açmanın ve kurtuluştan sonra rotayı tekrar ve kolayca karanlığa götürmesi mümkün bütün eski ve tehlikeli yol işaretlerini söküp yenileriyle değiştirmesini bilen, öteki de bu aydınlıkta, devleti bütün korkulu sarsıntılardan ihtiyatla atlatan adamdır. Bu açıdan Mustafa Kemal'e, bizim toplumumuzun özelliklerini taşıyan "ihtilâlci", İsmet Paşa'ya da,tarihteki en büyük devlet adamlarından biri demek doğru olur.

- Politikada hiç bir anlaşma, (bağlantı) taraflar buna ne kadar samimiyetle bağlı bulunurlarsa bulunsunlar, bağlı kalabilmek için ellerinden geleni yaparlarsa yapsınlar, her politik durum, öteki politik durumlara sıkı sıkıya bağlı olduğundan, onlarda meydana gelen ve sürekli olarak gelmemesi de imkânsız bulunan her yeni değişme ile durum değiştirir, bu da anlaşmaların başlangıç amaçlarını, bazan tarafların açıkça zararına bile değiştirir. Anadolu savaşı başlangıcında kişiler ve takımlar arasında yapılmış anlaşmalar, varılması düşünülen amaçlarda her yol dönemecinde sık sık değişmiş, çoğu zaman dostları düşman, düşmanları dost gibi göstermiştir. Bu görüntü aslında hile (oyun) olmayıp durumdaki değişmelerin olağan sonucudur ve çok kere ilk amacı değiştirmez, oraya varmak için seçilen yol değiştirir, yani gene amaca varılır ama, çok geniş (çok cilveli) lâmelifler çevirerek...

- Atatürk ile İsmet İnönü'nü kendi özel unsurları dışında ölçüp biçmek, değerlendirmek, yargılamak, hele bunu biribirlerinin unsurları içinde yapmak, bütün araştırmacıları daha baştan yanıltacak, onları sonuna kadar yanılgılar ortasında tutacaktır.

- İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletlerin başında ve en güçlü stratejik yerde olduğu halde, barışı kaybetmişti. Bu da, savaşı kazanan silahların, barışı kazanmakta işlemediğini ispatlar.

- İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar ama, bunu, içinde yaşadıkları ekonomik ve toplumsal özellikler şartlandırır.

İsmet İnönü oluşundan devlet adamı özelliğiyle, devletin varolduğu andan aşlayarak sosya fonksiyonunu -zenaatini- aralıksız, olağan yürütebilmiştir. Bir gerçek "devlet adamı, çok büyük zorluklar altında kalmadıkça "ortanın soluna" ya da, "sağına" yaslanmaz. İsmet İnönü, iyicene sol davranışlar gösterdiği halde, bunu hiçbir zaman, kendisi için kesinlikle -1965 yılı Temmuzu'na kadar- söylememiştir. (Bugün, 1965 ortalarında memleketin ne kadar kritik bir durumda olduğunu bundan daha iyi belirleyen başka bir ispat aramamalıdır.)

Mustafa Kemal'e gelince: Mustafa Kemal'in yaptığı tarihi, kişiliği, ailesinin özellikleri, mesleği (askerliği), yaşadığı tarihsel dönemi, İttihat ve Terakki içindeki yeri ve şefleryle ilintisi, sürekli savaşların zenaatini ilerletmede ve göstermekte verdiği aralıksız fırsatlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kesinlikle yıkılması, bu yıkıntının rasladığı tarihsel dönemde Halifeliğin Türkiye'de ve dünyadaki yeri ve bu müessesenin galip devletlertarafmdan dünyadaki ödevlerinin bittiğine karar verilmesi, Bolşevik ihtilali ve ihtilalin dünyaya bilhassa Anadolunun jeopolitik özelliklerine getirdiği yeni şartlar, Anadolu toplumunun bu tarihsel dönemdeki özellikleri, bilhassa bu toplumun özel devlet anlayışı,sınırlamıştır. Mustafa Kemal'in büyüklüğünü de, (güçlülüğünü de) güçsüzlüğünü de meydana getiren sınırlardır.

İsmet İnönü, ihtilalci olmayan her gerçek devlet adamı gibi, ilk düzenli ordu birliği kurulduğu anda devleti eline geçirmiş, sonuna kadar da artık bu yetke'yi elinden hiç bırakmamıştır. Bu arada Türkiye'de yapılan yeniliklere, reformlara, hatta çok radikal değişmelere Mustafa Kemal'in damgasını vurabilmesi, hep İsmet Paşa'nm geri plandaki denetlemeleri, sıkı kontrolü altında meydana gelmiştir. Mustafa Kemal bu yolda büyük zorluklarla hatta ölüm tehlikeleriyle karşılaşmış olsaydı,

bunu sadece kendi caniyle ödeyecek tarihe kimbilir nasıl bir adla yazılacaktı. Buna karşılık İsmet Paşa devlet yekesini ister bizzat, ister uzaktan uzağa tutmayı sürdürecekti. Bu açıdan bakılırsa İsmet Paşa ortak olduğu değişmelerin bahşişlerini, her zaman Mustafa Kemal'in cebinden ödemiştir. Sözgelimi yeni harfler kanunu önceleri aykırı görmesi, devlet kadrolarındaki karışıklığı, duraklamayı düşündüğü içindir. Bunu bir kere göze aldıktan sonra, Mustafa Kemal'in aksine bir kere bile eski harfleri kullanmaması da gene tutarlı bir devlet adamı kişiliğinden gelir.

- Mustafa Kemal'in tarihsel ödevi, son yenileştirmeyle -Belki de tarih ve dil teziyle- beraber bitmiştir. Ondan sonraki yaşayışı semboliktir. Tabulaşması da bundandır. 1937-1939 ve 1950-1960 arasında bile devleti hep İsmet Paşa yönetmiştir. Mustafa Kemal İttihatçılığın daha başlangıcında dışına düştüğü halde ihtilalci, İsmet Paşa bu ihtilalin en önemli, en sorumlu yerlerinde sonuna kadar bulunduğu halde, devlet adamıdır. İsmet Paşa devlet adamı olduğu için askerliği pek umursamamış, bu yolda çok büyük ödevler yüklendiği halde, ayrıca komutanlık ünü aramamıştır. İsmet Paşa'nm "Benim çizmelerim yok aklım var", "Ben kabile reisi olarak ölmek istemiyorum" sözleri, bundan daha önemlisi, sorumlulukları yüklendiği sıralarda, durum ne kadar buhranlı olursa olsun en küçük, en değersiz fakat gene de çok büyük acele isteyen davranışlarda, meşruluktan, kısa bir süre için olsun, şahsen, ayrılmayı, kanunsal formaliteleri, icaprı birkaç günlüğüne bile ertelemeye yanaşmaması, ne kadar sağlam bir devlet adamı kişiliğine sahip olduğunu meydana koyar.

- Mustafa Kemal'in üslubuyla İsmet İnönü'nün üslûbunu karşılaştırmak, bu iki insan arasındaki farkı, bu farkın devlet adamı ölçülerinde kefe'nin hangi yöne ağdığını açıkça belirler.

- Mustafa Kemal'le İsmet İnönü'yü karşılaştırmk, hele kendilerince derecelendirmek hevesine düşenler, ihtilalcilik yasaları ve davranışlarıyla devlet adamlığ ıyasaları v davranışlarınmtamamıyle başka başka temellere oturduğunu başka başka yolları, başka başka kederleri (sonuçları) olduğunu, açık, gülünç, kötü yanılgılara düşmek istemezlerse akıllarından çıkarmamalıdırlar.

\

- 1919'larda bu iki insanın aynı zamanda yaşamakta bulunuşları, dostça anlaşabilmeleri, birbirlerinin değerini ölçüp biçip biribirlerini nerelerde tamamladıklarına akıl erdirmeleri, yeni Türkiye için çok büyük bir iyi şans olmuştur. Çok zor kazanıldıktan sonra çok kolay kaydedilen zaferler tarihte pek çok görülür. Türkiye'nin kurtuluş zaferinden muzaffer çıktıktan sonra 1965'lerde hâlâ büyük zorluklar altında bocalaması, böyle iyi bir şansa rastladığı gerçeğini gölgelemez. O zamana kadar nerelerden geçip nasıl bir derekeye düştüğünü ispatlar. Anadolu'nun toplum güçleri, yaşama içink ullandığı üretim araçları, hele insanlarının kişisel, toplum ve devlet anlayışları, kapitalist batı dünyasının ortasında, ancak hızla dağılma şartları göstermekte, her kurtarıcı tedbir bu şartları kat kat ağırlaştırmakta idi. Bu tarihsel şartları ne Mustafa Kemal Paşa, ne de İsmet Paşa, tek başlarına, daha iyi fırsatlara çatsalar, kesinlikle karşılayamazlardır.

Tanzimat'tan bu yana batılaşma için yaptığımız her atılım bizi çöküntüye biraz daha yaklaştırıyordu. Bu yasa bugün de değişmemiştir. Batılaşmadan ne anladığımızı derin derin düşünüp bilimsel araştırmalar sonucu bunu kendi özelliğimize göre hemen değiştiremezsek sürüp gitmekte olan Osmanlı çöküntüsünü durduranlayız. Vataniyle, toplumuyla, devletiyle doludizgin çöküntüye atılan bu varlığı da, bu uçuruma tekerlenmekten kendi dışında hiçbir kuvvet kurtaramaz.

(Notlar/Çöküntü içinde, 1992)

Ahmet Hamdi (Tanpınâr)

Asıl Kaynak

Bugünkü Türk ruhunun, kendisini muasırı olduğu milletlerden ayıran bir hususîliği, onu çok ferdî bir talihin sahibi yapan bir trajedisi var. Bu, iki büyük âlemin içimizde yaptığı mücadeledir. Bir yandan tarihî zaruretlerden kudret alan bir irade ile Garb'a gittik, öbür yandan hakikî cevheri ile bizde konuşmaya başladığı zaman, sesine kulaklarımızı kapatmak imkânsız olan bir mazinin sahibiyiz. Bu, hemen hemen yalnız bize nasip olan bir tecrübe, bir imtihandır ve kıt'aların çehresini değiştiren büyük göçler, ayrılma ve yeniden kaynaşma devirleri bir yana bırakılacak olursa, ona benzer bir macerayı, bir milletin tek başına yaşadığını görmeyiz. Ne Büyük Petro'nun himmetiyle hazırlanan Rus uyanışında, ne Alman rönesansmda, ne Fransız ihtilâlinde, ne de hristiyanlık reformunda, ne İran'ın müslümanlaşmasmda, hatta ne de çok defa coğrafî çerçeve değiştiği için bizim islâmlaşmamızda bu cinsten, bir müntehada yapılmış tecrübe mahiyeti yoktur. Onların bir kısmı ya milletlerin teşekkülleri devrinde olmuş, yahut da ayni mahrekin üzerinde bir yer değiştirmeden ileriye geçmemişler, nihayet bazıları da müşterek içtimaî müesseselerin yardımını, hattâ himayesini gören ilerleyişler halinde kalmışlardır. Bizde ise değişme kafidir ve bir zamanlar, milliyet fikrinin esası olan "devam"ı tehdit edecek bir safha bile geçirmişti. Örfte, kültürde, müesseselerde, gündelik hayatın her safhasında görülen bu karşılaşma düne kadar bizim zaafımızdı, bugün ise belli başlı güçlükler yenildiği için, bir nevi zenginliğimizi teşkil ediyor, diyebiliriz.

1718 felâketinden sonra, bu felâketin getirdiği bir nevi intibahla bazı münevverlerimizde tek selâmet çaresi fikri halinde

başlayan garpçılık, 1839'da devlet müesseselerimizi ve bazı hayat şekillerimizi değiştirmekle kalmadı, bizi âdeta kulağımızdan tutarak şeyhülislâm duası ve ecnebi sefir alkışıyla Avrupa mektebine çıraklığa verdi. Hareket, kendisinden evvel esaslı bir fikir hazırlığı bulunsaydı, yahut 1718 ile 1839 arasındaki zaman kaybedilmemiş olsaydı, elbette başka türlü olurdu. Fakat yıkılmış medrese, darmadağın olmuş iktisadî hayat,kapılarını açmış gümrük ve muhafazası güçleşmiş hudutlar, daha derin düşünmeye vakit bırakmıyordu. Diğer taraftan, kaybedilen zaman içinde mevcut müesseseler herhang ibir aşıyı kabul etmeyecek bir tereddi haline gelmişlerdi. Kendi bünyelerinde hiçbir istihale veya sıçrayış imkânları kalmamıştı. İki şey yapılabilirdi: Ya eski tamamiyle yıkılarak yerine yenisi kurulurdu, yahut da olduğu gibi, kendi kendine tükenmesi içinbırakılan eskinin yanı başında yeninin devri başlardı. Biraz imkânsızlık ve biraz daha herhangi bir tepki korkusu, Tanzimat'ı yapanlara ikincisini tercih ettirdi ve birdenbire memleketin hayatı bir müstemleke şehrinin garip manzarasını aldı. Hayatımız ikiye bölündü. Bir taraftan yeni, hayata dayanan zaruretleri karşılayan çehresiyle görünüyor, öbür taraftan bunun tam zıddı olan şey, yani yaşama kudretini kaybetmiş bir yığın artık, kendi âleminin üstünde yüzebilen birkaç dağınık unsura yapışmış duruyordu. Yaşayan eski Tanzimat'tan 1923'e kadar olan devreyi memlekette bu kılıç artığı eski ile yeninin mücadelesi doldurur. Bu iki âlemin hayatımızda bu tarzda karşılaşması, sade yeninin zaferini güçleştirmekle kalmıyordu; aynı zamanda yeni karşısında eskinin muhakkak beğenilmemesi lâzım gelen bir şey olduğunu yavaş yavaş bize kabul ettiriyordu. Aramızda can çekişir halde yaşıyan artıklara bakarak maziyi kötülemek, onu küçümsemek itiyadı içimizde yol aldı.

1923'de başlıyan tasfiye, eski ile bu yeni arasındaki bu denksiz mücadeleye son verir. İçimizde yaşayan bu yarı ölü hayat şekillerini, yeni terkipte fonksiyonu kalmamış bazı müessese artıklarını hayatımızdan çıkarınca birden bire onu büyük hakikatında görmeğe başladık. Bugün her tarafta haklı bir mazi saygısı başladı. Artık aramızda, dedelerimizi muasır Fransız romanini tanımadıkları, Shakespeare'i veya Tolstoy'u bilmedikle

ri, Bergson veya Freud ile Lindenberg'den Einstein ile Karuzo veya Vilyam Povel'den aynı yüksek ihtisas şuuruyla derin derin konuşmadıkları briç oynamadıkları ve kokteyl parilerinde kadınlarının boyunlarını süsleyen mücevherlere bakarak sert yakaları üzerinden nezaketle esnemeledkleri için itham edenlerimiz azdır. Bilâkis bunun yerine, onları kendi devirlerinde, kendi hakikat ve imkânlarında mütalâadan hoşlanıyoruz. Kendilerine mahsus bir hayatı yaratmış olmaları ve onu samimîlikle yaşamaları, her türlü özentiden uzak, asilliği yalnız kendi yarattıkları şeylerde bulmaları hoşumuza gidiyor. Gururlarına, zevklerine hayran oluyoruz. Sinan'a hürmet ediyoruz, eski musikî ustalarımızı anlamaya çalışıyor ve anladıkça mükemmelliklerine şaşıyoruz. Fuzulî'yi, Bâki'yi, Nedim'i, Gâlib'i, kendilerine lâyık olan yüksekliklerde seyretmekten haz duyuyoruz, dağınık bazı hayat şekillerini, gelenekleri kaybolmaktan kurtarıyoruz. Vakıa bunların bazısını henüz pek acemice yapıyoruz ve yaptıklarımız, yapmamiz lâzım gelenlerin yanında henüz çok azdır. Bazı törenlerde hemen her yıl aynı şeyleri tekrar etmekle kalmıyoruz; musikîcilerimizin henüz elde tam denecek bir plâk koleksiyonu bile yoktur; tamamını bildiğimiz ve değerini anladığımız gün kültürümüze birkaç medeniyet birdenk avrıyan bir derinlik verecek ve bize Anadolu'nun muammasını çözecek olan masallarımız/ oyunlarımız, küçük hayat itiyadlarımız, şimdiki vaziyet ve şartlara göre sonuncu gibi görünen saklayıcıları ile beraber kaybolmak tehlikesindedir. Bununla beraber maziye karşı bakış tarzımızın değiştiği muhakkaktır. Artık kendimizi başka bir ışıkta görüyoruz. Esaslarında Garp'la ölçüşebilecek bir medeniyetten, bir insan ve hayat üstünlüğünden geldiğimizi anlıyoruz. Önümüzde bilgi ve sevginin yavaş yavaş açtığı âleme, yenileşen zevkimizle, güzeli ve iyiyi anlayıştaki görüş farkımızla eğildikçe kudretimiz, nefsimize güvenimiz artıyor. Bu değişikliği beğenmemek kabil değildir...

Fakat bu kadarı yetişir mi? Öyle sanıyorum ki, ne **maziyi** sevmek, ne Garb'ı tanımak ve ona hayran olmak bizim için kâfi değildir. **Mazi** nihayet geçmiş bir zamandır; bizde, ancak kendisine içimizden bir şeyler katarak hakkıyla yaşıyabilir. Biz ise "Bugün bile" değiliz; yarınız. Her neslin asıl vazifesi kendi öte-

sinde gelecek için olanı hazırlarken başlar. Bizim için asıl yapılması lâzım gelen, memlekette yeni hayat şekilleri yaratmaktır. Biz Şark'a veya Garb'a ancak birbirinden ayrı iki kaynağımız gibi bakabiliriz. Her ikisi de bizde ve geniş bir şekilde vardır; yani realitelerimizin içindedirler. Fakat onların mevcudiyeti kendi başlarına bir değer olamaz ve sadece böyle olması bizi, kendi hayatımızda, kendimiz için kendimize mahsus bir hayatı, geniş ve şümullü bir terkibi yaratmaya davet eder. İçimizdeki kaynaşma ve karşılaşmanın verimli olması için bu hayatı, bu terkibi doğurması şarttır. Bu da asıl üçüncü kaynağa, "memleketin realitesi"ne varmakla kabildir.

Dedelerimizin büyük meziyetlerini, hayatlarının kendilerine has ve gerçek oluşu yapıyordu. Garp medeniyetinin büyük meziyeti de bir realitenin mahsulü olmasında ve inkişafını onunla beraber yapmasmdadır. Bizim için asıl olan miras, ne mazidedir, ne de Garp'tadır; önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran hayatımızdadır. Onu yakaladığımız, onun meseleleri üzerinde durduğumuz, onlarla yoğrulduğumuz, bu meseleleri fikir hayatımızın zarurî yol uğrakları gibi değil, temeli olarak kabul ettiğimiz zaman tarihin en hususî coğrafyamızın bize yüklediği büyük role erişeceğiz. O zaman "devam"m zinciri tekrar içimizde bağlanacak ve biz muasır dünyada, birleştirici çehremizle ve bu çehreyi teşkil eden hayat çerçevesi ile kendimize lâyık yeri alacağız. Birbirini anlamayan iki âlemin ortasında, bir düğüm noktasında yaşamış olmanın bize yüklettiği zahmetler, o zaman gerçek ve ön safta hayatın nimetleriyle ödenecektir.

(Ülkü, sayı 38, 16 Nisan 1943)

Mustafa Sekip Tunç

Halk Mefhumundan Ne Anlıyoruz?

Arapçada "yaratmak" mânasına gelen "halk" kelimesi Türkçede yalnız başına kullandığı zaman başka bir mânâ almıştır. Halbuki "yaradan" mânasına gelen "halik" ile "yaratılmış" demek olan "mahlûk" kelimelerini ve "halketmek" tâbirini Arapçadaki mânasile almış bulunuyoruz.

Acaba halk kelimesinin yaratmak mânasına olmıyarak Türkçede kullanılması ne vakit başlar ve ne suretle temadi eder? Bunun için ayrıca bir araştırma yapmak lâzımdır. Fakat bu iş filologların yapacakları bir şey olmak dolayısiyle üzerinde durulmıyacaktır. Esasen burada onun bütün mazisile meşgul olacak değiliz. Yapmak istediğimiz şey Cumhuriyetin kuruluşundanberi gittikçe rağbet bulan bir kelimeyi yerine oturtmaya çalışmaktır.

Bütün mefhumlar gibi halk mefhumu da müşahhas bir şeye delâet etmekten ziyade zihni bir tasavvurun çerçevesini teşkil eder: Halktan anladığımız bütün şeyler bu çerçevenin içine girer. O halde halk dediğimiz zaman neler tasavvur ediyoruz?

Halk diyince evvelâ akla gelen şey bütün insan yığınlarıdır. En geniş mânasile vâki olan bu telâkkiyi İslamların mukaddes kitabı olan "Kur'an"da görüyoruz. Burada tasavvur edilen halk, kavmi veya millî bir halk olmayıp "ey nâs" hitabına mazhar olan bütün insanlardır. Dinî bir idealizmi temsil eden bu halk telâkkisinde bütün insanlar ilâhî bir cevher olan akıl ve irade ile hayvanlardan ayrılmış ve en doğru yolu bulmak iktidarını haizdir, bundan başka ünsiyetli mahlûklar olmakla da temeyyüz etmişlerdir. Bu itibarla insanların hepsi ayni haysiyette yaratılmışlardır. Yalnız bunların arasında herkese örnek olması lâzım-

gelen en şerefli mahlûk, dinî idealin mübeşşir ve naşiri olan Peygamberdir. Nitekim Süleyman Çelebinin meşhur "Mevlüd"ü bu şerefli insanı tebcil etmek için yazılmış bir sanat eseri olarak hâlâ kuvvetle yaşamaktadır. Çünkü burada bütün halk yığınlarını müşterek bir idealde kaynaştırmak için maddî ve manevî savaşlarda bulunmuş bir insan terennüm edilmektedir.

İnsanları tabiî hallerinde alan bu halk telâkkisi medreselerin kurulması neticesinde halk yığınları içinden bir kısmının akıl ve muhakemelerini felsefî bir kültürle teçhiz etmeleri üzerine baş göstermiş yeni bir zümrede hasıl olan üstünlük duygusu, "havas" ve "avam" namile bir ikiliğin doğmasına sebep olmuştur. Abdülhak Hâmidin "Eşber"indeki şu beyt bu duygunun açık bir ifadesidir:

Pek boştur o halka yaver olmak
Zira biliriz ki hepsi ahmak

Filhakika medreselerde okunan klâsik felsefî ruhiyat, insanda, "muhayyile" ve "müdrike" namile biri âvâre, diğeri mazbut iki büyük zihnî meleke tasavvur eder: avamda birinci, havasta ikinci melekenin galip olduğunu ve çünkü havasın almış olduğu kuvvetli akıl ve muhakeme terbiyesinin avamda bulunmaması bunların muhayyilelerini bizzarure âvâre bırakacağını zanneder.

Bunlardan başka "eşraf" ve "zadegan" ünvanlarıyla kendilerini halktan ve hattâ havastan ayırmış olan tarihî bir zümre, idare, siyaset ve askerlik vadisinde oynamış oldukları baş rollerden d olayı irade ve aksiyon bakımından rekabet kabul etmez bir üstünlüğe sabih olduklarına inanmışlardır. Osmanlı sultanlığının kuruluşuna kadar canlı ve kudretli olarak devam eden bu zümre gitgide daralarak nihayet sadece Osmanlı hane danile Konya Çelebilerine münhasır kalmıştır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu esasen aristokrasisiz bir monarşi halinde inkişal etmiş, derebeylikler çabuk kalkarak idare süratle merkezîleş mistir.

Bu hal, Osmanlı padişahlarının iradesinden ziyade Türk milletinin sosyal yapısından doğan bir netice olmuştur. Zira

çok büyük ekseriyeti çiftçi ve müstahsil olan Türk milleti, imtiyazlı ve küçük zümrelerin tutunmalarına elverişli olmaktan uzaktı. Hakikî inkişafı ancak kendi yapısının inkişafına bağlıydı. Nitekim İstiklâl Savaşı asıl hâkimiyetin kimde olduğunu ve inkişafın nereden gelebileceğini göstermiştir.

Garpte başlıyan makine sanayii ve onun az zamanda temin ettiği büyük sermaye ilk hamlede bütün çiftçi medeniyetleri perişan ettiği gibi bu medeniyete dayanan Osmanlı İmparatorluğunu da çökertmişti. Tanzimat, bu felâketin ilk şuurudur. Büyük bir Tanzimat şairi:

Bu mülkün halkını söylet, sanaferyâd lazımsa
Bu halkın mülkünü seyret, harab âbâd lazımsa

beytile Türk halkı ve Türk yurdunun uğradığı akıbetin fecaatini haykırır. Artık hakikat görülmiye başlamıştır. Daha sonraki nesil de yine halka bakar, onu düşünür, Mâderzad şair İsmail Safanın ağzından:

Uyun durma ey halk, takey sükût?
Bu samtın sonu, bang-i efsûs olur!

nidasile kalkınma davetlerinde bulunur.

Edebî bir surette ve bütün bir millet olarak duyulmıya başlıyan bu halk mefhumu, Meşrutiyet devrinde nazarî bir folklor hareketi şeklinde tezahür etmiye başlar. Halk kültüriyle münevverlerin kültürleri arasında hudutlar çizilmek istenir. Halkiyat namile Türk halkının manevî kültürile uğraşma merakları hasıl olur. Bir takım mecmualar, broşür ve kitaplar bunların derlenmesine tahsis edilir. Etnografya alâkasile de halkın maddî medeniyet eserlerine teveccüh edilmek istenir. Halk edebiyatı- ve hece vezni rağbeti bu devirde başlar.

Bu zamanın telâkkisine göre halk canlı bir mazidir, popüler bir zihniyete sahiptir, aileden aileye intikal eden şifahî an'anelerle yaşar, köy hayatının ruh ve an'anelerini saklar, doktrinsiz inançları, nazariyetsiz pratikleri olan kollektif varlıkları temsil eder.

Halbuki İstiklâl Savaşı halkın bu folklorca telâkkisini de aşarak kurtuluş ve yükseliş gayesinde birleşmiş bütün milleti müşahhas bir halde ihtiva eden bir realiteye kalbeder. Artık halk diyince bütün bir millet, yâni onun eski ve yeni bütün varlığı; dünkü, bugünkü ve yarınki bütün kültürü anlaşılır. Halk Partisi, Halkevleri hep bu mefhumla çalışır. Devlet bütün teşkilât ve mesaisini buna göre ayarlar; ordu ve maarif bu ruhla ilerler. "Türk Ocak"larmın "Halkevleri" adını alması bunu gösterir. Sanki herkes, tek bir gayeye, yükseliş idealine çalışan ve elindeki işi, meslek ve vazifesini bu ideale göre yuğurmak, şuurlu, insicamlı ve organik teşkilâtlı tek bir vücut olmanın en sağlam yollarını bulmak ve bu yollarda yürüyüp ilerlemek, bölûnmiye, parçalanmıya, tezatlara düşmiye meydan vermeden her uzuv mütesanit bir bütün haline gelmek ister.

(insan Ruhu Üzerinde Gezintiler, 1943, içinde ss.106-108)

Hilmi Ziya Ülken

*Modernleşme Çabaları**

Modern kültür karşısında kulaklarını tıkayanlarla onun köklerine inmeyi istemeyen ve yalnız yemişlerini devşirmekle işin çözülebileceğini sananlar, ya da kültürü medeniyetten ayırarak, eski ile yeniyi nasyonal ile enternasyonali, Batı ile Doğuyu, kısaca iki ayrı dünya görüşünü hem ayırmak hem uzlaştırmak kabil olacağını sananlar, hatta kültür ve medeniyet ikiliğini kaldırmak için modernleşmeyi yalnız şekilde, teknikte ve ekonomik gelişmede gören ve bunun derin bir kültür paradoksunun sonucu olduğunu, bü kültür paradoksunun asıl modern kültür seviyesine erişmedikçe ve bu faaliyete katılmadıkça elde edilemeyeceğini anlayamayanlar arasında yalnızca derece farkı vardır. Her nekadar bu sonuncular modernleşmede radikal olduklarını ilan ederler, fakat kültürün öz anlamına asla girememişlerdir. Onun her çağda ve her bölgedeki yaratıcı, üretici faaliyet olduğunu ve her çağda bu faaliyetlerden en güçlüsünün ötekilere rehberlik ettiğini, bir ülke veya bir millet için modernleşmenin, bu yaratıcı-üretici faaliyet seviyesine erişmek olduğunu, bunun ise hiçbir zaman yaratıcı milletlerin eserlerini almak, kültürün ürünlerini benimsemek, kısaca şekillerini almakla mümkün olmayacağını anlayamamışlardır.** Böyle olduğu için de modernleşmeyi toptan reddedenlerle modernleşmeyi yalnız eski ve yeninin garip bir uzlaşması haline koyanlar, ya da modernleşme karşısında türlü derecelerde ve birbirinden çok farklı gibi görünseler de, sonunda aynı durumdadırlar.

*** Yazının başlığı editör tarafından konmuştur.**

**** Ziya Gökalp "Muallim" dergisinde (Sayı 11) bu konuya dair bir yazısında "yaratıcı" ve "yaratılmış" diye iki ilmi ayrırken bu ihtiyacı duymaktadır.**

Çünkü birincilerde modern kültürün yaratıcılığına her türlü katılma reddedildiği için bu hareket, yer yer primitif direnmeleriyle "kahramanca" ve asil görünse bile, sosyal intihara ulaşmaktadır. Sonuncularda ise modernleşme, radikal olarak ve gerçekleşmiş gibi görünmesine rağmen aslında her türlü yaratıcılığı durdurduğu için üstün kültürün önünde pasif bir hayranlık tavrı doğurmakta ve ilerisi için hiçbir gelişme imkânını bırakmamaktadır. Kültür ve medeniyet ikiliğine gelince, bu yapma ve gerçekten uzak görüş, iki ayrı dünyanın aynı zamanda yan yana yaşayabileceğini sanmaktan ileri gelen bir yanlışlığın kurbanı olmaktadır. Böylece ne milletlerarası kültürün, muhtevasından ayrılmış olarak ele alınan soyut formu yaratıcı bir değer olabilir; ne de bir kavmin veya millet adayının kültürde yaratıcılık ve üreticiliğine girecek olan hammaddesi işlenebilir. Hasılı "medeniyet" bir yanda gerçek yaratıcı modern kültürün ürünleri ve şekilleri halinde kalır, "kültür" ise kendi formunu yapan gerçek yaratıcı güç olacak yerde, ham madde ve folklor olarak kalır. Halbuki gerçek kültürde sanatı, hukuku, ahlakı, felsefeden ve ilimden ayırmaya imkân yoktur. Onların hepsi milli ve hepsi milletlerarasıdır. Bir Akdeniz veya Avrupa kültüründe bütün bu kurumlar bu çevrenin milletleri tarafından işlendiği için bu kültür ve çevreye göre milletlerarası, milletlerden herbirine göre millidir.[1]

Sanatçısını, ahlakçısını, hukukçusunu, filozofunu milli, alimini milletlerarası sayan bir kütür çevresi olamaz. Yaratılışın çağdaş kültürde üstün ve birleşik bütün işlemleri milletlerarası, bu seviyeye erişen milletlerden her birinin ona katılış tarzı millidir. Tekniğini Batı'dan alalım, fakat ahlakımızda, hukukumuzda şarklı kalalım diyemeyiz. Hatta tekniği, ilmi milletlerarası bir fikir piyasasından alalım, fakat sanatımız, felsefemiz milli olsun hiç diyemeyiz. Böyle bir milletlerarası piyasa yoktur. Ancak çağdaş ve birleşik faaliyetleri olan bir milletler seviyesi vardır. O seviyeye erişmek için sanatta da, hukukta da, ahlakta da, felsefede de, ilimde de yaratıcı olmak gerekir. Bu değerlerde yaratıcı olamayan bir milletin milletlerarası piyasadan sanat örneklerini, hukuk şekillerini, felsefe eserlerini almasın dan bir sonuç çıkamaz. Hele bunların son yemişleri olan tekni

ği ve teknik ürünlerini almasından hiçbir sonuç çıkmaz. Çünkü onları yapan, o üstün kültürün yaratıcılığını ve üreticiliğini sağlayan, dünya görüşü ve zihniyettir. Toptan bir dünya görüşü seviyesine varmadıkça, bu zihniyeti almadıkça çağdaş kültüre girmek mümkün değildir. Bunun için, Yakın ve Orta Doğu'nun birçok modernleşme davranışları, bazıları küçük olan denemelerle ve beceriksizliklerle yüzyıllardan beri sürüp gitmektedir,[2]

Bunlar arasında memlekemizin, Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden başka Yakın Doğu kavimleriyle birlikte Türkiye'nin özel bir yeri vardır. Türkiye de bu denemeleri yapmış başarısızlıklara uğramış ve onların acısını çekmiştir. Başlıca son yüzyılı çileli ve verimsiz deneme ve çırpınmalarla doludur. Fakat hemen işaret edelim ki başarısız da olsa bu denemelerin şuuru, Türkiye'nin hiç değilse "aydın" tabakasının önemli bir kısmında yer tutmuş ve derinleşmeye başlamıştır. Bir zamanlar üzerinde ciddi olarak konuşulamayan, konuşulsa bile türlü kompromiler ve ürkek ifadeler altında gizlenen bu soru, bugün artık son elli yılın fikir savaşları yardımıyla ortaya konulabilir, üzerinde düşünülebilir. Bağımsız bir çağdaş kültür seviyesine erişememek, ya onun kopyacısı olmanın krizleri içinde aşağılık kompleksinde, ya da tam tersine onun sonucu olarak kendini büyük görme (azamet) kompleksinde kalmak şeklinde[3] soruyu bütün objektifliği ile koymak, bu soruyu tartışmak, bu yolda ilerlemenin, millet olarak modernleşme yoluna girmenin hiç değilse kapısı olacaktır.

(...)

Tanzimat'tan biraz önce Türk aydını bu durumdaydı. Görüleceği gibi, ondan sonra geçen yüzyıl içinde de Doğu ve Batı, eski ve yeni alaturka ve alafranga karşı karşıya geldiği halde, kafalarda bu hakiki bir dram yaratamadı. Uzun bir süre bu âlem hiçbir senteze ulaşamadan, aynı kafanın içinde yanyana yaşadı ve Türk toplumunun en buhranlı problemi, bir senteze ulaşamayan bu ikici (dualiste) görüşün devamıdır. Problem bu gün de yine karşımızda duruyor ve yine cevap bekliyor. Halbuki Japonya 1868'de giriştiği "Meiji" (Işık) devrimi ile bu buhranı birdenbire aşmış ve Tanzimat'tan otuz yıl sonra başladığı

halde, daha 1905'te Avrupa milletleri seviyesine gelmiş, endüstrileşmiş, büyük bilginler yetiştirmiş. Doğu ve Batı ikiliği buhranını araştırıcı ve uzmanları ile aşmış bulunuyordu. Hint tecrübesi Gandhi ile insaniyetçi bir hamle yaptı. Fakat Hint kastlarının donmuş bünyesini sarsamadı. Arap âlemi öteki Orta Doğu memleketleri gibi aynı buhran içinde çalkanıp duruyor. Çin, nüfus çokluğunun verdiği kuvvetle endüstrileşmeyi yerleştirdiği zamandan beri tehlikeli bir değişme arefesinde bulunuyor. Fakat bunun hakiki bir uyanış olduğu henüz çok şüpheli görünüyor. Öyle ise Türkiye'nin Batı önündeki bu tereddütlü başarısız durumu, nevinde tek değildir. Bu, Yakın, Orta ve Uzak Doğu'nun pek çok memleketinde ortak bir durumdur, içtimai bünyenin derinden tetkikine bağlı olan bu durumun nasıl çözüleceği noktasına, bu kitabın sonunda dokunacağız.

(Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi'nden, 1966)

Notlar

1 Hilmi Ziya Ülken, *Millet Nedir ne Değildir* (İstanbul Dergisi, yeni seri 1946). Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru,* (İstanbul 1946). Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslâmlaşmak, Muasırlaşmak,* (İstanbul 1918). "Medeniyet" tarifi için bak: Encyclopedia of Social Sciences: *"Civilisation",* Charles Selgnobos, *Historié de la Civilisation* (Türkçeye çeviren Ahmed Refik) Félix Sartiaux, *La Civilisation,* (Armand Colin, 1938), Gaston Courtillier, *Les Anciennes Civilisations de l'inde,* (Armond Colin, 1930).

2 Hilmi Ziya Ülken, *Tanzimata Karşı,* (İnsan Dergisi, Sayı 1, İstanbul 1938). Bu yarım modernleşme hareketleri arasında Mısırlı Mehmed Ali zamanında başlayan reform teşebbüslerini, İran'da son zamanlara kadar süren birkaç teşebbüsü, Endenozya'nın yeni çabalarını, Araplar arasında Mühammed Abduh'un dini ve toplumsal ıslah teşebbüsünü v.s. zikredebilirz. MısııMa Nâsır'm reform teşebbüsleri için bak; Anouar Abdel-Malik, *Egypte-Société Militaire* (ed. du sevil, 1962). Ayrıca Türkçeye çevrilmemiş olan şu eserlere bakınız: G.H. Bausquet, *Introducton â l'étude de l'Islam Indonésien* (Extrait de la Revue des Etudes islamiques, An. 1938. Cah. II-III). Dr. Gerhart Hammerbacher. *Die Völkerrechtliche Steïlung Vietnams.* (Fridtjof-Nansen Institut-Vaduz 1960, Mai, Lichtenstein).

3 Birincisi *complexe d'infériorité,* ikincisi *complexe de grandeur* karşılığı olup her ikisi modern psikopatoloji terimidir. Sosyal hayattaki kompleksler için de kullanılmaktadır.

Hasan-Âli Yücel

Cumhuriyet ve Hürriyet

Türkiye Cumhuriyeti millî bir isyan ve ihtilâlin eseridir. Bu ayaklanma, iki cepheli görünür: Biri dışarıya, diğeri içeriye...

Dışarıya olanı. 1914-1918 harbi sonunda yenilmemiz üzerine düşmanların vatan topraklarını yer yer işgal etmelerine karşı Türk halkının silâha sarılmasıyla başlar. Önce millî ve mahallî kuvvetler halinde, daha sonra düzenli bir ordu kurularak istilâcı düşmanlarla döğüşmek suretiyle devam eder. İstiklâl Mücadelesi, başlı başına bir hürriyet savaşıdır. Millî kitleyi esirlikten kurtarma hamlesidir. Bu ana hürriyet yolunda Türk Milletinin mal ve can hürriyeti tehdit edilmiştir. Büyük çokluk, bu baskıyı iyi niyetle karşılamış, ödevlerini seve seve yerine getirmiştir. Nihayet İzmir'in ele geçirilmesi ve düşmanların denize dökülmesiyle askerî zafer, Lausanne Muahedesiyle de siyasî başarı; Türk Milletine, kaybettiği hürriyeti, yeniden elde etme imkânını vermiştir.

İçeriye karşı olanı, Osmanlı Hanedanından gelen bir padişahın devleti parçalamak isteyenlerle beraber hareket etmiş olmasından doğar. Bunun talihsiz remzi, Kuvayi-İnzibatiyedir. Düşman uçaklarıyla memleket göklerinden atılan Şeyhül-İslâm fetvaları, padişah tarafından âsi ve şakî ilân edilen Milli kuvvetlerin, uğruna can verdikleri vatan toprakları üstüne düşüyordu. Ne hazin tecellî... Anzavur Balıkesir ve Bursa'da bu fetvanın âsi dediği Mustafa Kemal'e ve kuvvetlerine saldırıyordu. Bolu ve Düzce'de aynı ruhu taşıyanlar Millî Mücadele aleyhine baş kaldırmışlardı. Bunların topuna verilen "Hilâfet Ordusu" ismi, birtakım masum ve cahil vatandaşları aldatmaya yetiyordu. Hiyaneti Vataniye Kanunu ve onu tatbik eden İstiklâl Mah-

kemeleri, bu iç düşmanları bertaraf etti. "Mustafa Kemal ve adamları, Yunanlılardan eşeddir" diyenlerin bu sözü. acı hâtıralardan biri olarak tarihimizde kalacaktır. Başkaca Çerkez Ethem meselesi ve Orta Anadolu'daki isyanlar, iç cephede birtakım sert ve kanlı mücadelelere sebep oldu. Fakat onlar da bastırıldı.

Yeni doğan millî devlet: İstanbul'da kalmış, Sevr Muahedesine razı olmuş, ihtiyar Osmanlı iktidarının aczi yanında hayatı, istikbali ve istiklâlli temsil ediyordu. Her iki tarafın bulunduğu Londra Konferansını (27 şubat-12 mart 1921) anlatan yabancı bir gazeteci şöyle yazar:

"Osmanlı murahhasları titrek ve zayıf, ihtiyar adamlardı. Murahhasların başkanı olan beyaz sakallı bir zat, üşümemek için bacakları üstüne bir yün battaniye örtmüştü. Anadolu murahhasları, sağlam, dinç top ağzından fırlamış mermiler gibi hızla ve şiddetle salona girdiler. Padişahın temsilcileri klâsik (Hasta Adamjın, millî murahhaslar Anadolu yaylasının saf ve sağlam havasında büyümüş genç ve gürbüz Türk Devletinin hakikaten mümessilleri idiler."

Bu genç devlet Büyük Millet Meclisinin 23 Nisan 1920'de kurulmasıyle hayata çıkmıştı. Fakat Birinci Meclisin kuruluşunu takibeden aylarda hemen birtakım siyasî hizipler kendini gösterdi. Bunların isimlerine bakmak, ayrı birer siyasî rejim veya hedef tutmakta hiçbir kesinliğe erememiş olduklarını anlamaya kâfidir. Belli başlıları şunlardı:

A- Tesanüt Grubu,
B- İstiklâl Grubu,
C- Müdafaa-i Hukuk Zümresi
D- Halk Zümresi
E- İslâhat Grubu.

Meclis içinde duyulan hürriyet; bu ayrılıklara, hattâ bunlardan başka isimsiz, birtakım küçük teşekküllerin faaliyette bulunmalarına sebep olmuştu. Atatürk büyük "Nutuk"ta bunlardan şöyle bahseder:

"Bu isimlerini saydığım hiziplerin her biri Meclis müzakreatında temin-i inzibat ve tevhid-i -ârâ maksadiyle teşekkül etmiş oldukları halde mevcudiyetleri aksini bâis oluyordu. Filhakika adetleri çok, azaları mahdut olan bu hizipler, birbiriyle müsabakaya kalkışmışlar ve

yekdiğerini dinlememek yüzünden âdeta Mecliste bir şûriş vücuduna sebep olmağa başlamışlardı."

1933-34'te Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanıp Atatürk'ün incelemesinden geçerek onun tasvibiyle neşredilen Tarih Kitabı, bu meseleye temas ederken, Mecliste hizipler halindeki dış görünüşün bir içyüzü olduğunu söyler ve der ki:

"En sağ cenahta hocalardan mürekkep olmak üzere İslamcı Muhafazakârlar, sağ cenahta daha Mutedil Muhafazakârlar; sol cenahta ise çok miktarda demokratlar, yâni Mustafa Kemal'in fikirlerini bütün netayici ile kabul ederek istanbul müesseselerini kaldırıp halkın hâkimiyetine müstenit yeni bir Türk devletine müstenit yeni bir Türk devletinin pürüzsüz teşekkülüne taraftar olanlar ve nihayet bunların daha solunda komünist tesirlerine az çok kapılanlar vardır. Ekser mebusan meclislerinde olduğu üzere bazan sağ cenahla en sol cenahın uyuştukları görülüyordu. Fakat umumiyetle bu muhtelif cereyanlara tâbi olanların çoğu maksatlarını ve gayelerini iyice anlayıp muhakeme ederek şuurla hareket etmek kudretini haiz değildirler. Çünkü siyasi malûmat ve hazırlıkları noksandı. Fikriyatı işlenmiş ve sarahat kesbetmiş ancak iki cereyan vardı: Birisi Mustafa Kemal'in inkılâpkâr halkçılığı, diğeri hocaların mutaassıp dinciliği."

Büyük Zaferden sonra toplanan ikinci Büyük Millet Meclisi; bu muhalefeti siyaset sahasından sildi. İkinci Meclisle ikinci bir muhalefet doğdu. Memlekette saltanat ve hilâfetin ilgası gibi yeniliklerden memnuniyetsizlik duyuluyordu. Yeni muhalefetin etrafını bu hava sarmıştı. Terakkiperverler, sosyal sahada inkılâpçılığı değil tekâmülcülüğü kabul ediyordu. "Fikir ye itikadat-ı diniyeye hürmetkârlık" prensipi, bu partiyi halk nazarında dinci gösteriyordu. Esasında sadece muhafazakâr bir parti olan bu siyasî teşekkül, menfi ruhların ayaklanmasına -pek tabiî istemeyerek- vasıta oldu. Fakat netice, acıydı. Şark isyanı birçok vatandaşların kanına ve canına malolunca ve İzmir suikastı hâdisesi ortaya çıkınca bu siyasi parti de tarihe intikal etti.

Hükümetin takibettiği onarma ve devletçilik siyaseti, halk arasında yeni hoşnutsuzluklar doğuruyordu. 1930 ağustosunda merhum Fethi Bey tarafından kurulan "Serbest Cumhuriyet Fırkası" liberal bir iktisadi siyaseti temsil ederek ortaya çıkınca yalnız ekonomik bir merkez olmakla kalmadı, inkılâplardan

memnun olmayış ruhu da onun etrafına topladı. Atatürk'e şahsen ve fikirce bağlı olmalarına rağmen' yeni partinin dış teşkilâtına mürteci unsurların sızması; işi Menemen isyanına kadar götürdü. Genç subay Kubilây'ın başını kesen âsiler bu cinayeti yaparlarken hareketlerini şiddetle yasak eden Müslümanlığın ilâhı remzi olan "Tekbir"i yüksek sesle vecd ile tekrar ediyorlardı. Bu feci akibeti daha önceden hissetmiş olan muhalif parti lideri, partisinin kuruluşundan dört ay sonra ve Menemen hâdisesinden üç hafta önce fesih kararını vermişti.

Millî tarihiminiz henüz yazıları kurumamış bu sayfalarını tekrar okuduğumuz zaman görüyoruz ki, bizde siyasî muhalefet, partiler şeklinde uzuvlaştığı zaman -onu kuranlar istesin istemesin- iktisatta liberal sosyal konuda dinci görünüyor veya gösteriliyor.

Libarel oluş: kitaplarda okuduğumuz ansiklopedilerde izahatını gördüğümüz ekonomik doktrinden ziyade vergileri aza indirmek, istihsalciye yüsek fiyatla satmak, istihlâkçiye aşağı fiyatla almak hülyalarını veren tezadlı bir tefsire uğruyor. Vicdan hürriyeti ise ancak kendi inanışını doğru bilip onun dışında olanları sindirmek, hattâ engelleyici hareketlerde bulunmak serbestliği haline geliyor. Netice, bir ilerlemeden daha çok bir gerileme oluyor.

Cumhuriyetin kuruluşundan yirmi yedi yıl sonra bugünümüze bakıp, sadece bu memleketin evlâdı olmak sıfatıyla bu konu üstünde düşünmekten, hattâ derin derin düşünmekten kendimizi alamıyoruz. Temennimiz odur ki, bugünün muhalefetleri kadar iktidarı da müşterek oldukları ana prensiplerde Türk cemiyetinin en küçük bir gerilemeye uğramadan yürümesi için fikir birliği, iş birliği, emel birliği yapsın. Bizi, geçirdiğimiz acı günlerin baskılı havasına döndürmemek, ancak bu arkaya çeken küvetlere sert, ilerletmek isteyenlere müsamahalı iç politika ile olur. Amaç, iktidarın iktidara devamı, muhalefetlerin iktidara gelmesi olmamalıdır. İnanılmış prensiplerin yerine getirilmesi yoluyla Türk Milletinin refahı, saadeti, kuvveti ve medeniyette ilerlemesi, milletler bütününde ileri bir cemiyet olarak tanınmaya devam etmesi, hepimiz için her şeyin üstünde bir ideal olabilmelidir. Cumhuriyet, bir imkân rejimidir. Bu

imkân iyiye götüren bir imkân olmaktan çıkmamalıdır. İnsanlık, şimdiye kadar hürriyetin ortaya çıkardığı uygunsuzlukları hürriyetten daha tesirli bir ilâçla tedaviye muktedir olmamıştır. Temelleri yüzbinlerce şehidimizin kanı ile yuğrulmuş olan Türk Cumhuriyeti; millet sevgisinin doğurduğu bir varlıktır. Onu bir birimize severek, birbirimize inanarak, kendi kendimizden şüphelere düşmeyerek vicdan huzuruyla bizden sonra gelecek nesillere devredelim.

(Akşam, 30 Eylül 1950)

E-KİTAP ARŞİVİ

Dijital Bilgi Kaynağınız

www.e-kitaparsivi.com

Bu E-Kitap www.e-kitaparsivi.com sitesi için hazırlanmıştır. Web sitemizde bir çok başka esere ulaşabilirsiniz.